

Тема:

Ми знаємо цінну нашу самоврядності – Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова привітала із 12-річчям НААУ

с. 3

У незламному Харкові пройде Міжнародний форум адвокатів

с. 4

Дайджест діяльності комітетів та секцій НААУ за жовтень – листопад 2024 року

с. 6

Історія адвокатури: Лонгин Цегельський – патріот, націонал-консерватор, соборник (частина 2)

с. 56

ЗМІСТ

Новини та події

Ми знаємо ціну нашої самоврядності: Лідія Ізовітова привітала із 12-річчям НААУ	3
Київська адвокатура на зламі епох: презентовано монографію	4
У незламному Харкові пройде Міжнародний форум адвокатів	4
Як адвокати творили історію української державності — семінар у Львові	5

Комітети НААУ

Дайджест діяльності комітетів та секцій НААУ за жовтень — листопад 2024 року	6
---	---

Цивільні справи

<i>О. Розгон</i> Стягнення грошових коштів через витребування майна власником із чужого незаконного володіння при вибутті майна з володіння особи	30
--	----

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ізовітова Л. П.

Голова Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Гвоздй В. А.

Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Кухар О. І.

Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Місяць А. П.

в. о. Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури

Крупнова Л. В.

Заступник Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України

Болдін М. Я.

Голова Вищої ревізійної комісії адвокатури

Ковтун М. С.

Шеф-редактор офіційного бюлетня «Вісник НААУ»

**Офіційний бюлетень
Національної асоціації
адвокатів України**

Реєстраційне свідоцтво
серія КВ № 20370-10170 Р
від 19.11.13 р.

Засновник

Національна асоціація
адвокатів України

**Юридична та фактична
адреса засновника:**

04070, м. Київ, вул. Борисоглібська, 3,
поверх 2

Секретаріат НААУ

(044) 392-73-71
факс: (044) 392-73-70
E-mail: info@unba.org.ua
www.unba.org.ua

Кримінальні справи

О. Несінов

Тактика захисту щодо скасування
судового рішення через
порушення та відмінності в змісті
обвинувачення та вироку суду..... 40

Земельне законодавство

К. Рибалко

НГО земельної ділянки в межах
населеного пункту: легко
«обрахувати», ще б так легко було
витяг на виконання рішення суду
сформувати 45

Практика ЄСПЛ

В. Ковтун, М. Ковтун

Свобода розсуду держави
у здійсненні соціальної
та економічної політики:
європейські практики
(частина 1)..... 50

Історія адвокатури

П. Гай-Нижник

Лонгин Цегельський —
патріот, націонал-консерватор,
сборник (частина 2)..... 56

Головний редактор
Ізвітова Л. П.

Шеф-редактор
Ковтун М. С.

Загальний дизайн
Гладченко Ю. О.

Реєстраційне свідоцтво:
серія КВ № 20370-10170Р

Видавець
ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА»

Редакція:
вул. Сумська, 106а,
м. Харків, 61002, Україна
тел.: (057) 76-500-76

e-mail: mskovtyn@gmail.com

www.i.factor.ua

Періодичність виходу
раз на місяць

Дата виходу
29.11.2024 р.

© ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА», 2024.
Усі права на публікації захищені.
Відтворення та поширення
(розповсюдження) у будь-який
спосіб творів (окремих частин

творів), розміщених у бюлетені
«Вісник Національної асоціації
адвокатів України», допускається
лише за дозволом Національної
асоціації адвокатів України.
При відтворенні матеріалів,
що містяться у бюлетені «Вісник
Національної асоціації адвокатів
України», посилання на видання
і вказівка імені (псевдоніма)
автора твору обов'язкові.

МИ ЗНАЄМО ЦІНУ НАШОЇ САМОВРЯДНОСТІ: ЛІДІЯ ІЗОВІТОВА ПРИВІТАЛА ІЗ 12-РІЧЧЯМ НААУ

17 листопада 2024 року Національній асоціації адвокатів України як професійній організації, що об'єднала всіх адвокатів України, виповнюється 12 років.

Слова вдячності адвокатам, які у складні часи останніх років підтримували своїх колег, висловила голова НААУ, РАУ **Лідія Ізовітова** під час чергового засідання Ради адвокатів України, яке сьогодні, 15 листопада, проходить у Києві.

«Хочу привітати всіх вас і кожного адвоката із 12-річчям нашої незалежної професійної організації. Адже цей непростий шлях ми пройшли з вами разом. Останні чотири роки були особливо важкими: два роки пандемії і два з половиною роки війни, — відзначила вона. — І ми знаємо ціну нашої самоврядності завдяки тому проявленому рівню підтримки, яку проявили адвокати».

Вона пригадала ті виклики, які довелося долати адвокатурі, та висловила слова вдячності усім колегам, які проявили свої найкращі якості та прагнення:

— члени органів адвокатського самоврядування спільно з головами Рад адвокатів регіонів організували ланцюг допомоги західного регіону для адвокатів та їх сімей, які зазнали бід війни і шукали нову домівку. Їм було надано допомогу із проживанням, забезпеченням їжею і усіма необхідними матеріалами та засобами;

— ради адвокатів організували надання адвокатами безоплатної консультаційної допомоги переміщеним особам, військовим і волонтерам, працюючи про бопо в режимі цілодобового чергування;

— регіональні органи адвокатського самоврядування споряджали своїх мобілізованих адвокатів і допомагали їм у подальшому;

— члени КДКА і ВКДКА в умовах війни не зупинили доступ до професії та дисциплінарні процедури;

— опікунська рада приймала прозорі рішення про надання благодійної допомоги і кожне рішення було пережито як доля людини;

— секретаріат НААУ забезпечив повноцінну діяльність органів асоціації НААУ і безперебійне функціонування Єдиного реєстру адвокатів України;

— адвокати самовіддано працювали і працюють в комітетах НААУ;

— представники НААУ за кордоном постійно комунікують з посольствами та консульствами України, з адвокатурами країн перебування і всіляко допомагають нашим біженцям.

«В умовах воєнного стану усі разом, наша велика професійна спільнота адвокатів України продовжує відстоювати незалежність інституту, захищати кожного адвоката, створювати максимально сприятливі умови для найкращих стандартів професійного захисту прав і свобод громадян», — резюмувала Л. Ізовітова.

КИЇВСЬКА АДВОКАТУРА НА ЗЛАМІ ЕПОХ: ПРЕЗЕНТОВАНО МОНОГРАФІЮ

Вийшов друком третій том серії «Регіональна історія адвокатури», присвячений столичним адвокатам, який висвітлює процес розвитку інституту у період з другої половини XIX ст. до її «розгрому» у 1930-х роках XX століття в умовах панування «революційної правосвідомості» під час Великого терору.

Монографію «Київська адвокатура на зламі епох: витоки, долі, репресії» презентував заступник голови НААУ, РАУ **Валентин Гвоздій** під час засідання Ради адвокатів України, що проходить у Києві.

У виданні, зокрема, висвітлено найбільш драматичний період історії адвокатури Києва та Київщини 1937–1938 років, представлений у трагічних долях київських адвокатів і правників з Биківнянського некрополю. Під час підготовки було використано численні архівні матеріали та раніше не відомі документи радянських спецслужб.

Валентин Гвоздій подякував керівнику Центру досліджень адвокатури і права НААУ Ірині Василик за організацію системної роботи з дослідження історії адвокатури, а також у своєму коментарі відзначив, що українська адвокатура вже давно потребувала синтетичного історичного дослідження витоків та становлення професійної корпорації у Києві. Тож вихід монографії став гідним вшануванням 150-ї річниці з часу заснування у Києві органу адвокатського самоврядування — Ради присяжних повірених. Демократичне обрання першого складу Ради присяжних повірених у березні 1916 року знаменувало розквіт київської адвокатури початку XX століття.

У сучасній історії адвокатури не було глобальних досліджень діяльності київської адвокатури в середині та наприкінці 1930-х років. Заступник голови НААУ, РАУ нагадав, що у грудні 1936 року була ухвалена нова Конституція СРСР, яка, нібито, надавала громадянам рівні права, гарантувала недоторканість особи й свободу слова. У той самий час адвокати, як й інші верстви населення, масово ставали жертвами суцільного беззаконня періоду масового терору 1937–1938 років. *«Дослідження заповнює цю лакуну, дає нам знання й повертає пам'ять про трагічні долі київських адвокатів, правознавців, юристів, які загинули під час сталінських репресій другої половини 30-х років XX століття й знайшли свій останній спочинок у Биківні, — відзначив Валентин Гвоздій. — Ця книга — наша данина їхній жертві та пам'яті».*

Монографія розрахована на широке коло читачів — дослідників, адвокатів, правників, викладачів, студентів, усіх, хто цікавиться історією права та адвокатури.

У НЕЗЛАМНОМУ ХАРКОВІ ПРОЙДЕ МІЖНАРОДНИЙ ФОРУМ АДВОКАТІВ

5 — 6 грудня на базі факультету адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого відбудеться Міжнародний форум адвокатів.

Організаторами заходу виступили НЮУ ім. Ярослава Мудрого, НААУ, Рада адвокатів Харківської області

у партнерстві з Німецько-Українським об'єднанням юристів.

Основними напрямками роботи Форуму визначені:

1) подальше вдосконалення діяльності адвокатури України відповідно до найкращих світових та європейських стандартів;

2) адвокатура в умовах війни та перспективи її розвитку в період відновлення України;

3) роль адвокатури в протидії корупції: стратегії та інновації;

4) цифрова трансформація адвокатури: актуальні ризики та перспективи розвитку.

Планується участь представників Венеціанської комісії, суддів ЄСПЛ, Верховного Суду, Конституційного суду України, суддів апеляційних та місцевих судів, представників органів прокуратури, НАБУ, ДБР, членів органів адвокатського самоврядування України,

Азербайджану, Молдови, Литви, Великої Британії, США, Іспанії, Швейцарії, Хорватії, Німеччини, Нідерландів, Словенії, Польщі, Ірландії, Португалії, Італії, Фінляндії, Македонії, науковців та практиків з різних країн світу.

Захід відбуватиметься у змішаному форматі: онлайн-трансляція на YouTube-каналі університету та офлайн — у Харкові, Києві та Одесі. З безпекових міркувань місця проведення форуму будуть повідомлені учасникам електронною поштою напередодні заходу.

Форум акредитовано Вищою школою адвокатури НААУ.

ЯК АДВОКАТИ ТВОРИЛИ ІСТОРІЮ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ — СЕМІНАР У ЛЬВОВІ

Історичний шлях української адвокатури через біографії її видатних представників дослідили вчені-історики у Львові під час наукового семінару «Адвокатура України в іменах і фактах».

Організаторами виступили Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, зокрема відділ нової історії України та відділ української літератури, а також Інститут релігієзнавства — філія Львівського музею історії релігії.

Спікером було запрошено керівника Центру досліджень адвокатури і права НААУ, проректора ВША, к. іст. н., адвоката **Ірину Василик**.

Її доповідь була присвячена зображенню історичного шляху української адвокатури через біографії її видатних представників та цікаві й показові історичні факти. Загалом було охоплено біографічний ракурс адвокатури від Литовсько-Польської доби до початку Другої світової війни у ХХ столітті.

У фокусі — імена адвокатів Волині XVI — XVII століть, з яких розпочинається інститут адвокатури на українських землях, жінки-адвокatesи XVII століття, церковні адвокати — монастирські та архиєрейські стряпчі та адвокати у Києво-Печерській Лаврі XVIII століття, адвокатура Гетьманщини.

Нова епоха у розвитку історії адвокатури України була представлена сторінкою про українських адво-

катів у період Австро-Угорської імперії, «адвокатську добу» кінця XIX — початку ХХ століть. І. Василик зупинилася на біографії визначних представників адвокатури цього періоду, зокрема, на постаті Володимира Лучаковського — бургомистра (мера) Тернополя.

Щодо українських земель у складі Російської імперії, то доповідка привернула увагу до імен початку ХХ століття, які стали «будителями» української нації, провідниками національного відродження, підсумком якого були події Української революції 1917 — 1921 років, розбудова української державності та проголошення першої незалежності та соборності України. Це постаті адвокатів Олександра Кониського — автора духовного гімну «Боже, великий, єдиний», Іллі Шрага — голови української фракції Державної думи Росії, Кирила Трильовського — організатора січового руху в Галичині, Теофіла Окуневського — першого українця — депутата австрійського парламенту, Миколи Міхновського — автора ідеї політичної самостійності України.

Особливу увагу Ірина Василик звернула на адвокатів-творців української державності у ХХ столітті як в Україні, так і на еміграції: президентів, прем'єр-міністрів і міністрів уряду УНР та ЗУНР: Костя Левицького, Андрія Лівіцького, Євгена Петрушевича, Степана Витвицького, Сидора Голубовича, Степана Барана та інших.

ДАЙДЖЕСТ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТІВ ТА СЕКЦІЙ НААУ ЗА ЖОВТЕНЬ – ЛИСТОПАД 2024 РОКУ

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ ПРАВ АДВОКАТІВ ТА ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НААУ

Під час проведення службового розслідування стосовно порушення працівниками поліції професійних прав та гарантій адвокатської діяльності було встановлено неналежне виконання правоохоронцями службових обов'язків. Порушників покарали в дисциплінарному порядку.

Про це Національну асоціацію адвокатів України повідомило Львівське районне управління поліції № 2 ГУНП у Львівській області.

Раніше до Комітету НААУ звернувся адвокат В., який повідомив, що під час надання правничої допомоги директору підприємства, якого викликали до відділу поліції «для дачі письмового пояснення», він підготував та подав адвокатський запит. Зокрема, адвокат просив уточнити правові підстави виклику клієнта та правовий статус останнього в рамках кримінального провадження. Відповідь була надана з порушенням строків і не в повному обсязі.

У Комітеті НААУ побачили порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності, зокрема ототожнення адвоката з клієнтом, та направили звернення з відповідним обґрунтуванням до Міністерства внутрішніх справ для вжиття заходів реагування.

У Львівському районному управлінні поліції провели службове розслідування, за наслідками якого було встановлено, що «факти, які стали підставою для його призначення, частково знайшли своє підтвердження та стали можливими внаслідок неналежного виконання службових обов'язків з боку окремих працівників відділу поліції №1 Львівського РУП № 2 ГУНП у Львівській області».

Як наслідок, до працівників, які допустили порушення службової дисципліни, було застосовано дисциплінарне стягнення, визначене п. 1 ч. 3 ст. 13 Дисциплінарного статуту Національної поліції України — зауваження.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/isddjj>.

5 листопада відбулося планове засідання Комітету у приміщенні НААУ в змішаному форматі. Так, члени Комітету колективно розглянули шість звернень адвокатів щодо порушення професійних прав та гарантій. Додатково було безпосередньо заслухано адвокатів, які зверталися до Комітету, та надано відповідну правову оцінку цим зверненням.

Окрім цього, представники Комітету обговорили наявні ініціативи щодо посилення забезпечення гарантій адвокатської діяльності під час воєнного стану.

За фактом втручання в діяльність представника особи Хмельницьке районне управління ГУНП Хмельницької області відкрило кримінальне провадження проти чоловіка, який погрожував адвокатці своїє колишньої дружини.

Адвокатка Н., що приїхала з Києва до Хмельницького на судове засідання у сімейному спорі, дізналася про відкладення розгляду справи через хворобу процесуального опонента.

Але коли поїхала до свого готелю, аби зібрати речі та повертатися додому, то побачила його перед входом у компанії з двома іншими чоловіками. Вони почали погрожувати розправою, викрикувати образливі слова та нецензурно лягати, аби юристка припинила спілкування з клієнткою. Свідком цього інциденту стала малолітня дочка адвокатки, яка перебувала разом

з нею. Тож дитина також зазнала психологічної травми від агресивної поведінки чоловіків. Крім цього, пізніше на автомобілі адвокатки порізали колеса.

Н. подала заяву про злочин і звернулася до Комітету НААУ.

З урахуванням наявної інформації в НААУ констатували факт перешкодження адвокатській діяльності, а також підготували та подали до Головного управління Національної поліції в Хмельницькій області заяву із вимогою взяти на контроль здійснення досудового розслідування кримінального провадження за фактом втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст. 397 КК) та за фактом погрози щодо захисника чи представника особи (ст. 398 КК) задля притягнення до відповідальності винних осіб та поновлення порушених професійних прав Н.

У Нацполіції перевірили факти та внесли відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Також правоохоронці повідомили, що в рамках кримінального провадження відділом дізнання було надано письмові вказівки в порядку ст. 39-1 КПК та розпочато проведення слідчих (розшукових) дій для встановлення обставин учинення кримінального правопорушення.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/jpbodi>.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ МІЖНАРОДНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

НААУ за ініціативою представника НААУ у Шотландії, Сполученому Королівстві Великої Британії і Північній Ірландії **Олександра Черних** провела панельну дискусію на тему «Цифрова економіка: регулювання віртуальних активів та проблеми, що стоять перед законодавцями».

За останній рік глобальний розвиток правового регулювання віртуальних активів призвів до укладення міжнародного законодавства. Україна перебуває на шляху розвитку правових інститутів, і впровадження передових юридичних рішень є необхідною умовою інтеграції до світових ринків. У зв'язку із цим спікери розкрили проблемні питання законодавчого регулювання, проблеми імплементації та гармонізації законодавства.

Голова Правління Балтійської асоціації Комплаєнс **Каспарс Мизнекс** зауважив, що регулювання віртуальних активів — це як спроба наздогнати потяг, який рухається зі швидкістю звуку. Законодавці всього світу

стикаються з безпрецедентним завданням — створити правове поле для технології, яка випереджає уяву.

Заступник декана з академічного розвитку та досвіду студентів Школи права та соціальних наук Університету Роберта Гордона **Девід Крісті** поділився своїм баченням щодо тенденцій розвитку правового регулювання.

Окрім цього, міжнародний експерт з кіберзлочинності та AML **Олексій Фещенко** поділився новітніми тенденціями пошуку криптоактивів та боротьбою з відмивання доходів, здобутих незаконним шляхом.

У Юридичному товаристві Англії та Уельсу пройшов щорічний Форум англійського права (English Law Forum), який цього року був присвячений питанням українського законодавства і юридичної практики.

Захід був організований за підтримки Британського інституту міжнародного та порівняльного права та LAWLEX Solicitors.

Форум відкривав голова Комітету Верховної Ради України з правової політики **Денис Маслов**, який відзначив основні напрями реформ і законотворчої діяльності, які мають забезпечити виконання Україною

своїх зобов'язань перед міжнародними партнерами, сприяти розвитку українського права і забезпечувати державну політику в часи війни. Нардеп подякував британським колегам за підтримку України і бажання розвивати міждержавні відносини.

Британські юристи **Баррі Култер** та **Руслан Угрелідзе** провели виступи у ключі висвітлення можливостей, які надає Україна як партнер, а також які найкращі практики може запропонувати Сполучене Королівство. Окремо вони відзначили роль, яку відіграє розвиток юридичної професії для захисту прав бізнесу та інвесторів в Україні.

Дані Міжнародного рейтингу Верховенства права (World Justice index) та інших організацій (які інколи суперечать одні одним) навів представник Національної асоціації адвокатів України у Сполученому Королівстві **Олександр Черних**. Він звернув увагу, що ситуація в Україні з верховенством права краще, ніж у середньому в регіоні. Часто міф про безлад у судовій системі, який суперечить висновкам багатьох міждержавних інституцій, використовують різні грантові організації, щоб отримати фінансування. У цьому контексті, на його погляд, дуже важливо враховувати оцінки державних і міждержавних інституцій, національних регуляторів незалежних професій, таких як НААУ, НААКУ, Асоціація приватних виконавців України та науковців. Бо Україна є країною з інтелектуальним і промисловим потенціалом і розвиненою судовою системою, частиною якої є адвокатура.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/bzdzolp>.

У м. Карлові Вари (Чеська Республіка) та м. Аккра (Республіка Гана) призначено представників Національної асоціації адвокатів України.

Відповідне розпорядження підписала голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова.

Представник в Аккрі **Галина Папазова** має дві вищі освіти — закінчила Донецький національний університет за спеціальністю «Правознавство» та Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова за спеціалізацією «Перекладач з англійської мови». Також є сертифікованим медіатором. Протягом 15 років працювала у сферах супроводження бізнес-проектів, представництва інтересів у суді, захисту під час кримінального переслідування, а також брала участь у соціальних проектах.

Представник у Карлових Варах **Вадим Лаврівський** здобув юридичну освіту в Львівському інституті внутрішніх справ. Також він закінчив Чеський інститут CEVRO Institut, z.ú. у Празі за напрямом підготовки «Арбітраж і медіація» та отримав міжнародний диплом магістра права LL.M. (Master of Laws). Автор наукових і навчально-методичних праць з адвокатської етики, філософії, права, політології і соціології, які використовуються у навчальному процесі вищих навчальних закладів України та Чехії. Є меценатом проекту «Дослідження історії адвокатури Запорізької області» і з власних коштів профінансував видання книги «Нариси з історії адвокатури Запорізької області».

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/kkxqin>.

Основною відмінністю правового підходу до розгляду сімейних справ у Чеській Республіці є комплексне вирішення питань, що виникають під час шлюбно-розлучних процесів. Перед ухваленням рішення про розірвання шлюбу суд визначає порядок опіки та участі батьків у вихованні спільної дитини, поділу майна колишнього з подружжя, аліментних зобов'язань.

За підтримки представника Національної асоціації адвокатів України в Чеській Республіці **Олени Максименко** проведено вебінар «Загальний огляд чеського сімейного права». Лектором виступила член Чеської адвокатської палати, магістр права Павла Вацкова, яка має значний досвід у веденні судових справ за участю громадян України.

Адвокат радить, що в цих випадках адвокату передусім необхідно визначитися із матеріальним правом, яким регулюються правовідносини. Розгляд спорів громадян України, які виникають у Чеській Республіці, мусить спиратися на Договір між Україною та Чеською Республікою про правову допомогу в цивільних справах, ратифікований Законом № 2927-III від 10.01.2002. Чеськими судами застосовується матеріальне право Чеської Республіки, і посилання на норми двостороннього Договору є обов'язком адвоката.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/wqmnvj>.

Українські юристи-волонтери за підтримки Посольства України у Франції підготували для українців, які проживають у Франції, черговий спеціалізований довідник про важливі аспекти сімейного життя, освіти, соціальних та адміністративних питань, охорони здоров'я, фінансів і дозвілля.

Сімейний порадник оприлюднив консульський підрозділ Посольства України у Франції.

Над розділом, який присвячено питанням організації медичної допомоги українцям, працювала представниця НААУ у Франції **Марія Потьомкіна**.

Порадник покликаний допомогти українським сім'ям інтегруватися в суспільство, зберігаючи при цьому свої традиції та родинні цінності, а також успішно користуватися соціальними послугами та правами у Франції.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/rbjbeh>.

Після початку повномасштабного вторгнення близько двадцяти тисяч українців виїхали до Республіки Кіпр, отримали там статус тимчасового захисту та влаштувалися на роботу. Чи буде зараховуватися страховий стаж для призначення пенсії?

Представником НААУ у Республіці Кіпр (м. Ларнака) **Вікторією Поліщук** підготовлено статтю на тему «Перспективи отримання пенсії українцями, які працюють на Кіпрі».

Статус тимчасового захисту, який закріплюють Директива Європейського Союзу 2001/55/EC та Рішення Ради ЄС про її активацію для українців 2022/382 від 04.03.2022, серед інших стандартів передбачає для наших громадян доступ до ринку праці на тих самих умовах, що й для громадян Республіки Кіпр. Водночас перебування у цьому статусі не дозволяє зараховувати період перебування в країні для набуття громадянства. Відповідно для тих, хто після війни планує повертатися до України, актуальним є питання обрахування страхового стажу.

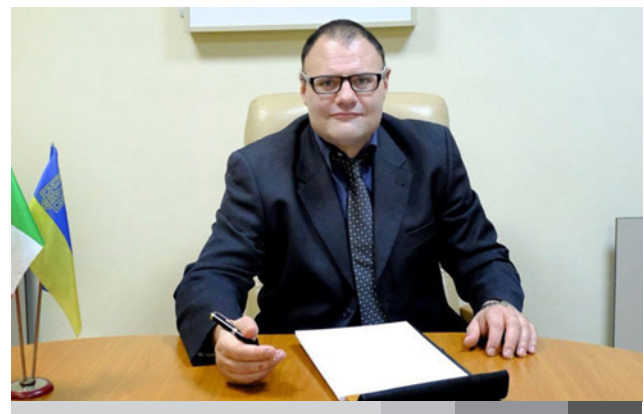
Між Кіпром та деякими іншими країнами світу існують двосторонні угоди про соціальне забезпечення, які передбачають зарахування стажу для призначення пенсій. На рівні ЄС ці питання регулюються регламентами 883/04 та 987/09.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/ueczra>.

Представником НААУ у Італійській Республіці призначено **Граціано Бенедетто**. Він працюватиме у Римі.

Відповідне розпорядження від 04.11.2024 № 178 підписала голова НААУ, РАУ Лідія Ізівітова.

Г. Бенедетто народився в Італії і є громадянином цієї країни, але проживає також в Україні (у Полтаві).

Свідоцтво адвоката отримав у Раді корпорації адвокатів при суді Фоджі (Consiglio dell'Ordina degli Avvocati Tribunale di Foggia) в 2011 році.

Є помічником адвоката Міжнародного кримінального суду та асоційованим членом Асоціації адвокатів при МКС відповідно до ст. 7(2) Статуту ІССВА. Має досвід роботи міжнародного адвоката.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/ygyiir>.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПРАВОСУДДЯ ТА СУДОВОЇ ВЛАДИ

23 жовтня член Комітету **Тетяна Терещенко** опублікувала статтю на тему «**Зловживання правами при поданні клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів**»: «Зловживання процесуальними правами сьогодні є актуальною проблемою, яка прямо

пов'язана із дотриманням принципу справедливого судочинства. Вона потребує ефективних механізмів вирішення, в тому числі на законодавчому рівні. Зміни статті 309 КПК зменшать зловживання процесуальними правами сторонами кримінального провадження при поданні клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів».

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА КОМПЛАЄНСУ

У жовтні Комітет здійснив правовий аналіз проєкту Закону № 12039 від 17.09.2024 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією». Висновок на законопроєкт було надіслано Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності для врахування такого під час підготовки законопроєкту до другого читання.

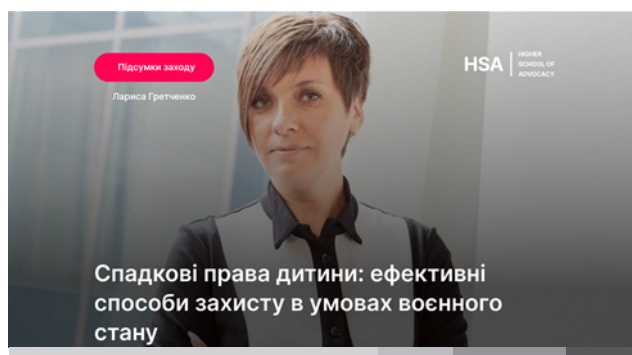
За результатами проведеного аналізу Голова Комітету **Олександр Готін** опублікував статтю на тему «10 причин, чому угоди про визнання винуватості у корупції — невдала ідея».

15 листопада на вебсайті «Юридична газета» опубліковано статтю члена Ради Комітету Анастасії Гурської на тему «Тендерні маніпуляції: особливості кваліфікації та нюанси розслідування»: «Хоча термін «тендерні маніпуляції» відсутній у Кримінальному кодексі, його все ж уживають під час розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних із проведенням процедур публічних закупівель. Не кожна закупівля є результатом тендерних маніпуляцій, хоч якби це не хотіли довести правоохоронні та контролюючі органи».

Посилання на статтю на сайті НААУ.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ СІМЕЙНОГО ПРАВА

У жовтні у ВША НААУ відбувся захід з підвищення кваліфікації адвокатів на тему «Спадкові права дитини: ефективні способи захисту в умовах воєнного стану», лектором якого виступила голова Комітету **Лариса Гретченко**.

Лектор докладно проаналізувала разом з учасниками спадкові права дитини та ефективні способи захисту в умовах воєнного стану.

1. Сучасні виклики в реалізації права дітей на спадщину.
2. Особливості спадкування дітьми за законом та за заповітом. Право на обов'язкову частку.
3. Статус ненародженої дитини у спадкових та суміжних правовідносинах.
4. Заборгованість за аліментами в складі спадщини.
5. Підстави усунення від права на спадкування та зменшення розміру обов'язкової частки у спадщині.
6. Спадкування за правом представлення. Спадкова трансмісія. Вплив усиновлення на спадкування за законом.
7. Практика видачі дозволу на відмову від прийняття спадщини від імені дитини, укладення угоди стосовно розподілу спадкового майна, одним із спадкоємцем якого є дитина.

8. Окремі питання спадкування дитиною майна / майнових прав, які обтяжені боргом.

9. Причини й наслідки пропуску строку для прийняття спадщини.

10. Професійна правнича допомога та стратегія судового / позасудового захисту прав у спадкових справах за участю дитини.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/nkzcad>.

У жовтні у США НААУ відбувся захід із підвищення кваліфікації адвокатів на тему «Найбільш поширені категорії судових справ з питань отримання компенсації за зруйноване війною майно», лектором якого виступила голова Комітету **Лариса Гретченко**.

Лекторка докладно проаналізувала разом з учасниками найбільш поширені категорії судових справ з питань отримання компенсації за зруйноване війною майно.

1. Види компенсації за пошкоджений / знищений об'єкт нерухомого майна та основний алгоритм дій отримувача.

2. Особливості оскарження рішень, дій чи бездіяльності Комісії з розгляду питань щодо компенсації.

3. Процесуальні аспекти захисту прав та інтересів отримувачів компенсації.

4. Докази і доказування у справах, пов'язаних з отриманням компенсації за зруйноване майно і суміжних з ними.

5. Встановлення фактів, що мають юридичне значення, у справах про отримання компенсації.

6. Актуальна судова практика у спадкових, сімейних, податкових та інших справах, пов'язаних з майном, що зазнало руйнувань.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/jfjobt>.

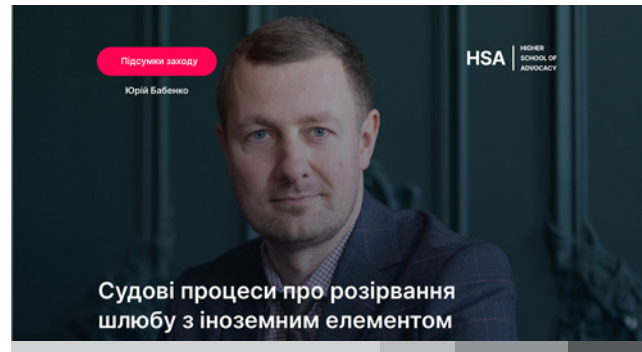
У листопаді у США НААУ відбувся захід з підвищення кваліфікації адвокатів на тему «Судові процеси про розірвання шлюбу з іноземним елементом», у якому лектором виступив заступник голови **Юрій Бабенко**.

Лектор докладно проаналізував разом з учасниками судові процеси про розірвання шлюбу з іноземним елементом.

1. Як розлучитися з іноземцем без судового процесу, а в яких випадках суду не уникнути.

2. Визначення підсудності у справах про розірвання шлюбу з іноземним елементом.

3. Практичні поради адвокатам для ефективного захисту інтересів клієнта в цій категорії справ.

4. Дистанційне укладення договору з адвокатом.
Детальніше за посиланням: <http://surl.li/crtpxl>.

У листопаді у США НААУ відбувся захід з підвищення кваліфікації адвокатів на тему «Забезпечення позову у сімейних справах за участю дітей. Мета, підстави, порядок виконання», лектором якого виступила голова Комітету **Лариса Гретченко**.

Лекторка докладно проаналізувала разом з учасниками забезпечення позову у сімейних справах за участю дітей.

1. Право дитини на контакт з батьками. Забезпечення позову як інструмент захисту прав та найкращих інтересів дитини у справах між батьками.

2. Процесуальні аспекти забезпечення позову у сімейних справах.

3. Заходи забезпечення позову в окремих категоріях спорів між батьками щодо дитини.

4. Практика виконання судових рішень щодо забезпечення позову у справах за участю дітей.

5. Тематична судова практика та правові позиції Верховного Суду.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/tzerxr>.

6 листопада на сайті НААУ був оприлюднений Бюлетень Комітету за III квартал 2024 року.

Документ містить опис восьми зареєстрованих законопроектів, які охоплюють питання охорони дитинства, строку подання заяви про прийняття спадщини, запобігання та протидії домашньому насильству, встановлення факту батьківства, відпустки для догляду за дитиною.

Судова практика охоплює аналіз чотирнадцяти рішень Верховного Суду щодо поділу майна подружжя, стягнення аліментів, визначення місця проживання дитини, міжнародного викрадення дітей, визначення

походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав та інших сімейно-правових спорів.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/rpiaom>.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРИВАТИЗАЦІЇ

29 жовтня Андрій Шабельніков пояснив для «Коммерсант український», чому допомога від держави не підлягатиме оподаткуванню. «Цю програму планують «прив'язати» до Національного кешбеку. Можна зробити висновок, що питання оподаткування так званої «тисячі від Зеленського» буде врегульовано саме за аналогією з Національним кешбеком», — заявив він.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/cbenmz>.

29 жовтня Андрій Шабельніков пояснив нюанси щодо штрафів від ТЦК: наскільки дієві механізми стягнення. Перш за все варто зазначити, що підставою для накладення штрафу є порушення призовниками, військовозобов'язаними, резервістами правил військового обліку (ст. 210 КУпАП), а також законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію (ст. 210-1 КУпАП). Станом на сьогодні з огляду на воєнний стан суми штрафів за вказані адміністративні правопорушення встановлені в розмірі від 17000 до 25000 грн.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/sepjic>.

30 жовтня на сайті «ЛІГА:ЗАКОН» опублікована стаття «Запровадження процедури превентивної реструктуризації в Україні: що це дасть бізнесу». Законодавство України щодо банкрутства та реструктуризації є відносно новим і до цього часу було більше орієнтоване на ліквідацію компаній, а не на порятунок бізнесу.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/etaeeg>.

8 листопада голова Комітету Андрій Шабельніков в ефірі Українського радіо розповів про процедуру банкрутства та проблему зростання кількості банкрутів в Україні. Процес банкрутства може бути ініційований самим боржником або кредитором. Як правило, фізичні особи звертаються за допомогою у справі про банкрутство, коли вони більше не можуть управляти своїми боргами. Після оголошення банкрутства активи боржника можуть бути ліквідовані, щоб розрахуватися з кредиторами. Однак можуть застосовуватися певні винятки, що дозволяють фізичним особам зберегти частину майна. «Навіть ріст кількості заяв про банкрутство фізичних осіб не говорить про полярність такої опції. Сама процедура досить складна, адже необхідно звернутися до суду, де довести, що процедура банкрутства необхідна. Після її впровадження арбітражний керуючий почне керувати усім майном і погашати вимоги кредиторів — тобто реалізовувати усе майно банкрута. Така процедура може тривати і понад рік», — звернув увагу А. Шабельніков.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/mrrjar>.

11 листопада на сайті НААУ опублікована новина «Як нові карткові ліміти від НБУ вплинуть на громадян та бізнес». Головна мета обмежень НБУ — протидія так званим дропам — особам, які за винагороду передають реквізити своїх карток третім особам для проведення незаконних транзакцій. В Україні масштаби проблеми з використанням «дропів» є значними. Оскільки їх діяльність часто імітує звичайні фінансові транзакції, їх виявлення є складним.

Згідно з даними найбільших банків, у 2024 році вже було розірвано ділові стосунки з понад 80 тис. клієнтів через участь у таких схемах. Щорічний обсяг транзакцій через картки «дропів» оцінюється в близько 200 млрд гривень. У НБУ зазначають, що проблема незаконних карткових переказів є не лише нагальною, але й комплексною. А тому самої лише постанови НБУ, щоб її розв'язати, недостатньо. Власне, рішення Нацбанку має дати час парламенту ухвалити зміни до законів. У НБУ очікують, що за час, поки діятимуть обмеження, вдасться:

— запровадити правові норми, які дозволять притягувати до відповідальності «організаторів та свідомих учасників протиправних схем»;

— створити реєстр, у якому збиратимуть інформацію про клієнтів, «картки яких були використані в протиправних схемах»;

— внести зміни до законодавства, які розширять регуляторні повноваження НБУ так, щоб він міг оперативно обмежувати діяльність гравців ринку, які «не забезпечують ефективну боротьбу з наявними та новими схемами»;

— посилити вимоги до автоматизованих систем банків, а також напрацювання «індикаторів, правил та моделі виявлення нетипової поведінки клієнтів». У зв'язку з цим варто пригадати нещодавно підписаний Президентом Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій Національного банку України з державного регулювання ринків фінансових послуг» № 3994-IX, який передбачає збільшення суми штрафів до порушників платіжного законодавства та забезпечує умови для оперативного обміну даними з кіберполіцією.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/isdnuo>.

11 листопада Україна на порозі масштабної реформи: Господарський кодекс, що діє понад 20 років, може зникнути. Верховна Рада ухвалила в першому читанні законопроект про його ліквідацію майже два роки тому, і тепер очікується, що до кінця цього року реформу можуть завершити остаточно. Хоча планується п'ятирічний перехідний період, серед юристів і підприємців виникають сумніви щодо доцільності такого радикального кроку. У чому ж причина цього рішення та чи виправдає воно очікування — спеціально для «Комерсант український» пояснив голова Комітету Андрій Шабельніков.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/npivtu>.

15 листопада за роки незалежності з України за кордон вивели понад 100 мільярдів доларів. Це величезна сума, яка могла б бути використана для фінансування видатків на оборонний комплекс, а також для післявоєнної відбудови держави. Тому наразі стає питання повернення цих коштів до бюджету. Національне агентство з розшуку та управління активами (АРМА) розробило спеціальний механізм, але є важливий нюанс. Про це «Інформатору» розповів адвокат, голова Комітету Андрій Шабельніков.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/cidbsp>.

17 листопада блокування зарплатної картки — це ситуація, яка може створити чимало проблем

для працівника. Про це розповів голова Комітету Андрій Шабельніков. Він пояснив, за яких умов банк може заблокувати зарплатну картку клієнта:

— підозра у шахрайських операціях: банк може тимчасово заблокувати картку, якщо виявить підозрілі або нетипові для клієнта транзакції. Це робиться для захисту коштів власника рахунку від потенційних шахраїв. Наприклад, якщо раптово починають проводитися великі покупки за кордоном або нетипові перекази, банк може призупинити роботу картки до підтвердження операцій клієнтом;

— недотримання вимог фінансового моніторингу: в Україні діє Закон «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів», згідно з яким банки зобов'язані й перевіряти джерела надходжень коштів клієнтів. Якщо кредитор виявить підозрілі надходження або відсутність належних документів, що підтверджують джерело доходів, то може тимчасово обмежити доступ до рахунку;

— проблеми з ідентифікацією особи: однією з вимог банківської діяльності є актуальність даних клієнта. Якщо банк не може підтвердити особу клієнта через застарілі документи або невідповідність інформації, то має право заблокувати картку до моменту оновлення необхідних даних. Наприклад, це може статися, якщо клієнт змінив прізвище після одруження або отримав новий паспорт;

— судові рішення та виконавчі провадження: в Україні банки мають право блокувати рахунки

клієнтів за рішенням суду або на вимогу виконавчої служби. Це зазвичай відбувається у випадку наявності значних заборгованостей, несплачених кредитів або інших фінансових зобов'язань. Блокування буде знято лише після врегулювання ситуації.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/nphyuw>.

19 листопада довіра до судової гілки влади відіграє чимале значення як для звичайного громадянина, так і для інвестора, оскільки саме суди покликані забезпечити реальний, а не ілюзорний захист прав і свобод сторін у судовому процесі. А тому вже 11 років поспіль, починаючи з 2013 року, Європейська Бізнес Асоціація запитує в юристів та інвесторів про їх довіру до судової системи. У сукупності судовий індекс за 2024 рік становив 2,60 з 5 можливих балів за шкалою Лайкерта, що свідчить про досить низьку оцінку бізнесом загальної роботи судової системи. Про це «Інформатору» розповів адвокат, **голова Комітету Андрій Шабельников**.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/rzxdxq>.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

23 жовтня на сайті НААУ опублікована новина про дослідження законодавчої ініціативи у Комітеті. Адвокати відзначили, що чинний Закон про компенсацію містить надважливі норми, які гарантують охорону та захист прав людей. Тому будь-які зміни за жодних обставин не можуть погіршувати становище осіб, ускладнювати процедуру застосування норм або створювати проблеми щодо тлумачення таких норм.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/kumpyu>.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

29 жовтня у НААУ відбувся круглий стіл на тему «Протезування в Україні — проблемні питання та сучасні реалії», організатором якого виступив Комітет спільно з Правозахисною спілкою інвалідів.

Оцінюючи актуальність заходу, заступник Голови НААУ, РАУ **Валентин Гвоздій** наголосив, що потреба українців у якісних протезах кінцівок через бойові дії та постійні обстріли цивільної інфраструктури існує постійно. І поки війна триває, ця потреба, на жаль, лише зростатиме.

Голова Комітету **Олександр Вознюк** нагадав, що остеointegraційне протезування полягає в імплан-

тації титанових стержнів безпосередньо в кісткову тканину, до яких прикріплюються зовнішні протези. Хоча ця технологія має значні переваги, такі як підвищений комфорт і функціональність, вона також містить певні ризики.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/nzcejc>.

30 жовтня голова Комітету **Олександр Вознюк** надав експертний коментар телеканалу «Суспільний Київ» щодо реформи МСЕК.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/euvvlk>.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ МЕДИЧНОГО І ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРАВА ТА БІОЕТИКИ

Активності членів Комітету поза затвердженим планом

17 жовтня член Ради Комітету **Сергій Антонов** надав інтерв'ю з питань застосування методів ДРТ під час війни для видання *La Stampa* (Італія).

21 жовтня голова Комітету **Ірина Сенюта** взяла участь у круглому столі з впровадження міжнародного гуманітарного права, який проводився МОЗ України з метою виконання протокольного доручення Міжвідомчої комісії з питань застосування і реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні.

25 жовтня регіональний представник Комітету у Рівненській області **Міла Хмара** як лектор провела для студентів факультету «Фізична реабілітація та фізична терапія» лекцію на тему «Правові аспекти щодо надання та отримання реабілітаційної допомоги на всіх рівнях».

25 жовтня голова Комітету **Ірина Сенюта**, її заступник **Христина Терешко** та регіональний представник Комітету у Львівській області **Ірина Богомазова** брали участь як доповідачі у II Науково-практичній конференції з міжнародною участю на тему «Актуальні мультидисциплінарні питання перинатології, неонатології та педіатрії: клінічні та правові аспекти». Ірина Сенюта виступила з темою «Правнича гармонія медичної практики: поради для досягнення», Христина Терешко — «Реалізація права на працю медичними працівниками в умовах воєнного стану», Ірина Богомазова презентувала тему «Реклама у сфері охорони здоров'я: новели правового регулювання».

31 жовтня регіональний представник Комітету у Київській області **Яна Бабенко** провела лекцію для студентів-медиків НМУ О. О. Богомольця на тему «Порушення медичних протоколів і відповідальність за це» (<https://www.instagram.com/p/DBirHmWsgYQ/>).

8 листопада член Ради Комітету **Сергій Антонов** як співорганізатор, модератор секції та доповідач організував і провів III Міжнародний конгрес з репродуктивного права. Тема доповіді «Юридичні та біоетичні виклики використання штучного інтелекту при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій».

8 листопада голова Комітету **Ірина Сенюта** взяла участь у роботі Міжнародної науково-практичної конференції на тему «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в контексті 75-річної діяльності Ради Європи» та виступила з доповіддю на тему «Самостійність в ухваленні рішень як принцип самоврядності пацієнта».

14 листопада член Ради Комітету **Сергій Антонов** надав інтерв'ю з питань застосування сурогатного материнства в Україні під час війни для видання *Le Figaro* (Франція).

Публікації членів Комітету

Сенюта І. Я. «Закон України про паліативну допомогу: to be or not to be». Теорія і практика інтелектуальної власності. № 3. 2024. С. 108 — 115.

Миколаєць Ю. М. Перевірки ЗОЗ під час воєнного стану: на які чекати і що врахувати. Спеціалізований щомісячний журнал «Управління закладом охорони здоров'я». № 11 (214) листопад 2024. С. 10 — 20.

Миколаєць Ю. М. Медичні огляди: Порядок проведення, оплата, відповідальність. Журнал «Головний бухгалтер медичного закладу». № 11/2024, листопад.

Миколаєць Ю. М. Заява про звільнення через адвоката: чи правомірно. Спеціалізований щомісячний журнал «Кадровик-01». № 11 (216) листопад 2024. С. 59 — 60.

Консультації на платформі Експертус Медзаклад (Експертно-правова система для керівників у галузі охорони здоров'я):

Миколаєць Ю. М. — Як зняти з військового обліку заброньованого працівника (<https://med.expertus.com.ua/recommendations/39490>).

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ

31 жовтня на сайті НААУ була оприлюднена стаття заступника голови Комітету **Юрія Григоренка** на тему «Правове регулювання гендерної політики в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку».

Україна як держава-учасник низки міжнародних договорів щодо забезпечення рівності прав жінок

і чоловіків робить вагомі кроки на шляху до формування ефективної гендерної політики. Однак актуальним залишається питання вдосконалення правових механізмів реалізації гендерної рівності.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/jcgjis>.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ

Проект Закону № 12060 від 24.09.2024 «Про внесення змін до статті 219 Кримінального процесуального кодексу України щодо уточнення строків досудового розслідування у кримінальних провадженнях, у яких особі не повідомлено про підозру» сприятиме реалізації завдань кримінального провадження.

Відповідного висновку дійшли у Комітеті за підсумками аналізу законопроекту.

Документом пропонується встановити, що строк досудового розслідування у кримінальних провадженнях, у яких особі не повідомлено про підозру, обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. І він не може перевищувати строку давності, визначеного Кримінальним кодексом України для відповідного кримінального правопорушення.

У Комітеті звернули увагу, що представники адвокатури, судових та правоохоронних органів неодноразово наголошували на необхідності деталізації строків обчислення як у випадку, коли особі пред'явлено підозру, так і в провадженнях, коли особу, яка може підозрюватися у вчиненні кримінального порушення, не встановлено.

Тож у НААУ переконані, що запропоновані доповнення статті 219 КПК матимуть позитивний результат, оскільки буде виключене неоднакове трактування підстав для застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Зміни також перебувають у логічному зв'язку зі статтею 49 Кримінального кодексу, яка визначає підставу для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

У результаті проведеного аналізу НААУ підтримує запропоновані зміни у повному обсязі та вважає, що законопроект № 12060 направлений на ефективне врегулювання питань, пов'язаних з реалізацією завдань кримінального провадження.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/aspmot>.

До протоколу негласної слідчої (розшукової) дії пропонується вносити відомості про перебіг її проведення та застосовані технічні засоби. Це дасть змогу стороні захисту та суду визначати порушення на стадії досудового розслідування та вживати заходів реагування.

У Комітеті проаналізували проект Закону № 12065 від 24.09.2024 «Про внесення змін до статті 252 Кримінального процесуального кодексу України щодо уточнення положень про фіксацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій».

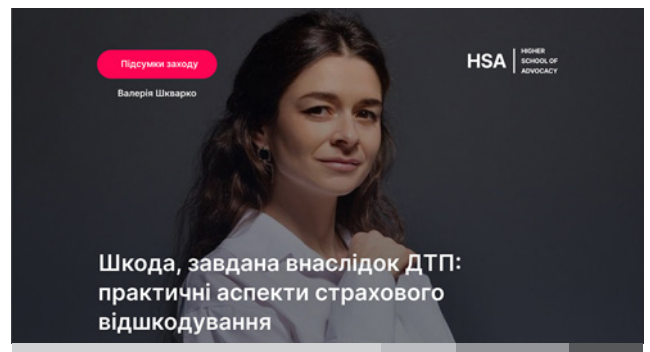
Такі доповнення врегулюють питання, що виникають під час дослідження доказів на стадії судового розгляду кримінального провадження, та унеможливають у майбутньому спроби співробітників правоохоронних органів щодо незаконного збору та фіксації відомостей, які можуть використовуватися в кримінальному провадженні, — відзначили у Комітеті НААУ.

Також зміни матимуть позитивний результат у контексті забезпечення права на справедливий суд та реалізацію права на захист. Оскільки юридична визначеність питання фіксації фактів та обставин, які можуть використовуватися в тих чи інших кримінальних провадженнях правоохоронними органами, дасть змогу стороні захисту та суду визначати процесуальні порушення на стадії досудового розслідування та вживати усі можливі процесуальні заходи реагування.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/ozllpf>.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

У жовтні у ВША НААУ відбувся захід з підвищення кваліфікації адвокатів на тему «Шкода, завдана внаслідок ДТП: практичні аспекти страхового відшкодування», лектором якого виступила секретар Комітету **Валерія Шкварко**.

Лекторка докладно проаналізувала разом з учасниками шкоду, завдану внаслідок ДТП.

1. Коло осіб, що несуть відповідальність за завдання шкоди внаслідок ДТП.

2. Строки звернення для відшкодування шкоди.

3. Стягнення шкоди, заподіяної життю, здоров'ю, та втраченого доходу внаслідок втрати працездатності.

4. Відповідальність за несвоєчасне виконання зобов'язання щодо відшкодування шкоди.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/wcuish>.

25 жовтня на сайті НААУ були опубліковані зауваження та пропозиції Комітету до проекту Закону № 12061 від 24.09.2024 «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України щодо окремих прав учасників справ».

Так, у ст. 359 ЦПК та ст. 300 КАС визначені правила відкриття апеляційного провадження. У проєкті пропонується доповнити їх нормами про те, що «до відкриття апеляційного провадження учасники справи мають право подати заперечення проти відкриття апеляційного провадження».

У НААУ звернули увагу, що аналогічну норму сьогодні вже містить ч. 2 ст. 262 Господарського процесуального кодексу, але вона є декларативною і не знайшла свого ефективного застосування та реалізації після появи.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/ijtcsn>.

У листопаді у ВША НААУ відбувся захід з підвищення кваліфікації адвокатів на тему «Протидія мобінгу в Україні», у якому одним із лекторів виступила член Ради Комітету **Анастасія Якімова**.

Лекторки докладно проаналізували разом з учасниками протидію мобінгу в Україні.

1. Правове регулювання поняття «дискримінація у трудових відносинах», «мобінг (цькування)» в Україні.

2. Практика ЄСПЛ щодо мобінгу (цькування). Судова практика щодо доказування мобінгу (цькування).

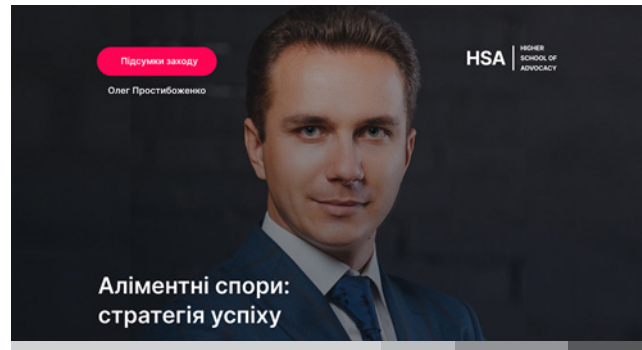
3. Правова основа захисту від мобінгу (цькування) на публічній службі. Питання юрисдикції щодо захисту від мобінгу на публічній службі.

4. Поняття, деякі види та процеси, які супроводжують ейджизм. Складові ейджизму. Форми ейджизму. Міжнародне та національне законодавство у питаннях протидії ейджизму.

5. Правомірність відеоспостереження на робочому місці. Судова практика у справах про визнання незаконним відеоспостереження на робочому місці.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/wqlusn>.

У листопаді у ВША НААУ відбувся захід з підвищення кваліфікації адвокатів на тему «Аліментні спори: стратегія успіху», у якому лектором виступив голова Комітету **Олег Простибоженко**.

Лектор докладно проаналізував разом з учасниками аліментні спори.

1. Погляд з позиції стягувача.

1.1. Стягнення аліментів у наказному провадженні (формування доказової бази).

1.2. Стягнення аліментів у позовному провадженні (правова позиція, доказова база стягувача).

1.3. Спосіб стягнення аліментів, його зміна.

2. Погляд з позиції платника.

2.1. Стягнення аліментів у наказному провадженні та способи протидії.

2.2. Стягнення аліментів у позовному провадженні (правова позиція, доказова база платника).

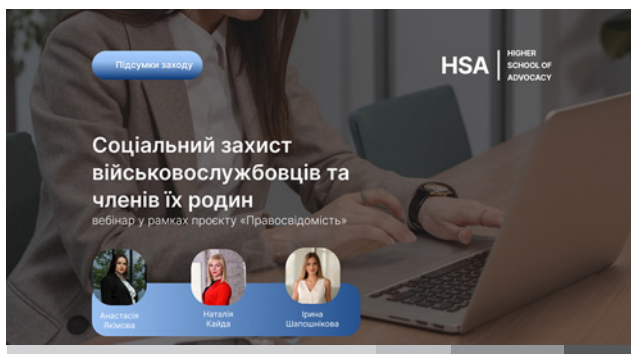
Детальніше за посиланням: <http://surl.li/hykyfo>.

У листопаді у ВША НААУ відбувся захід з підвищення кваліфікації адвокатів на тему «Соціальний захист військовослужбовців та членів їх родин», у якому одним із лекторів виступила член Ради Комітету **Анастасія Якімова**.

Лекторки докладно проаналізували разом з учасниками соціальний захист військовослужбовців та членів їхніх родин.

1. Щомісячні основні види грошового забезпечення військовослужбовців.

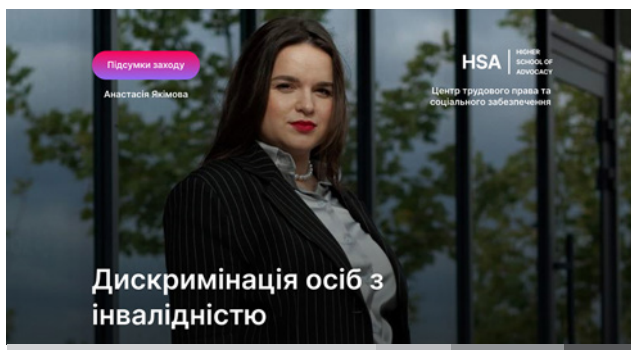
2. Грошове забезпечення військовослужбовців: виклики із судової практики.

3. Трудові пільги військовослужбовців.
4. Соціальний захист членів родин військовослужбовців.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/obevkb>.

У листопаді у США НААУ відбувся захід з підвищення кваліфікації адвокатів на тему «Дискримінація осіб з інвалідністю», у якому лектором виступила член Ради Комітету **Анастасія Якімова**.

Лекторка докладно проаналізувала разом з учасниками дискримінацію осіб з інвалідністю, а саме:

- дискримінацію осіб з інвалідністю: загальний аспект;
- міжнародне правове регулювання протидії дискримінації за ознакою інвалідності;
- національне правове регулювання протидії дискримінації за ознакою інвалідності;
- суб'єктів протидії дискримінації;
- позасудові інструменти протидії дискримінації за ознакою інвалідності;
- судовий захист у справах про дискримінацію за ознакою інвалідності.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/rprhsc>.

У листопаді у США НААУ відбувся захід з підвищення кваліфікації адвокатів на тему «Як скасувати судовий наказ про стягнення аліментів: підстави та порядок», у якому лектором виступив голова Комітету **Олег Простибоженко**.

Лектор докладно проаналізував разом з учасниками судовий наказ про стягнення аліментів.

1. Нове законодавство.
2. Стягнення аліментів у наказному провадженні (загальні положення).
3. Місце проживання дитини.
4. Умови видачі судового наказу.
5. Порядок «оскарження» судового наказу.
6. Судова практика (визнання судового наказу таким, що не підлягає виконанню).
7. Касаційне оскарження.
8. Судова практика (нововиявлені обставини).
9. Припинення сплати аліментів.
10. Спосіб стягнення аліментів.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/mohhdw>.

18 листопада на сайті НААУ були опубліковані зауваження та пропозиції Комітету до проекту Закону № 11530 від 28.08.2024 «Про внесення змін до статті 315 Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту батьківства».

Відповідно до ст. 130 Сімейного кодексу у разі смерті чоловіка, який не перебував у шлюбі з матір'ю дитини, факт його батьківства може бути встановлений за рішенням суду.

Заява про встановлення факту батьківства приймається судом, якщо запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень вчинено відповідно до частини першої статті 135 СК. Заява про встановлення факту батьківства може бути подана матір'ю, опікуном, піклувальником дитини, особою, яка утримує та виховує дитину, а також самою дитиною, яка досягла повноліття.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/aysetc>.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА ТА КІБЕРБЕЗПЕКИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У жовтні — листопаді заступник голови Комітету **Тетяна Рабко** провела 2 вебінари: «Електронні докази і тенденції судової практики» (17.10.2024), «Диджиталізація виконавчого провадження» (28.10.2024).

У жовтні **Тетяна Рабко** взяла участь у **XII Щорічному форумі юрисконсультів**, організованому видавництвом «Юридична практика». Адвокатка розповіла про впровадження електронного судочинства. Цей проєкт став обов'язковим із жовтня 2024 року через законодавчі зміни, що зобов'язали всі юридичні особи використовувати підсистему «Електронний суд». Проте в процесі впровадження виникали певні труднощі. Наприклад, були випадки несвоєчасного розміщення судом матеріалів в електронній справі, що ускладнювало доступ до документів. Це питання вирішували шляхом подання письмових клопотань, що фіксували відсутність доступу до справи.

20 листопада представники Комітету взяли участь у круглому столі щодо проєкту Закону «Про Єдину інформаційну систему соціальної сфери» (реєстр. № 11377 від 24.06.2024), організованому Комітетом Верховної Ради України з питань цифрової трансформації за підтримки Програми USAID «Рада: наступне покоління».

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ БІЗНЕСУ ТА ІНВЕТОРІВ

1 листопада на сайті НААУ була оприлюднена стаття заступника голови Комітету **Сергія Лисенка** на тему «Запобігти шахрайству на ринку капіталів допоможе аналіз інвестиційного проєкту».

За даними Офісу Генпрокурора про результати досудового розслідування, за дев'ять місяців поточного року було обліковано 55113 кримінальних проваджень за ст. 190 (Шахрайство) Кримінального кодексу. У 14440 справах особам було вручено повідомлення про підозру.

Враховуючи те, що фінансові шахраї постійно покращують свої навички та їхні схеми стають більш

досконаліми, довести справу до суду та отримати потерпілому відповідне відшкодування вкрай важко, а подекуди і неможливо.

Тому єдиною можливістю не потрапити у халепу є завчасний аналіз інвестиційного проєкту та особи, яка залучає інвестиції. З такою задачею потенційний інвестор певною мірою може впоратися самостійно, проаналізувавши інформацію на сайті Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/uxtcks>.

8 листопада на сайті НААУ була оприлюднена стаття секретаря Комітету **Кирила Кузнецова** на тему «Війна або тюрма: Як воєнний стан змінив правила застосування тримання під вартою».

«Обмеження прав військовослужбовців та інших громадян під час воєнного стану без дотримання базових стандартів здійснення кримінального провадження не сприяє добровільному вступу на військову службу, а також створює передумови для віктимної поведінки», — зазначив адвокат К. Кузнецов.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/oumzczf>.

12 листопада на сайті НААУ була оприлюднена стаття заступника голови Комітету **Сергія Лисенка** на тему «Про інвестиційні ризики, або Як санкційна політика б'є по гаманцю українців».

«Саме держава Україна несе зобов'язання відшкодувати пред'явникам облигацій внутрішньої державної позики їхньої номінальної вартості з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облигацій», — зазначив адвокат С. Лисенко.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/bzejrg>.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ МИТНОГО ТА ПОДАТКОВОГО ПРАВА

15 листопада у виданні «Юридична практика» опубліковано статтю члена Ради Комітету **Ірини Нараєвської** на тему «Відновлення реєстрації ПН: адміністративне оскарження рішення про зупинення»: «Блокування податкових накладних або розрахунків коригування створює ризики для ведення бізнесу: ускладнюються взаємини з контрагентами, виникають додаткові фінансові втрати. Тож оскарження рішення про зупинення реєстрації стає найважливішим етапом захисту інтересів підприємства. Правильне адміністративне оскарження створює міцну

базу для можливого судового процесу», — зазначила адвокат І. Нараєвська.

Посилання на статтю на сайті НААУ.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ВЗАЄМОДІЇ ІЗ ЗМІ

1 листопада відбулося чергове засідання Комітету у приміщенні НААУ. Так, на засідання було запрошено адвоката, якого публічно принизили засоби масової інформації. За результатом слухання адвоката-скаржника Комітет надав відповідну правову оцінку інциденту та направив листи до представників ЗМІ з метою усунення виявленого порушення та недопущення цього надалі.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА

30 жовтня у Комітеті проаналізували проєкт Закону від 04.10.2024 № 12095 «Про внесення зміни до частини другої статті 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», який

Верховна Рада прийняла за основу. Відповідно до ч. 2 ст. 24 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу» військова служба призупиняється для військовослужбовців, які самовільно залишили військові частини або місця служби, дезертирували або добровільно здалися в полон, якщо інше не визначено законодавством. Початком призупинення служби є день внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Автори законодавчої ініціативи говорять, що продовження служби таким військовослужбовцям під час воєнного стану можливо лише у випадку, коли судом ухвалено виправдальний вирок, що набрав законної сили, закрито кримінальне провадження відповідно до пунктів 1, 2, 3 ч. 1 ст. 284 КПК або судом постановлено ухвалу про закриття кримінального провадження та звільнення від кримінальної відповідальності на підставі, передбаченій частиною п'ятою статті 401 КК. Таким чином, військовослужбовці, які виявили бажання добровільно повернутися до частин та продовжити службу після самовільного залишення в/ч або місць служби, позбавлені такої можливості, оскільки командири уповноважені продовжувати військову службу та дію контракту, поновлювати виплати грошового і здійснення продовольчого, речового, інших видів забезпечення тільки на підставі відповідних процесуальних документів слідчих та судових органів.

Зважаючи на це, пропонується запровадити норму, згідно з якою під час дії воєнного стану військова служба для військовослужбовців, які самовільно залишили військові частини або місця служби чи дезертирували, не призупиняється. У НААУ підтримали прагнення народних депутатів покращити ефективність військової служби та правове становище військовослужбовців. У тому числі тих, хто підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінальних правопорушень, таких як самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК) та дезертирство (ст. 408 КК).

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/dbxrl>.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ДОВКІЛЕВОГО ПРАВА

28 жовтня на сайті НААУ було оприлюднено Дайджест судової практики із земельних питань за III квартал 2024 року, який підготував Комітет.

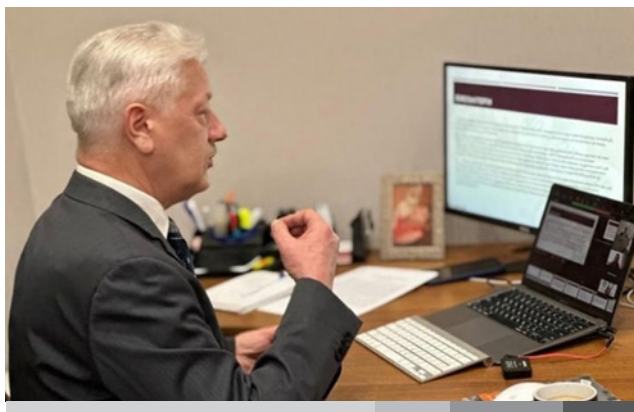
В огляді відображені правові позиції Верховного Суду щодо:

- звернення державних органів до суду з позовом про примусове відчуження земельної ділянки;
- переходу права на земельну ділянку в разі набуття права власності на об'єкт нерухомості;
- права користування частиною земельної ділянки;
- особливостей поновлення договору оренди на новий строк;
- розмежування компетенції судів у спорах про оскарження рішення органу місцевого самоврядування;
- оскарження рішення суб'єкта владних повноважень;
- поділу земельної ділянки, яка була набута одним із подружжя у порядку безоплатної приватизації тощо.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/fvtoqz>.

29 жовтня Всеукраїнською асоціацією ОТГ на базі Платформи «Сільський розвиток: земельні відносини», за підтримки Програми «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (DOBRE), було проведено вебінар, головними спікерами якого виступили

голова Комітету **Віктор Кобилянський** та член Ради Комітету **Андрій Сутковий**, які надали експертні роз'яснення з питань правового захисту комунальної власності на самозалісені землі.

Вебінар відвідали близько трьох сотень учасників, включаючи голів громад, заступників голів, старост, землевпорядників, юристів та керівників структурних підрозділів органів місцевого самоврядування з питань сільського та економічного розвитку.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/ubdxhl>.

8 листопада на сайті НААУ були оприлюднені зауваження та пропозиції Комітету до проєкту Закону № 11345 від 17.06.2024 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо запобігання надзвичайним ситуаціям та ліквідації їх наслідків, формування фонду захисних споруд цивільного захисту, створення класів та центрів безпеки».

У комітеті НААУ звернули увагу, що необхідно внести додаткові зміни до Кодексу цивільного захисту України та розширити термінологічний словник відповідно до рішення № 1313/2013/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 17.12.2013 про Механізм цивільного захисту Союзу. Зокрема, необхідно надати зміст визначенням «лихо», «реагування», «готовність», «запобігання», «раннє попередження», «модуль», «оцінка ризиків», «спроможність управління ризиками», «спроможність реагування» та «матеріально-технічна підтримка».

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/mssqhv>.

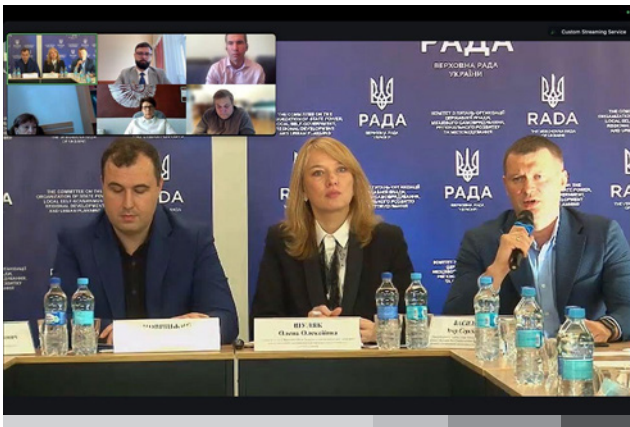
14 листопада на сайті НААУ була оприлюднена стаття заступника голови Комітету **Дмитра Навроцького** на тему «Подвійна плата за землю під час воєнного стану стала формою тиску на фермерські господарства».

«Судова практика у цьому питанні переважно стала на сторону контролюючого органу», — наголосив адвокат Д. Навроцький.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/zvjqav>.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ БУДІВЕЛЬНОГО ПРАВА

21 жовтня Голова та члени Комітету взяли участь у комітетських слуханнях на тему «**Цифровізація процесів проєктування та експертизи для прозорого відновлення України**», організованих Комітетом Верховної Ради України з питань організації державної

влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування.

Під час заходу відбулися:

- презентація цифрових рішень в проектуванні та експертизі;
- дискусії про підвищення якості проектної документації із застосуванням цифрових інструментів та про цифровізацію для ефективної експертизи проектної документації;
- обговорення про переведення Державного реєстру документів страхового фонду документації України в електронний формат.

6 — 7 листопада члени Комітету взяли участь у виставці **«Відновлення ресурсів: очищення територій, відновлення ґрунтів та водних ресурсів»**, покликаний створити ефективну платформу для демонстрації сучасних рішень та технологій від провідних європейських та вітчизняних компаній, а також

інтелектуальний майданчик для обговорення актуальних питань із представниками законодавчої та виконавчої влади, бізнес-спільноти, міжнародними експертами та представниками донорських програм.

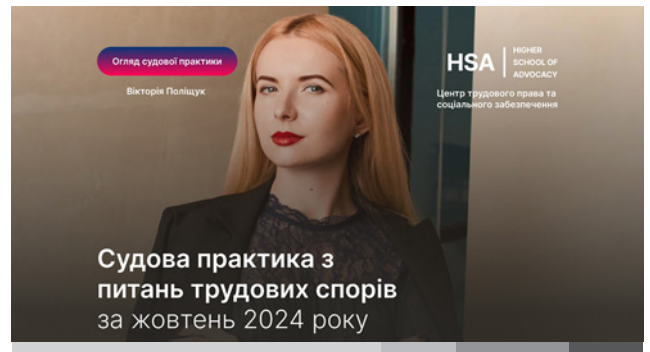
КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ТРУДОВОГО ПРАВА

Публікації та вебінари членів Ради Комітету за жовтень — листопад:

Вікторія Поліщук:

— Огляд підготувала адвокат, медіатор, Голова Комітету з трудового права НААУ, керівниця Центру трудового права та соціального забезпечення ВША НААУ;

— Судова практика з питань виконання нормативу з працевлаштування людей з інвалідністю за жовтень 2024 року;

— Судова практика з питань трудових спорів за жовтень 2024 року;

— Судова практика з питань соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх родин у жовтні 2024 році;

— Судова практика з питань встановлення мобінгу (цькування) на робочому місці за жовтень 2024 року;

— Щодо правонаступництва на отримання суми пенсії, нарахованої на виконання рішення суду, проте не виплаченої за життя;

— У випадку смерті військовослужбовця, чи може його дружина в інтересах неповнолітніх дітей стягнути аліменти з в/ч;

— Перспективи отримання пенсії українцями, які працюють на Кіпрі;

— Чи може військова посадова особа Збройних Сил України бути одночасно директором ТОВ;

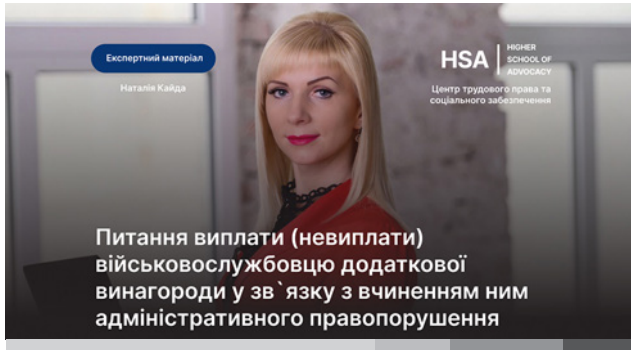
— Які наслідки у разі перевищення квоти на бронювання і призову працівника навіть за умови його бронювання;

- Судова практика з питань мобілізації, військового обліку та бронювання за листопад 2024 року;
- Чи можливе бронювання резервіста.

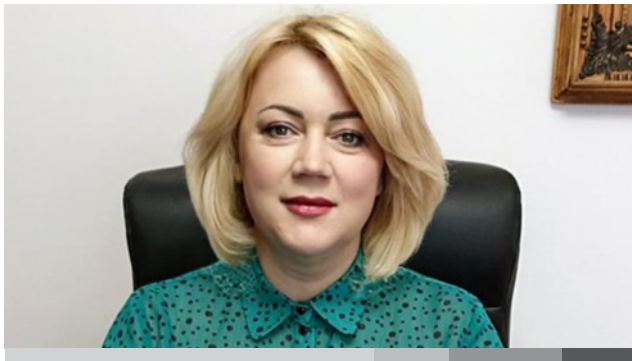
Наталія Кайда:

- Питання виплати (невиплати) військовослужбовцю додаткової винагороди у зв'язку з вчиненням ним адмінправопорушення.

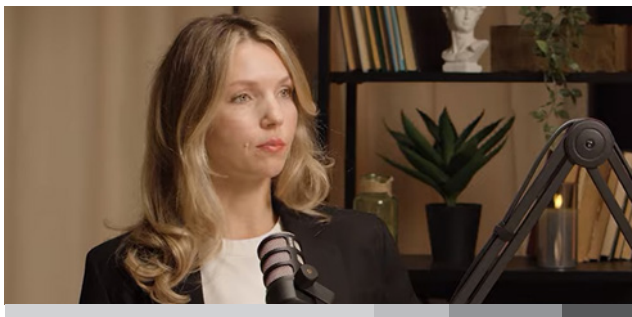
Алла Андрушко:

- Захист від незаконного звільнення;
- Скорочення штату. Практична допомога.

Катерина Цветкова:

- підкаст на тему «Бронювання працівників та трудові відносини під час воєнного стану».

Комітет опублікував дайджест судової практики з трудових спорів за 2024 рік.

Видання включає в себе огляд висновків Касаційного цивільного суду та Касаційного адміністративного суду за десять місяців поточного року, які об'єднані у чотири розділи, що відображають предмет спору: переведення, переміщення та зміни істотних умов праці в умовах воєнного стану; призупинення дії трудових договорів; розірвання трудових договорів; додержання законодавства про працю у період дії воєнного стану.

Усього до дайджесту увійшли 36 постанов Верховного Суду.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

21 жовтня голова Комітету **Ганна Осетинська** та її заступник, голова Комітету з питань примусового виконання рішень **Олександр Черних** узяли участь у **IV Форумі громадської підтримки проєвропейських правових реформ**, організованому Інститутом економіко-правових досліджень ім. В. Мамутова НАН України, Українським союзом промисловців і підприємців, ГО «Координата», кафедрою економічного права та економічного судочинства Навчально-наукового інституту права КНУ ім. Т. Шевченка.

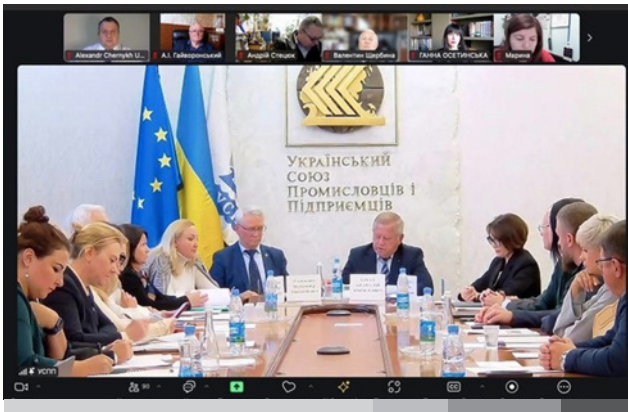
Під час форуму обговорювалися, зокрема, проблеми прийняття проекту Закону від 09.09.2021 № 6013 «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період», який може дестабілізувати правову систему та створити хаос у сфері господарської діяльності.

Найбільшу увагу учасників форуму привернули ризики прийняття законопроекту № 6013. Адже

він, на думку учасників, містить низку положень, які суперечать Конституції України та принципу верховенства права. Так, припинення діяльності комунальних підприємств, закріплених у статтях 142 та 143 Конституції, позбавить органи місцевого самоврядування можливості виконувати свої функції в інтересах місцевих громад. Такий підхід порушує конституційні гарантії місцевого самоврядування і може призвести до соціальної напруженості, особливо в умовах війни.

Також законодавча ініціатива створює загрози для національної економічної безпеки в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Скасування Господарського кодексу позбавляє державу інструментів для систематизованого регулювання економічних процесів. Це ускладнить державне втручання в економіку в інтересах національної безпеки, що є особливо важливим в умовах війни.

Корупційні ризики, які виникають внаслідок скасування обмежень на розпорядження державним майном, також є серйозною загрозою. Законопроект пропонує правовий режим узурпування, який не відповідає українським правовим реаліям та не враховує специфіку управління державним і комунальним майном.

Крім того, положення законопроекту суперечать європейським підходам до правового регулювання господарської діяльності. У ЄС існує чітке розмежування між цивільними та комерційними кодексами, тоді як законопроект пропонує знищити це розмежування. Це може викликати термінологічні колізії з міжнародними угодами, зокрема з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС.

Про низьку якість законопроекту також свідчить факт порушення регуляторних процедур. Його реалізація потребуватиме значних витрат з державного бюджету, які не були враховані.

О. Черних звернув увагу на необхідність застосування міжнародного досвіду щодо широкого залучення адвокатів та суддів до розроблення законодавства, а також можливості надання судовій гілці влади повноважень законодавчої ініціативи за прикладом Сполученого Королівства. Також звернув увагу, що спроби радикального непропрацьованого реформування під час війни є небезпечними, у тому числі і щодо зміни контролю над підприємствами оборонної галузі або відкриття можливостей для рейдерського захоплення підприємств оборонного, аграрного, інфраструктурного секторів економіки.

Отже, законопроект загалом не відповідає вимогам правової передбачуваності та визначеності. Документ не містить чіткої характеристики предмета і мети правового регулювання, що може створити плутанину в господарському законодавстві. Це негативно вплине на інвестиційний клімат і підприємницьку діяльність в Україні, зокрема через декодифікацію господарського законодавства. Альтернативою має стати вдосконалення чинного Господарського кодексу з урахуванням потреб бізнесу та євроінтеграційних пріоритетів України.

29 жовтня на сайті НААУ було опубліковано позицію Комітету щодо ухвалення Верховною Радою проекту Закону № 6013 від 09.09.2021 «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» у запропонованій редакції.

Серед інших положень документ передбачає визнати Господарський кодекс України таким, що втратив чинність.

У профільному комітеті НААУ відзначають, що законопроект № 6013 не має належного наукового підґрунтя, не відповідає сучасним тенденціям розвитку ані європейської, ані української науки, суперечить Конституції та низці законів України.

Прийняття проекту суперечить очікуванням суспільства та бізнесу у сталості та прогнозованості розвитку правової системи, не має прогнозу регуляторного впливу та наслідків для економіки України і може спричинити непередбачувану шкоду економіці України.

Також прийняття закону в запропонованій редакції проекту може порушити сталість судової практики, яка напрацьовувалася судами господарської юрисдикції понад 20 років.

Не заперечуючи потребу в оновленні та удосконаленні господарського (економічного) законодавства, Комітет виступає за збереження Господарського кодексу України як важливого кодифікованого законодавчого акта. Це повністю корелює із правовою традицією країн-членів ЄС, у той час як відмова від Господарського кодексу України може бути розцінена міжнародними партнерами як суттєва зміна євроінтеграційного вектора та недотримання умов Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

20 листопада на шпальтах видавництва «Закон і Бізнес» опубліковано статтю голови Комітету **Ганни Осетинської** «Зустрічне забезпечення у господарському судочинстві: регулювання та практика»: «Зустрічне забезпечення залишається одним із ефективних механізмів юридичного захисту в господарському процесі. Зустрічне забезпечення вважається необхідною вимогою сьогодення та новелою сучасного судового процесу, яка спрямована на досягнення балансу інтересів сторін і захист прав та інтересів відповідача від зловживань процесуальними правами з боку позивача (заявника)».

Посилання на статтю на сайті НААУ: <https://unba.org.ua/publications/9740-zustrichne-zabezpechennya-u-gospodars-komu-sudochinstvi-regulyuvannya-ta-praktika.html>.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Оцінка поважності причин пропуску процесуального строку належить до виключної дискреції суду, що вирішує відповідне процесуальне питання. Наявність чи відсутність поважних причин для пропуску оцінюється сьогодні за внутрішнім переконанням суду.

На це звернули увагу у Комітеті за підсумками аналізу проекту Закону № 12072 від 27.09.2024 «Про внесення змін до статті 363 Кодексу адміністративного судочинства України щодо поновлення судом пропущеного строку подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами».

У НААУ зауважили, що застосування критерію поважності причин передбачається КАС для всіх процесуальних строків, крім випадків, коли Кодексом встановлено неможливість такого поновлення.

Натомість жодна з норм КАС не містить обов'язкового переліку обставин, що підлягають оцінці судом при вирішенні питання про поновлення певного пропущеного процесуального строку. І це відображає позицію законодавця, відповідно до якої оцінка поважності причин того чи іншого пропуску процесуального строку належить до виключної дискреції суду.

При цьому із прийняттям у 2018 році змін до процесуальних кодексів, а також до Закону «Про судоустрій і статус суддів» було запроваджено обов'язок усіх осіб враховувати правозастосовні висновки Верховного Суду.

Отже, при вирішенні питання про поновлення пропущеного процесуального строку, визначеного у ч. 1 ст. 361 КАС, адміністративний суд і так зобов'язаний керуватися згаданим висновком Верховного Суду.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/qpvmtcr>.

МОЛОДІЖНИЙ КОМІТЕТ НААУ — UNBA NEXTGEN

27 жовтня регіональний представник Молодіжного Комітету у Волинській області **Тарас Манькут** у рамках проекту «Центр готовності цивільних» провів тренінг для жителів міста Луцька під назвою «Права та обов'язки громадян під час мобілізації. Юридичні аспекти».

Під час тренінгу учасники, зокрема, обговорили такі питання: 1) взаємодія з територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки; 2) права

та обов'язки громадян під час мобілізації; 3) підстави для отримання відстрочки від мобілізації; 4) процедура бронювання для певних категорій громадян; 5) відповідальність за недотримання вимог законодавства про мобілізацію; а також розібрали реальні практичні ситуації і судові рішення у справах, пов'язаних з мобілізацією.

Організаторами заходу виступили благодійні фонди Сергія Притули та «Ангар.Україна».

30 жовтня регіональний представник Молодіжного Комітету у Донецькій області **Сергій Берзін** у межах напрямку «Hello, it's UNBA» на базі Центру підтримки переселенців «Я-Маріуполь» в м. Одесі провів відкриту консультацію для біженців з Маріуполя.

Адвокат розказав маріупольцям про шляхи захисту і відновлення їхніх прав як внутрішньо переміщених осіб у зв'язку з тимчасовою окупацією Маріуполя, зокрема про відновлення документів на житло, про поновлення строків для прийняття спадщини, про питання мобілізації та інше.

30 жовтня членкиня Ради та регіональна представниця Молодіжного Комітету у Донецькій області **Тетяна Рабко** взяла участь у XII Щорічному форумі юрисконсультів.

Під час форуму спікери розповіли про сучасні виклики, зміни в законодавстві та актуальну судову практику.

Тетяна Рабко стала спікером у сесії «ВЗАЄМОДІЯ З КОНТРАГЕНТАМИ» та презентувала тему «Впровадження електронного судочинства в групі «Метінвест».

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/brtbbj>.

КОМІТЕТ НААУ З ПИТАНЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У жовтні Комітет проаналізував проект Закону № 11412 від 17.07.2024 «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку співробітництва територіальних громад», який нещодавно Верховна Рада ухвалила за основу, та висловив до нього низку зауважень і пропозицій.

Документ був поданий групою народних депутатів з метою удосконалення порядку ініціювання, організації співробітництва територіальних громад, припинення співробітництва, спрощення процедур укладання та припинення договірних відносин.

На думку Комітету НААУ, загалом запропоновані зміни є позитивними та направлені на удосконалення правового регулювання співробітництва територіальних громад з урахуванням напрацьованого Україною практичного досвіду, а також особливостей реалізації відповідних муніципальних партнерств в умовах воєнного стану. Однак є низка ініціатив, які потребують доопрацювання, вважають у Комітеті НААУ.

Законопроект передбачається розширити коло суб'єктів, через яких територіальні громади матимуть можливість здійснювати співробітництво, додавши право на реалізацію співробітництва не лише через представницькі органи (сільські, селищні, міські ради), а й через будь-які виконавчі органи самоврядування.

І хоча автори законодавчої ініціативи пояснюють, що такі новели зумовлені особливостями здійснення місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, положення у проєкті виписане таким чином, що зміни передбачаються на постійній основі.

Комітет НААУ відзначає, що така ініціатива не суперечить загальним підходам цивільного законодавства, зокрема ч. 1 ст. 172 Цивільного кодексу, згідно з якою територіальні громади набувають і здійснюють цивільні права та обов'язки через органи місцевого самоврядування у межах їхньої компетенції, встановленої законом. Але, як впливає зі змісту наведеної норми, саме на закони покладається розмежування повноважень всередині органів місцевого самоврядування. У той же час проєкт не пропонує нових підходів для розмежування завдань та функцій між представницькими та виконавчими органами.

І це, на думку НААУ, може створити конфлікт компетенцій та призвести до виникнення конфлікту інтересів, у випадку якщо співробітництво буде здійснюватися безпосередньо через виконавчі органи. Адже згідно з чинною редакцією Закону на виконавчі органи місцевого самоврядування покладається надання попередніх висновків стосовно відповідності інтересам та потребам територіальної громади пропозиції щодо ініціювання співробітництва (ч. 3 ст. 5) та оцінка відповідних ініціатив потребам територіальної громади (ч. 2 ст. 6). Тобто може виникнути ситуація, коли виконавчий орган, через який буде здійснюватися співробітництво, буде одночасно надавати висновки щодо відповідності майбутнього партнерства інтересам громади.

Повністю зауваження і пропозиції до проєкту № 11412 можна переглянути на сайті НААУ.

12 листопада представники Комітету взяли участь у круглому столі «Закон України «Про статус депутатів місцевих рад»: поточний стан, виклики воєнного часу та перспективи вдосконалення у повоєнний період». Організатор заходу — Комітет Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування.

Під час заходу обговорено питання щодо поточного стану законодавства у сфері статусу депутатів місцевих рад, викликів сьогодення та подальших шляхів удосконалення діяльності депутатів місцевих рад.

Зокрема, темами дискусій стали питання роботи місцевих рад в умовах воєнного часу; проблематики набуття та дострокового припинення повноважень депутатів місцевих рад; впливу заборони окремих політичних партій на роботу місцевих рад; гарантій діяльності депутата місцевої ради; відповідності статусу депутата місцевої ради європейським стандартам; забезпечення належного представництва у місцевій раді; унормування питань депутатської етики; роботи депутатів у місцевій раді та виборчому окрузі; посилення підзвітності та відповідальності депутатів місцевих рад перед виборцями.

ЦЕНТР НАДАННЯ МЕТОДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ТА КООРДИНАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ АДВОКАТІВ З ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПРИ НААУ

21 жовтня член Центру Фархадом Гулієвим підготував матеріал до рубрики «Захист військових». Кримінальна відповідальність за військові кримінальні правопорушення встановлена розділом XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку

несення військової служби» Кримінального кодексу. Крім загальних ознак правопорушення, військові кримінальні правопорушення мають спеціальні ознаки: об'єкт посягання — встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби; суб'єкт — військовослужбовець, а також військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів; кримінальна протиправність — визнання діяння військовим кримінальним правопорушенням тільки в тому разі, якщо воно прямо передбачене у розділі XIX Особливої частини.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/bwyfja>.

5 листопада членом Центру Вікторією Поліщук підготовлений матеріал до рубрики «Захист військових» «**Нюанси стягнення військовослужбовцем компенсації за неотримане речове майно**». Військовослужбовці, які звільняються в запас або відставку, за їхнім бажанням отримують речове майно, яке не було отримане під час проходження служби, або грошову компенсацію за нього з огляду на закупівельну вартість такого майна, за цінами, що діють на час звільнення. Грошова компенсація виплачується військовослужбовцям за місцем військової служби за їхнім рапортом (заявою) на підставі наказу командира (начальника) військової частини, територіального органу, територіального підрозділу, закладу, установи, організації, а командирам (начальникам) військової частини — наказу старшого командира (начальника). У рапорті потрібно зазначити розмір грошової компенсації на підставі довідки про вартість речового майна, що належить до видачі, оригінал якої додається до відомості щодо виплати грошової компенсації.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/smpptv>.

20 листопада членом Центру Фархадом Гулієвим підготовлений матеріал до рубрики «Захист військових». Військовослужбовці — особлива категорія осіб, професійна діяльність яких передбачає специфічне правове регулювання. Це пов'язане і з виконанням складних, небезпечних та важливих завдань оборони країни, суворою дисципліною, єдиноначальністю, посиленими соціальними гарантіями. Серед різноманіття аспектів правового статусу військовослужбовців наявні і особливості притягнення їх до відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/cgvsoa>.

СПІВПРАЦЯ КОМІТЕТІВ

Молодіжний Комітет НААУ — UNBA NextGen та Комітет НААУ з питань гендерної політики продовжують публікувати статті в рубриці «Власний досвід у професії».

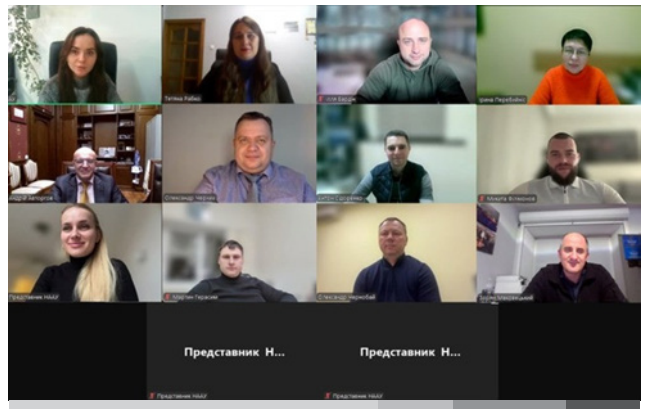

5 листопада на сайті НААУ була оприлюднена стаття про власний досвід у професії заступника голови Комітету **Юрія Григоренка**.

Суть публікацій полягає у розкритті адвокатами, членами рад комітетів інформації про мотиви обрання професії юриста чи розповідь про наставника, що допоміг інтегруватися у професію; опис першого досвіду участі у судовому засіданні; опис справи, що запам'яталася з власної практики, та життєве кредо.

Детальніше за посиланням: <http://surl.li/xfzhsx>.

14 листопада Комітет НААУ з питань електронного судочинства та кібербезпеки адвокатської діяльності у співпраці з Комітетом НААУ з питань примусового виконання рішень провели фахову дискусію на тему «Диджиталізація виконавчого провадження».

Диджиталізація виконавчого провадження передбачає повний перехід документообігу в електронний вигляд за допомогою електронних кабінетів у ЄСІКС. Для виконавців, сторін та їхніх представників це перш за все зручність, економія часу та ресурсів.

Під час заходу учасники обговорили питання видачі виконавчих документів у електронній формі, переваги та недоліки отримання заяви про відкриття виконавчого провадження в електронній формі, а також документообмін виконавчого провадження в електронній формі.

Заступниця голови Комітету НААУ з питань електронного судочинства та кібербезпеки адвокатської діяльності Тетяна Рабко поінформувала про стан диджиталізації виконавчого провадження. Вона зазначила, що минулого року були внесені зміни до процесуальних кодексів щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в підсистемі «Електронний суд», а вже в цьому році за допомогою функціоналу ЄСІКС з'явилася можливість отримання документів виконавчого провадження.

Можливість отримати електронний виконавчий документ та пред'явити його до виконання — ще декілька років тому про це годі було і мріяти, наголосив приватний виконавець Андрій Авторгов. Попри те, що така система ще повною мірою не запрацювала, її переваги більш ніж очевидні. Зокрема, стягувач швидше отримає стягнуті кошти, а боржників це буде стимулювати до добровільного виконання рішень. Разом з тим диджиталізація виконавчого провадження — не лише виконавчий документ в електронній формі, це ще і про перехід багатьох елементів виконавчого провадження в «цифру». Це і система діловодства, і повідомлення сторін про відкриття виконавчого провадження, і система арешту коштів боржників в банківських установах, і боти на службі у виконавців, — додав приватний виконавець.

Т. Рабко звернула увагу на важливість врегулювання питання направлення виконавчих документів

до органів Державної казначейської служби України в електронній формі, оскільки без проставлення електронної печатки суду виконавчий документ не приймається до виконання.

Зі свого боку директор департаменту розробки програмного забезпечення державного підприємства «Інформаційні судові системи» Мартин Герасим додав, що на сьогодні в судах вже йде процес з виготовлення електронних печаток, що надасть можливість накладення ЕЦП у вигляді печатки на виконавчі документи.

Заступник директора Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України Олександр Чорнобай ознайомив зі статистикою пред'явлення електронних виконавчих документів через ЄСІКС. На сьогодні це 2060 документів. Перевагою пред'явлення виконавчого документа в електронній формі є виключення бюрократичних процесів та паперового документообігу, зменшення часових витрат тощо.

Член Ради Комітету НААУ з питань примусового виконання Ілля Бардін наголосив, що на сьогодні невирішеним технічно є питання відображення в електронних виконавчих документах підстав повернення виконавчого документа і повторного пред'явлення.

Підсумовуючи захід, голова Комітету НААУ з питань примусового виконання рішень Олександр Черних підкреслив важливість і відкритість проведення таких фахових дискусій між усіма стейкхолдерами процесів у виконавчому провадженні, що врешті має позитивно вплинути на збільшення якості виконання судових рішень. Факт залучення до обговорення практики застосування цифрових виконавчих документів адвокатів, виконавців, розробників програмного забезпечення говорить про орієнтованість проекту на максимальну ефективність. Він запропонував провести подібні заходи за участю суддів і працівників апарату судів.

Детальніше за посиланням: <https://unba.org.ua/news/9736-vikonavche-provadhennya-v-cifri-stan-ta-perspektivi-obgovorili-na-fahovij-diskusii.html>.

СТЯГНЕННЯ ГРОШОВИХ КОШТІВ ЧЕРЕЗ ВИТРЕБУВАННЯ МАЙНА ВЛАСНИКОМ ІЗ ЧУЖОГО НЕЗАКОННОГО ВОЛОДІННЯ ПРИ ВИБУТТІ МАЙНА З ВОЛОДІННЯ ОСОБИ

Ольга Розгон, доц., к. ю. н.

Статтю присвячено аналізу позовних вимог про захист права власності шляхом стягнення грошових коштів. Ця проблема є актуальною, оскільки правила про виндикацію не мають спеціальних вимог, якими було б урегульовано такі відносини, що виникли у цій справі у зв'язку з неможливістю повернення майна його власнику після рішення суду про виндикацію, а правила про заборону незаконного збагачення згідно з ч. 3 ст. 1212 Цивільного кодексу України¹ застосовні до них субсидіарно.

За змістом ч. 1 ст. 1212 ЦК особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуто майно), зобов'язана повернути потерпілому це майно. Особа зобов'язана повернути майно і тоді, коли підстава, на якій воно було набуто, згодом відпала.

Конструкція ч. 1 ст. 1212 ЦК свідчить про необхідність установаження так званої «абсолютної» безпідставності набуття (збереження) майна не лише в момент його набуття (збереження), а й станом на час розгляду спору.

Таким чином, права особи, яка вважає себе власником майна, підлягають захисту шляхом задоволення позову до володільця, з використанням правового механізму, установленого ст. 1212 ЦК, у разі наявності правових відносин речово-правового характеру безпосередньо між власником і володільцем майна. Такий спосіб захисту можливий шляхом застосування кондикційного позову, якщо для цього існують підста-

ви, передбачені ст. 1212 ЦК України, які дають право витребувати в набувача це майно.

Зазначені правові висновки викладені в постанові Верховного Суду² у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 10.06.2020 у справі № 310/5835/13-ц³ (провадження № 61-46496св18).

Згідно зі ст. 15 ЦК кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

Стаття 16 ЦК передбачає, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу.

Зобов'язання з повернення безпідставно набутого (збереженого) майна впливає із загальної для права заборони безпідставного збагачення: той, хто збагатився за рахунок іншого без належної на те правової підстави, зобов'язаний повернути предмет власного збагачення.

¹ Далі за текстом — ЦК.

² Далі за текстом — ВС.

³ Постанова Верховного Суду від 10.06.2020 у справі № 310/5835/13-ц. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/89903328.

Традиційно в доктрині цивільного права зобов'язання, які є наслідком безпідставного збагачення, іменуються кондикційними (з лат. «*condictio sine causa*» — повернення збагачення, отриманого без правової (справедливої) підстави).

Характерною *особливістю кондикційних зобов'язань* є те, що підстави їх виникнення мають широкий спектр: зобов'язання можуть виникати як із дій, так і з подій, причому з дій як сторін зобов'язання, так і третіх осіб, із дій як запланованих, так і випадкових, як правомірних, так і неправомірних.

Кондикційне зобов'язання виникає за наявності таких умов: 1) набуття чи збереження майна однією особою (набувачем) за рахунок іншої (потерпілого); 2) набуття чи збереження майна відбулося без правової підстави або підстава, на якій майно набувалося, згодом відпала (постанова ВСУ від 02.03.2016⁴).

Конструкція ст. 1212 ЦК, як і загалом норм гл. 83 ЦК, свідчить про необхідність установлення так званої «абсолютної» безпідставності набуття (збереження) майна не лише в момент його набуття (збереження), а й станом на час розгляду спору. Предметом регулювання гл. 83 ЦК є *відносини, що виникають у зв'язку з безпідставним отриманням чи збереженням майна і не врегульовані спеціальними інститутами цивільного права*. Приписи гл. 83 ЦК застосовуються незалежно від того, було безпідставне набуття або збереження майна результатом поведінки набувача такого майна, потерпілого, інших осіб чи наслідком події (ч. 2 ст. 1212 ЦК).

За змістом приписів глав 82 і 83 ЦК для *деліктних зобов'язань*, які виникають із заподіяння шкоди майну, характерним є, зокрема, зменшення майна потерпілого, а для *кондикційних* — приріст майна у набувача без достатніх правових підстав. Вина заподіювача шкоди є обов'язковим елементом настання відповідальності в деліктних зобов'язаннях. Натомість для кондикційних зобов'язань вина не має значення, оскільки важливим є факт неправомірного набуття (збереження) майна однією особою за рахунок іншої.

Таким чином, *обов'язок набувача повернути потерпілому безпідставно набуте (збережене) майно чи відшкодувати його вартість не є заходом відповідальності*, оскільки набувач зобов'язується повер-

нути тільки майно, яке безпідставно набув (зберігав), або вартість цього майна. Зазначений правовий висновок викладено у постанові Великої Палати Верховного Суду⁵ від 04.12.2019 у справі № 917/739/17⁶.

За загальним правилом правовідносини в разі *визнання майна з володіння особи* — власника поза його волею, якщо між сторонами немає будь-яких договірних відносин, регулюються приписами ст. 387, 388 ЦК.

Законодавець поширив приписи гл. 83 ЦК на відносини з *витребування майна власником із чужого незаконного володіння* (п. 2 ч. 3 ст. 1212 ЦК).

Для застосування ч. 3 ст. 1212 ЦК умови, необхідні для застосування ч. 1 ст. 1212 ЦК (зокрема, відсутність між сторонами інших, ніж кондикційні, відносин), не встановлюються. *Ключовим* є те, що відносини між сторонами за характерними ознаками, умовами та суб'єктним складом мають підпадати під визначення зобов'язання з набуття або збереження майна без достатньої правової підстави.

Правила ч. 3 ст. 1212 ЦК містять опис правових відносин, що *не є суто кондикційними відносинами* у вузькому значенні цього поняття, тобто не є *condictio sine causa*. Очевидно, що приписи ч. 3 ст. 1212 ЦК можуть бути застосовані до відносин із витребування майна лише в тому випадку, якщо *віндикація з якихось причин не здатна була забезпечити повернення майна неволодіючому власнику*.

Ознаки, характерні для кондикції, свідчать про те, що пред'явлення кондикційної вимоги можна визнати належним самостійним способом захисту порушеного права власності, якщо: 1) річ є такою, що визначена родовими ознаками, в тому числі грошовими коштами; 2) потерпілий домагається повернення йому речі, визначеної родовими ознаками (грошових коштів), від тієї особи (набувача), з якою він не пов'язаний договірними правовідносинами щодо речі.

Кондикція — позадоговірний зобов'язальний спосіб захисту права власності або іншого речового права, який може бути застосований самостійно.

Кондикція також застосовується субсидіарно до реституції та віндикації як спосіб захисту порушеного права у тому випадку, коли певна вимога власника (титульного володільця) майна не охоплюється нормативним урегулюванням основного способу

⁴ Постанова Верховного Суду від 02.03.2016 у справі № 6-3090цс15. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/56280404.

⁵ Далі за текстом — ВП ВС.

⁶ Постанова Верховного Суду від 04.12.2019 у справі № 917/739/17. URL: zakononline.com.ua/court-decisions/show/86310237.

захисту права, але за характерними ознаками, умовами та суб'єктивним складом підпадає під визначення зобов'язання з набуття або збереження майна без достатньої правової підстави.

Системний аналіз ст. 1212, 1214 ЦК у взаємозв'язку із приписами ст. 3, 509 цього Кодексу дає підстави для висновку, що визначення моменту виникнення в особи (боржника) обов'язку з повернення потерпілому безпідставно набутого нею майна, з урахуванням справедливості, розумності та неприпустимості безпідставного збагачення однієї особи за рахунок іншої, передбачає доцільним урахування такого моменту, коли особа дізналася або могла дізнатися про володіння чужим майном без достатньої правової підстави.

Особа не може вважатися такою, що має обов'язок повернути безпідставно набуте майно до того часу, доки вона, діючи відповідно до вимог ділового обороту, з належним рівнем розумності й обачливості, не дізналася або не могла дізнатися про самий факт свого безпідставного збагачення.

Під час визначення моменту обізнаності набувача майна про безпідставність його володіння майном потрібно брати до уваги добросовісність поведінки набувача майна (суб'єктивну складову такої поведінки) та зважати не лише на момент, коли він дізнався про набуття ним майна, а й на момент, коли він міг дізнатися про відсутність правових підстав для набуття ним майна, адже конструкція «особа дізналася або могла дізнатися про своє володіння чужим майном без достатньої правової підстави» зобов'язує набувача майна діяти розсудливо, обачно, вживаючи заходів для з'ясування підстав володіння ним таким майном.

Отже, за загальним правилом, такий момент визначається як момент, коли особа дізналася або могла дізнатися про володіння чужим майном без достатньої правової підстави. Це означає також, що, вирішуючи питання про момент, коли набувач не лише дізнався, але міг дізнатися, потрібно брати до уваги добросовісність поведінки набувача.

Тож у кондикційних правовідносинах момент виникнення в особи (набувача майна) обов'язку з повернення потерпілому безпідставно набутого майна визначається як у випадку відсутності підстав набуття, збереження чужого майна, так і в разі набуття майна за наявності правової підстави, яка згодом відпала, виходячи з аналізу та оцінки обставин, за яких особа набула, зберегла чуже майно (обставин відпадіння

правової підстави набуття майна), тобто з моменту, коли особа дізналася або могла дізнатися про безпідставність отримання майна.

Відповідно до ст. 1213 ЦК набувач зобов'язаний повернути потерпілому безпідставно набуте майно в натурі. У разі неможливості повернути в натурі потерпілому безпідставно набуте майно відшкодовується його вартість, яка визначається на момент розгляду судом справи про повернення майна.

Відносини з відшкодування вартості безпідставно збереженого майна за своїм змістом не є суто кондикційними (у вузькому чи широкому значенні), а пов'язані із життям спеціальних заходів замість повернення безпідставно збереженого майна з огляду на неможливість його повернення в натурі.

Тлумачення ст. 1213 ЦК дає підстави для висновку, що відшкодування вартості безпідставно збереженого майна застосовується у випадку встановлення неможливості повернення майна в натурі, що може бути пов'язане зі знищенням речі, її переробленням, втратою, протиправним переданням третій особі тощо.

Поділ речей на речі, визначені індивідуальними ознаками, та речі, визначені родовими ознаками, пов'язаний як із природними властивостями речей, так і зі способами їхньої індивідуалізації.

За змістом ст. 184 ЦК річ є визначеною індивідуальними ознаками, якщо вона наділена тільки їй властивими ознаками, що вирізняють її з-поміж інших однорідних речей, індивідуалізуючи її. Речі, визначені індивідуальними ознаками, є незамінними. Натомість річ є визначеною родовими ознаками, якщо вона має ознаки, властиві усім речам того ж роду, та вимірюється числом, вагою, мірою. Річ, що має лише родові ознаки, є замінною.

Тобто індивідуально визначеними є такі речі, які відрізняються від інших індивідуальними ознаками, а саме: а) єдині у своєму роді; б) відрізняються від інших кількома ознаками; в) вирізнені із загальної маси речей цього роду.

Поряд із предметами, єдиними у своєму роді, до речей, визначених індивідуальними ознаками, можуть бути віднесені речі, певним способом виокремлені учасниками правочину з маси однорідних речей.

Якщо ж річ визначена тільки кількісно (числом, вагою, мірою) і характеризується ознаками, спільними для всіх речей такого роду, — це річ, визначена родовими ознаками.

Розглянемо приклад судової практики щодо захисту права власності шляхом стягнення грошових коштів.

До Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська 08.09.2021 надійшла позовна заява ОСОБА_3 до ОСОБА_4, треті особи: ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_7, ОСОБА_8, ОСОБА_9, ФОП ОСОБА_10, ТОВ «Автопровайдер», Регіональний сервісний центр МВС у Дніпропетровській області про захист права власності шляхом стягнення грошових коштів.

В обґрунтування позовних вимог з урахуванням їх уточнень позивач посилався на те, що він є власником транспортного засобу (далі за текстом — ТЗ) TOYOTA LAND CRUISER 44661, 2014 р. випуску (далі по тексту — TOYOTA), який він придбав в автосалоні за 1132020 грн 22.07.2014 р., цей ТЗ було зареєстровано за позивачем, що підтверджується свідоцтвом про реєстрацію ТЗ НОМЕР_1, державний реєстраційний номер НОМЕР_2. Надалі внаслідок незаконного заволодіння ТЗ проти волі власника автомобіль декілька разів переоформлювався на підставі фіктивних правочинів. Відповідно до довідки рахунку серія ААЕ № 293358 від 23.07.2015 р., виданої ТОВ «Автопровайдер», автомобіль було переоформлено на ОСОБА_8 та видано державний реєстраційний номер НОМЕР_3. Згодом відповідно до довідки рахунку серія ААЕ № 415436 від 15.09.2015 р., виданої ФОП ОСОБА_10 у ТЦС № 1202 РЦС МВС у Дніпропетровській області, ТЗ було переоформлено на ОСОБА_4, державний реєстраційний номер НОМЕР_4.

За заявою ОСОБА_3 та інших потерпілих СУ ГУНП було відкрито кримінальне провадження за ознаками ч. 2 ст. 189 Кримінального кодексу України⁷. Допитана як свідок ОСОБА_4 підтвердила відсутність у неї самої волі на придбання ТЗ і його фіктивне оформлення на своє ім'я за проханням сина — ОСОБА_6. Рішенням Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 22.02.2018 витребувано із незаконного володіння ОСОБА_4 ТЗ TOYOTA та зобов'язано його передати ОСОБА_3. 19.02.2020 постановою Дніпровського апеляційного суду залишено без змін рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 22.02.2018 19.05.2021, постановою ВС залишено без змін рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 22.02.2018 та постанову Дніпровського апеляційного суду від 19.02.2020.

⁷ Далі за текстом — КК.

⁸ Далі за текстом — Закон № 1404.

На виконання рішення суду було видано виконавчий лист до 24.02.2020 перебував на примусовому виконанні в Соборному ВДВС у м. Дніпрі, де було відкрито виконавче провадження. 24.02.2020 виконавчий документ було повернуто стягувачу на підставі п. 1 ч. 1 ст. 37 Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 № 1404⁸.

З 25.02.2020 до 13.05.2021 виконавчий лист перебував на примусовому виконанні у приватного виконавця. У виконавчому провадженні вживалися всі визначені законом заходи примусового виконання, визначені Законом № 1404, проте вони не призвели до виконання судового рішення. Боржниця ОСОБА_4 за викликом до приватного виконавця не з'являлась і ТЗ не повернула. Натомість із метою перешкоди виконання судового рішення умисно передала його своєму синові ОСОБА_6, чим свідомо порушила заходи забезпечення позову, вжиті ухвалою Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська, окрім того, на ОСОБА_4 було накладено штраф через умисне невиконання судового рішення.

18.05.2020 Дніпропетровським окружним судом було розглянуто справу за позовом ОСОБА_4 до приватного виконавця виконавчого округу Дніпропетровської області, третя особа ОСОБА_3 про скасування постанови про накладення штрафу у виконавчому провадженні, яким відмовлено у задоволенні позовних вимог. 13.07.2020 постановою Третього апеляційного адміністративного суду апеляційну скаргу ОСОБА_4 задоволено, рішення Дніпропетровського окружного суду від 18.05.2020 скасовано, провадження закрито. Постановою ВС від 29.10.2020 постанову Третього апеляційного суду від 13.07.2020 скасовано, справу направлено на новий розгляд. 22.12.2020 постановою Третього апеляційного адміністративного суду апеляційну скаргу ОСОБА_4 залишено без задоволення, рішення Дніпропетровського окружного суду від 18.05.2020 залишено без змін.

01.07.2020 Дніпровським відділом поліції ГУНП у Дніпропетровській області було відкрито кримінальне провадження за ч. 1 ст. 382 КК за умисне невиконання ОСОБА_4 рішення суду.

12.05.2020 приватним виконавцем винесено постанову про розшук майна боржника та оголошено у розшук транспортний засіб TOYOTA.

15.05.2021 р. виконавчий документ повернуто стягувачу без виконання на підставі п. 7 ч. 1 ст. 37 Закону № 1404 у зв'язку з тим, що ТЗ боржника, розшук якого здійснювався поліцією, не було виявлено протягом року з дня оголошення розшуку.

Оскільки рішення суду про *витребування транспортного засобу не виконане відповідачем*, чим позивачу спричинено значну матеріальну шкоду, позивач, пославшись на вимоги ст. 1212, 1213, 387 ЦК, просив стягнути з ОСОБА_4 1796120 грн. і зобов'язати ОСОБА_4 утриматися від дій, які могли б порушити права позивача.

16.12.2021 представником відповідача подано відзив на позовну заяву, в якому останній заперечував проти задоволення позовних вимог у повному обсязі з *підстав їх необґрунтованості та передчасності*. Так, позивачем на підтвердження доводів про порушення його прав саме відповідачем не надано жодного належного доказу. Стосовно посилань позивача на вимоги ст. 1212 ЦК зазначив, що відповідач не відмовлялася від добровільного виконання рішення суду та погоджується з поверненням автомобіля стягувачу, однак не може виконати рішення суду з підстав, які від неї не належать, оскільки фізично ТЗ у неї відсутній. Позивачем не надано жодного належного доказу умисного невиконання рішення суду. У кримінальному провадженні, порушеному за умисне невиконання рішення суду на сьогодні, жодного процесуального рішення не прийнято. При задоволенні позову про стягнення вартості автомобіля відповідач понесе подвійну відповідальність.

Рішенням Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська у справі 201/12569/16 від 22.02.2018 р. встановлено, що ТЗ TOYOTA вибув із володіння ОСОБА_3 поза його волею. Постановою приватного виконавця Виконавчого округу Дніпропетровської області у виконавчому провадженні № 61393107 з виконання рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська у справі № 201/12569/16 про витребування із незаконного володіння ОСОБА_4 ТЗ TOYOTA — ТЗ оголошено в розшук. У наданому відзиві на позовну заяву представник відповідача зазначив, що ОСОБА_4 *не має можливості повернути ТЗ позивачу, оскільки його місце знаходження їй не відоме*.

Аналізуючи встановлені у судовому засіданні фактичні обставини в контексті наведених вище норм

чинного законодавства, враховуючи, що ТЗ *вибув із володіння позивача поза його волею*, наразі місцезнаходження ТЗ невідоме, тобто відповідач *не має можливості в натурі повернути безпідставно набуте майно*, суд вважає за необхідне стягнути з ОСОБА_4 на користь ОСОБА_3 середню ринкову ціну автомобіля марки TOYOTA, що відповідно до висновку судово-транспортної експертизи № 244-22 від 24.03.2022 становить 1 7906 120 грн.

Стосовно позовної вимоги про зобов'язання відповідача утриматися від дій, які могли б порушити права позивача при виконанні судового рішення, суд не знаходить підстав для їх задоволення, оскільки позивачем при заявленні цієї позовної вимоги не наведено жодного її обґрунтування.

Рішенням від 21.11.2022 Жовтневий районний суд м. Дніпропетровська⁹ позов ОСОБА_1 задовольнив частково.

Суд обґрунтував ухвалені рішення тим, що конструкція ст. 1212 ЦК і гл. 83 цього Кодексу підтверджують *обов'язковість установлення так званої «абсолютної безпідставності набуття» (збереження) майна не лише у момент його набуття (збереження), а й станом на час розгляду спору*.

Додатковим рішенням Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 08.12.2022¹⁰ стягнуто з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_2: витрати на проведення експертизи в розмірі 6 864 грн; на відправлення поштової кореспонденції на загальну суму 3 147 грн 60 коп.; на правничу допомогу в розмірі 28 000 грн.

Не погодившись із зазначеними рішеннями суду, ОСОБА_1 звернулася до суду з *апеляційною скаргою*, в якій просить рішення суду скасувати й ухвалити нове судові рішення, яким у задоволенні позовних вимог відмовити в повному обсязі.

Колегія суддів погоджується з висновком суду першої інстанції з огляду на таке.

Із матеріалів справи вбачається, що рішенням Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська у справі 201/12569/16 від 22.02.2018 встановлено, що транспортний засіб TOYOTA вибув із володіння ОСОБА_2 поза його волею. Постановою приватного виконавця Виконавчого округу Дніпропетровської області з виконання рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська у справі № 201/12569/16 про витребування

⁹ Рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 21.11.2022. Справа № 201/9127/21. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/107642965.

¹⁰ Рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 08.12.2022. Справа № 201/9127/21. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/107774726.

із незаконного володіння ОСОБА_1 ТЗ TOYOTA — ТЗ оголошено в розшук. У наданому відзиві на позовну заяву представник відповідача зазначив, що ОСОБА_1 не має можливості повернути ТЗ позивачу, оскільки його місцезнаходження їй не відоме.

Ураховуючи вищевикладене, суд першої інстанції дійшов правильного висновку про задоволення вимог позивача у частині стягнення з ОСОБА_1 середньої ринкової ціни автомобіля марки TOYOTA, що відповідно до висновку судово-транспортної експертизи № 244-22 від 24.03.2022 р. становить 1 7906 120 грн, оскільки ТЗ вибув із володіння позивача поза його волею, наразі місцезнаходження ТЗ невідоме, тобто відповідач не має можливості в натурі повернути безпідставно набуте майно.

Розглядаючи спір, суд першої інстанції, повно і всебічно з'ясувавши всі фактичні обставини справи, на яких ґрунтується позов, об'єктивно оцінивши докази, які мають юридичне значення для розгляду справи і вирішення спору по суті, встановив такі обставини і відповідні їм правовідносини.

Виходячи з наявних у матеріалах справи та досліджених судом першої інстанції письмових доказів, суд апеляційної інстанції доходить висновку про те, що обставини, які мають значення для справи та які суд вважав встановленими при вирішенні справи, доведені.

Постановою від 15.02.2023¹¹ Дніпровський апеляційний суд залишив без задоволення апеляційну скаргу ОСОБА_2, а рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 21.11.2022¹² і додаткове рішення цього суду від 08.12.2022¹³ — без змін.

Апеляційний суд обґрунтовував постанову тим, що висновки суду першої інстанції по суті вирішеного спору є правильними, а доводи апеляційної скарги

не спростовують цих висновків і не підтверджують неправильності застосування цим судом норм матеріального та порушення норм процесуального права. Апеляційний суд урахував, що неможливість повернення зазначеного автомобіля підтверджена постановою приватного виконавця від 13.05.2021 про повернення виконавчого документа стягувачу у зв'язку з тим, що ТЗ боржника, розшук якого здійснювався поліцією, не виявили протягом року з дня оголошення розшуку.

Постановою від 27.06.2023¹⁴ Дніпровський апеляційний суд залишив без задоволення апеляційну скаргу ОСОБА_3, а рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 21.11.2022¹⁵ — без змін. Додатковою постановою від 12.07.2023¹⁶ Дніпровський апеляційний суд задовольнив частково заяву представника ОСОБА_1 про ухвалення додаткового рішення. Суд стягнув з ОСОБА_3 на користь ОСОБА_1 8 000,00 грн на відшкодування витрат на правничу допомогу, в задоволенні іншої частини вимог заяви відмовив.

23.02.2023 р. ОСОБА_2 подала до ВС касаційну скаргу, в якій просила скасувати рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 21.11.2022¹⁷, додаткове рішення цього суду від 08.12.2022¹⁸ та постанову Дніпровського апеляційного суду від 15.02.2023¹⁹ та ухвалити нове рішення, яким відмовити у задоволенні позову ОСОБА_1.

ВСУ у постановках від 02.03.2016 у справі № 6-3090цс15²⁰ та від 25.10.2017 у справі № 3-905гс17²¹ зазначив: «Ознаки, характерні для кондикції, свідчать про те, що пред'явлення кондикційної вимоги можна визнати належним самостійним способом захисту порушеного права власності, якщо: 1) річ є такою, що визначена родовими ознаками, зокрема і грошовими коштами; 2) потерпілий домагається повернення

¹¹ Постанова Дніпровського апеляційного суду від 15.02.2023. Справа № 201/9127/21. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/109034346.

¹² Рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 21.11.2022. Справа № 201/9127/21. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/107642965.

¹³ Рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 08.12.2022. Справа № 201/9127/21. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/107774726.

¹⁴ Постанова Дніпровського апеляційного суду від 27.06.2023. Справа № 201/9127/21. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/111899670https://reyestr.court.gov.ua/Review/111899670.

¹⁵ Рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 21.11.2022. Справа № 201/9127/21. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/107642965.

¹⁶ Постанова Дніпровського апеляційного суду від 12.07.2023. Справа № 201/9127/21. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/112165173.

¹⁷ Рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 21.11.2022. Справа № 201/9127/21. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/107642965.

¹⁸ Рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 08.12.2022. Справа № 201/9127/21. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/107774726.

¹⁹ Постанова Дніпровського апеляційного суду від 15.02.2023 у справі № 201/9127/21. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/109034346.

²⁰ Постанова Верховного Суду від 02.03.2016 у справі № 6-3090цс15. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/56280404.

²¹ Постанова Верховного Суду від 25.10.2017 у справі № 3-905гс17. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/70068744.

йому речі, визначеної родовими ознаками (грошових коштів), від тієї особи (набувача), з якою він не пов'язаний договірними правовідносинами щодо речі».

Такий висновок відтворив і ВС у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду в постанові від 23.02.2022 у справі № 672/362/20²², на яку посилався заявник у касаційній скарзі.

Колегія суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду зробила висновок про *необхідність відступу від висновку щодо застосування норм права* (ст. 1212 гл. 83 ЦК) у подібних правовідносинах про те, що *кондикційний позов застосовується лише до речей, визначених родовими ознаками*, та формулювання висновку про те, що *«кондикційний позов може поширюватися на речі, визначені як індивідуальними, так і родовими ознаками»*.

ПОЗИЦІЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ²³

ВП ВС перевірила у межах доводів касаційної скарги правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального і процесуального права, за наслідками чого зробила такі висновки.

Сутність зобов'язання з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави полягає у вилученні в особи-набувача частини її майна, яка набута поза межами правової підстави, якщо правова підстава переходу відпала згодом, або взагалі без неї, якщо майновий перехід не ґрунтувався на правовій підставі від самого початку правовідносин, і передання майна тій потерпілій особі, яка має належний правовий титул на нього (постанова ВС у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 06.03.2019 у справі № 910/1531/18²⁴).

Під *відсутністю правової підстави* розуміють такий перехід майна від однієї особи до іншої, який або не ґрунтується прямо на законі, або суперечить меті правовідносин і їх юридичному змісту. Отже, *відсутність правової підстави* означає, що набувач збагатився за рахунок потерпілого поза підставою,

передбаченою законом, іншими правовими актами чи правочином (постанови ВС у складі колегій суддів Касаційного господарського суду від 01.04.2019 у справі № 904/2444/18²⁵, від 23.04.2019 у справі № 918/47/18²⁶, від 23.01.2020 у справі № 910/3395/19²⁷).

Підсумовуючи ВП ВС зазначає, що, за загальним правилом, *кондикція в її класичному розумінні є самостійним позадоговірним зобов'язальним способом захисту права власності або іншого майнового права, спрямованим на повернення майна, набутого без достатньої правової підстави, тому учаснику цивільних відносин, за чий рахунок відбулося таке неправомірне збагачення.*

ВП ВС зауважує, що *за своєю правовою природою кондикційні відносини у вузькому значенні цієї категорії не передбачають існування інших (зокрема, речових) відносин між їх учасниками. Це впливає, зокрема, зі змісту ч. 3 ст. 1212 ЦК, згідно з якою ці правила можуть бути застосовані також до інших відносин, які за своєю правовою природою не є суто кондикційними.*

На переконання ВП ВС, *спірні правовідносини не є суто кондикційними, оскільки на момент набуття спірного автомобіля у відповідачки формально були підстави для володіння автомобілем*, проте ці підстави згідно з рішенням суду у справі № 201/12569/16 є дефектними і втратили свою силу, адже спірний транспортний засіб повернуто у власність позивача (йдеться про титул власника, проте не про повернення у фактичне володіння).

Ураховуючи, що *правила про віндикацію не мають спеціальних норм, якими було б урегульовано відносини, які виникли у цій справі у зв'язку з неможливістю повернення майна його власнику після рішення суду про віндикацію, правила про заборону незаконного збагачення згідно з ч. 3 ст. 1212 ЦК застосовні до них субсидіарно.*

Водночас *субсидіарне застосування кондикції у широкому сенсі у справі, яка переглядається, не свідчить про існування будь-якої конкуренції між способами*

²² Постанова Верховного Суду від 23.02.2022 у справі № 672/362/20. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/104123140.

²³ Постанова Верховного Суду від 25.09.2024 у справі № 201/9127/21. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/122434169?fbclid=IwY2xjawGP6VpleHRuA2FibQixMAABHWRuonU2CwMeH8SciheBBqnL5VFXT29HcnAxsgK4PhMcX3aRINROEz9_mg_aem_d3Zl-ys5ssgGiyXgUAtVaw.

²⁴ Постанова Верховного Суду від 06.03.2019 у справі № 910/1531/18. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/80308663.

²⁵ Постанова Верховного Суду від 01.04.2019 у справі № 904/2444/18. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/80953273.

²⁶ Постанова Верховного Суду від 23.04.2019 у справі № 918/47/18. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/81435350.

²⁷ Постанова Верховного Суду від 23.01.2020 у справі № 910/3395/19. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/87150742.

захисту у спірних правовідносинах. ВП ВС повторює, що правовідносини між сторонами виникли внаслідок протиправного вибуття транспортного засобу з володіння позивача поза його волею, регулюються ст. 387, 388 ЦК. Проте вже після ухвалення судом рішення у справі № 201/12569/16 вимога власника про витребування майна з чужого незаконного володіння (у зв'язку з неможливістю виконання рішення про його повернення і повернення майна в натурі) не регулюється правилами про ввідикацію.

Тобто можливість застосування у цій справі *правового механізму, характерного передусім для відносин кондикції, обумовлюється тими особливими обставинами, які виникли вже після ухвалення судом рішення* у справі № 201/12569/16 про витребування майна з чужого незаконного володіння та істотно вплинули, якщо не унеможливили взагалі, на здатність позивача відновити порушені права із застосуванням правового інструменту ввідикаційного позову.

ВП ВС зауважує, що кондикційні зобов'язання залежно від наявності підстави набуття майна в момент такого набуття можна класифікувати на дві групи: підстави набуття такого майна не існувало навіть у момент отримання (набуття); підстава набуття існувала, але згодом припинила існувати (втратила свою силу, чинність тощо).

З урахуванням викладеного, *момент виникнення кондикційного зобов'язання можна визначити* у випадку: відсутності підстави набуття чужого майна — лише виходячи з аналізу та оцінки обставин, за яких до особи потрапило чуже майно, тобто з моменту, коли особа могла дізнатися про безпідставність отримання майна; коли підстава набуття майна існувала, але згодом відпала, — за сукупністю обставин, що характеризують підставу, на якій майно було отримано, та обставин відпадиння цієї підстави.

Остання група правовідносин характеризується тим, що особа утримує майно, яке вона має повернути потерпілому, у зв'язку з відпадинням підстави набуття цього майна. Це стосується *вимог, щодо яких кондикційні правовідносини є субсидіарними* (ч. 3 ст. 1212 ЦК), а саме: повернення виконаного за недійсним правочинном; витребування майна власником із чужого незаконного володіння; повернення виконаного однією зі сторін у зобов'язанні; відшкодування шкоди особою, яка незаконно набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи.

Коли вирішується спір за переліченими вимогами, наприклад про витребування майна з чужого незаконного володіння, ухвалюється *судове рішення, яке підлягає виконанню в установленому законом порядку*. У такому разі саме *судове рішення у разі його невиконання боржником дозволяє кваліфікувати зобов'язання як кондикційне*.

За обставинами справи, яка перебуває на розгляді ВП ВС, кондикційні *правовідносини виникають як субсидіарні*, тобто такі, що визначають наслідки збереження відповідачкою транспортного засобу, який підлягав поверненню згідно з рішенням суду у справі № 201/12569/16. Як у цьому, так і в інших трьох випадках, передбачених ч. 3 ст. 1212 ЦК, юридичним фактом, який породжує кондикційне зобов'язання, є рішення суду. Тому *саме в момент набрання рішенням суду законної сили особа дізнається про володіння чужим майном без достатньої правової підстави та обов'язок повернути це майно іншій особі*. У такій правовій ситуації суд у власному рішенні констатує безпідставність набуття особою майна і підтверджує відсутність юридичних підстав для його збереження такою особою надалі.

У контексті обставин цієї справи з моменту набрання законної сили рішенням суду про витребування автомобіля у відповідачки виник безумовний обов'язок із його повернення правомірному власникові. До того ж такий *обов'язок є чинним незалежно від звернення до примусового виконання такого судового рішення*. Відповідно після ухвалення такого рішення у відповідачки припинили існувати підстави для правомірного володіння цим майном, а надалі володіння, користування і розпорядження ним є безпідставними, вчиненими як незаконно збережене (отримане).

До цього моменту відповідачка у справі, яка переглядається, у розумінні ст. 1212 ЦК *не може вважатися особою, яка безпідставно набула (зберегла) транспортний засіб*, який вибув із володіння позивача поза його волею, оскільки володіла ним на підставі довідки-рахунка № 415436 від 15.09.2015 і договору про надання послуг із виписки довідки-рахунка від 15.09.2015, які в установленому законом порядку не оспорювалися та недійсними не визнавалися.

У цьому висновку ВП ВС керується приписами ст. 204 ЦК, якими встановлено презумпцію правомірності правочину, та враховує, що безпосередньо з ОСОБА_1 *відповідачка у правовідносини з приводу*

спірною транспортною засобу не вступала, а придбала його в ОСОБА_6. Тому лише після набрання законної сили рішенням у справі № 201/12569/16, яким встановлена обставина вибуття автомобіля з володіння ОСОБА_1 поза його волею та витребувано його з незаконного володіння відповідачки, ОСОБА_2 може вважатися такою, що зберігає чуже майно без достатньої правової підстави.

У контексті обставин справи, що розглядається, обставина неможливості повернення позивачу належного йому транспортного засобу настала вже після розгляду справи про його повернення і пов'язана з тим, що автомобіль не було розшукано протягом року з моменту подання його в розшук, а загалом позивач із лютого 2020 (моменту набрання законної сили рішенням у справі № 201/12569/16) не в змозі повернути належне йому майно.

ВП ВС зауважує, що з урахуванням особливостей транспортного засобу як рухомої речі, яка може бути вільно переміщена у просторі, розібрана, перероблена тощо, відсутність протягом тривалого часу результатів від заходів, спрямованих на його розшук, може за конкретних обставин справи кваліфікуватися як неможливість повернення безпідставно збереженого майна в натурі. У контексті наведених доводів ВП ВС зазначає, що застосування правил, передбачених ч. 2 ст. 1213 ЦК, у цій справі є безпосереднім наслідком обставин неможливості виконання судового рішення про витребування автомобіля з володіння ОСОБА_2, нею ж створених.

ВП ВС констатує, що відшкодування вартості безпідставно збереженого відповідачкою майна дійсно могло бути реалізовано через зміну способу та/або порядку виконання судового рішення у справі № 201/12569/16.

Відповідачка не виконала судового рішення у справі № 201/12569/16, зазначивши, що передала витребуваний автомобіль у користування своєму синові, тобто свідомо вчинила дії, спрямовані на перешкодження виконанню судового рішення. Саме у зв'язку з неможливістю повернути автомобіль у натурі й виник цей спір. Поведінка відповідачки, яка всупереч судовій забороні передала спірний автомобіль своєму синові, водночас визнаючи свій обов'язок із повернення майна, але своїми діями та бездіяльністю ухилилася від виконання рішення суду, є непослідовною і супере-

чливою та не може бути використана нею як підстава, що перешкоджає застосуванню правил ч. 2 ст. 1213 ЦК.

У разі відшкодування вартості безпідставно збереженого майна позивачу ОСОБА_2 набуває права на звернення до суду із заявою про визнання виконавчого листа у справі № 201/12569/16 таким, що не підлягає виконанню, тому посилання відповідачки на подвійне притягнення її до цивільно-правової відповідальності суд касаційної інстанції відхиляє.

ВП ВС зауважує, що в усіх статтях гл. 83 ЦК (ст. 1212-1215 цього Кодексу) законодавець використав термін «майно». Майном як особливим об'єктом є окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки (ч. 1 ст. 190 ЦК). Вочевидь, як речі, визначені родовими ознаками, так і речі, визначені індивідуальними ознаками, є майном у розумінні ст. 190 ЦК.

Аналіз норм гл. 83 ЦК свідчить, що цей Кодекс не диференціює особливості застосування кондикції залежно від родових чи індивідуальних ознак її об'єкта та, відповідно, не обмежує сферу її застосування винятково речами, визначеними родовими ознаками.

Поширення правил кондикції лише на речі, визначені родовими ознаками, є проявом звужувального тлумачення норм права, яке в цій ситуації є не виправданим і таким, що прямо суперечить приписам ст. 1213 ЦК, яка передбачає обов'язок набувача майна повернути його власнику в натурі, а в разі неможливості повернення майна в натурі — відшкодувати його вартість.

На переконання ВП ВС, застереження законодавця щодо неможливості повернення майна в натурі та необхідності відшкодування його вартості стосується насамперед речей, визначених індивідуальними ознаками, адже речі, визначені родовими ознаками, є замінними, тобто такими, що не можуть бути безповоротно втрачені. Тому ВП ВС погоджується з аргументами Касаційного цивільного суду у складі ВС, викладеними в ухвалі від 21.02.2024, про те, що кондикційний позов може поширюватися на речі, визначені як індивідуальними, так і родовими ознаками.

ВП ВС відступає від висновків щодо застосування норм гл. 83 ЦК, викладених у постановках ВСУ від 02.03.2016 у справі № 6-3090цс15²⁸ та від 25.10.2017 у справі № 3-905гс17²⁹.

ВП ВС наголошує, що в цій справі не йдеться про втручання у право відповідачки на мирне володіння

²⁸ Постанова Верховного Суду від 02.03.2016 у справі № 6-3090цс15. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/56280404.

²⁹ Постанова Верховного Суду від 25.10.2017 у справі № 3-905гс17. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/70068744.

майном (ТЗ), оскільки питання про його витребування вже вирішено в іншій справі. Що стосується принципу пропорційності, то *обсяг втручання у право особи, яка незаконно заволоділа майном і своїми діями унеможливила виконання рішення суду про витребування цього майна*, не змінюється у зв'язку із субсидіарним застосуванням у цій справі особливих правил про кондикцію шляхом відшкодування вартості цього майна, яке не може бути повернене в натурі.

З огляду на викладені вище висновки, на підставі здійсненої оцінки аргументів учасників справи, висновків судів попередніх інстанцій ВП ВС вирішила *частково задовольнити касаційну скаргу ОСОБА_2*. Оскільки суди попередніх інстанцій дійшли правильного висновку про обґрунтованість позову та необхідність його задоволення, однак у своїх мотивувальних частинах послалися на висновки ВСУ щодо застосування ст. 1212, 1213 ЦК, від яких ВП ВС *відступає цією постановою*, то оскаржувані судові рішення у частині задоволення позовної вимоги про відшкодування вартості безпідставно збереженого майна підлягають зміні шляхом викладення їх мотивувальних частин у редакції цієї постанови.

Рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 21.11.2022³⁰ та постанову Дніпровського апеляційного суду від 15.02.2023³¹ у частині задоволення вимоги позову ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про відшкодування вартості безпідставно збереженого майна змінити шляхом викладення їх мотивувальних частин у редакції цієї постанови.

Таким чином, робимо висновки:

— *кондикційний позов може поширюватися на речі, визначені як індивідуальними, так і родовими ознаками*. Це, зокрема, підтверджує те, що у гл. 83 ЦК вживається термін «майно», який охоплює речі, визначені як індивідуальними ознаками (наприклад, картина, автомобіль), так і родовими (наприклад, пшениця, борошно); законодавець не пов'язує застосування ст. 1213 ЦК із тим, що безпідставне набуття майна стосується речі, визначеної індивідуальними ознаками. Натомість у ч. 2 ст. 1213 ЦК законодавець визначив, що умовою для стягнення вартості майна (грошей) має бути неможливість повернення майна (зокрема, знищення, перероблення речі);

— *кондикційні зобов'язання виникають тоді, коли дії особи або події призводять до неправового резуль-*

тату у вигляді юридично безпідставного майнового блага, що перейшло до набувача і сприяло його безпідставному збагаченню. Безпідставне збагачення може полягати як у так званому «фактичному» збагаченні, коли набувач, не отримуючи права на річ, фактично володіє та користується нею, так і в «юридичному» збагаченні, коли набувач отримує суб'єктивне право на предмет збагачення;

— *договір чи інший правочин є достатньою та належною правовою підставою набуття майна (отримання коштів)*. Якщо майно набуто на підставі правочину, ст. 1212 ЦК можна *застосовувати тільки після того*, коли така правова підстава в установленому порядку скасована, визнана недійсною, змінена, припинена або її не було взагалі. Винятком є випадки, коли *майно безпідставно набуто у зв'язку із зобов'язанням (правочиним), але не відповідно до його умов;*

— *відшкодування вартості безпідставно збереженого майна є тим заходом, який вживається замість повернення такого майна в натурі, а не разом із ним;*

— *правила про виндикацію не мають спеціальних вимог, якими було б урегульовано такі відносини, які виникли у цій справі у зв'язку з неможливістю повернення майна його власнику після рішення суду про виндикацію*, правила про заборону незаконного збагачення згідно із ч. 3 ст. 1212 ЦК *застосовні до них субсидіарно;*

— *субсидіарна реалізація механізму, передбаченого ч. 2 ст. 1213 ЦК, у ситуації, коли рішення про витребування майна з чужого незаконного володіння неможливо виконати з причин втрати такого майна після ухвалення рішення суду, допускається як у порядку, визначеному розд. VI ЦПК*. Водночас вартість такого майна на підставі ч. 2 ст. 1213 ЦК підлягає *встановленню на момент розгляду справи про повернення майна, тобто на момент розгляду виндикаційного позову;*

— *з урахуванням особливостей транспортного засобу як рухомої речі, яка може бути вільно переміщена у просторі, розібрана, перероблена тощо, відсутність протягом тривалого часу результатів від заходів, спрямованих на його розшук, може за конкретних обставин справи кваліфікуватися як неможливість повернення безпідставно збереженого майна в натурі.*

³⁰ Рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 21.11.2022. Справа № 201/9127/21. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/107642965.

³¹ Постанова Дніпровського апеляційного суду від 15.02.2023. Справа № 201/9127/21. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/109034346.

ТАКТИКА ЗАХИСТУ ЩОДО СКАСУВАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ ЧЕРЕЗ ПОРУШЕННЯ ТА ВІДМІННОСТІ В ЗМІСТІ ОБВИНУВАЧЕННЯ ТА ВИРОКУ СУДУ

(УРИВОК З НАСТУПНОЇ КНИГИ АВТОРА)

Олег Несінов, адвокат, автор багатьох книг та статей на правову тематику

Практикуючі адвокати погодяться, що випадки, коли судовий вирок сторонами не оскаржується, трапляються дуже рідко. Судові процеси відбуваються роками, а скасування судового рішення означає суттєве збільшення його тривалості, на що не дуже охоче погоджуються суди апеляційної та касаційної інстанції, навіть за наявності підстав. Для досягнення мети захисникам потрібно наводити чисельні та переконливі доводи, що не залишають сумнівів необхідності скасування судового вироку.

Наведені в цій статті типові порушення можуть бути використані стороною захисту поряд з іншими доводами та аргументами апеляційної (касаційної) скарги в контексті ствердження про істотне порушення кримінального процесуального законодавства. Наведеним далі системним порушенням ще не надана оцінка Верховним Судом, причиною чому вважаю їх знаходження поза увагою адвокатів і що маємо виправити.

Також суди все рідше повертають обвинувальні акти прокурору (що вони мають право робити за власною ініціативою), і ця обставина надалі може поставити суд у складне становище.

Для порівняння вимог змісту обвинувачення та вироку суду звернемось до відповідних положень Кримінального процесуального кодексу України¹.

Так, п. 2 ч. 3 ст. 374 КПК встановлено, що **у разі визнання особи винуватою у мотивувальній частині вироку зазначаються:**

— формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу вчинення та наслідків кримінального правопорушення, форми вини і мотивів кримінального правопорушення;

— статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає відповідальність за кримінальне правопорушення, винним у вчиненні якого визнається обвинувачений;

— докази на підтвердження встановлених судом обставин, а також мотиви неврахування окремих доказів;

— мотиви зміни обвинувачення, підстави визнання частини обвинувачення необґрунтованою, якщо судом приймалися такі рішення;

— обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання;

— мотиви призначення покарання, звільнення від відбування покарання, застосування примусових заходів медичного характеру при встановленні стану обмеженої осудності обвинуваченого, застосування примусового лікування відповідно до ст. 96 Кримінального кодексу України², мотиви призначення громадського вихователя неповнолітньому;

— підстави для задоволення цивільного позову або відмови у ньому, залишення його без розгляду;

— мотиви ухвалення інших рішень щодо питань, які вирішуються судом при ухваленні вироку, та положення закону, якими керувався суд.

¹ Далі за текстом — КПК.

² Далі за текстом — КК.

У ч. 2 ст. 291 КПК встановлено, що обвинувальний акт має містити такі відомості:

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

2) анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

3) анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

3⁻¹) анкетні відомості викривача (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

4) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора;

5) *виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення;*

6) *обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання;*

7) *розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;*

7⁻¹) *підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, які прокурор вважає встановленими;*

8) *розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування);*

8⁻¹) *розмір пропонованої винагороди викривачу;*

9) *дату та місце його складення та затвердження.*

Частиною 1 ст. 337 КПК встановлено, що **судовий розгляд проводиться в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта**³.

Таким чином, ст. 374 КПК вимагає від суду навести у вирокі обставини, які на підставі доказів відповідно вимог ст. 9, 91 КПК мали бути встановлені слідчим (прокурором) та зазначені в обвинувальному акті (ст. 291 КПК).

Це також означає, що у випадку відсутності в обвинувальному акті відомостей про певні обставини, які підлягають доказуванню (ст. 91 КПК) та прямо зазначені в ст. 291 КПК, **суд не має повноважень установ-**

лювати їх самостійно та наводити у вирокі, а має констатувати недоведеність винуватості особи та постановити виправдувальний вирок.

Таке моє ствердження підтверджується практикою та правовою позицією ЄСПЛ: «...суд не може відшукувати докази на користь обвинувачення, оскільки це становитиме порушення права на захист (особа не може належним чином підготуватися до захисту) та принципу рівності сторін процесу (оскільки особа має захищатися від обвинувачення, яке підтримується не стороною обвинувачення, а фактично судом)» рішення ЄСПЛ у справах «Малофєєва проти Росії» («Malofeyevav. Russia», рішення від 30.05.2013, заява № 36673/04) та «Карелін проти Росії» («Karelin v. Russia», заява № 926/08, рішення від 20.09.2016).

На практиці, суди вдаються до «заповнення білих плям» обвинувачення та стверджують у вирокі про ті обставини, які в обвинувальному акті відсутні і застосовують їх не на користь (з чим можна погодитись), а на шкоду підзахисному, наприклад.

1. В обвинувальному акті, окрім іншого, мають зазначатися витрати на залучення експерта (п. 8 ч. 2 ст. 291 КПК).

Замість цього в обвинувальному акті, а потім і в судовому вирокі в більшості випадків зазначають вартість проведених експертиз, які відповідно до вимог ст. 15 закону України «Про судову експертизу» фінансуються з бюджету, а саме: «*проведення судових експертиз державними спеціалізованими установами у кримінальних провадженнях за дорученням слідчого, дізнавача, прокурора, суду та у справах про адміністративні правопорушення здійснюється за рахунок коштів, які цільовим призначенням виділяються цим експертним установам з Державного бюджету України*».

Між тим, витрати пов'язані з залученням експертів, регулюються ст. 122 КПК і мають бути встановлені слідчим.

Типова фраза вироку: «*Питання про відшкодування витрат на залучення експертів суд вирішує у відповідності до приписів ст. 118, 122, 124 КПК України*», після чого суд фактично зазначає вартість експертиз.

Але якщо суд діяв у межах обвинувального акта, то не міг вирішити питання витрат **на залучення**

³ Прим. авт.: Свою позицію про те, що вважати висунутим обвинуваченням, я зазначав в книзі «Складові успіху у кримінальному процесі» і зараз цього питання не торкаюсь.

експертів, оскільки вони не встановлені і в обвинувальному акті не зазначені.

Порушення зазначених вимог є істотним порушенням кримінального процесуального законодавства та підставою для скасування вироку суду.

2. В обвинувальному акті, окрім іншого, мають зазначатися обставини, що пом'якшують покарання (п. 6 ч. 2 ст. 291 КПК).

В обвинувальному акті, як правило, зазначають, що такі обставини не встановлені.

Слово «не встановлені» — не є тотожним слову «відсутні (чи наявні)».

Невстановлення таких обставин є ознакою бездіяльності слідчого та прокурора, їх упередженості та невиконання вимог п. 4 ч. 1, ч. 2 ст. 91, ч. 1 ст. 92, ч. 1 ст. 2, ч. 2 ст. 9, ч. 5 ст. 223 КПК, а не доказом відсутності таких обставин.

Установлення пом'якшуючих покарання обставин є не правом, а обов'язком сторони обвинувачення. Невиконання цих вимог є істотним порушенням вимог п. 6 ч. 2 ст. 291 КПК, яка вимагає, щоб обвинувальний акт містив обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання.

Наведені вище статті КПК мають категоричні вимоги зазначення у обвинувальному акті та вироку суду пом'якшуючих покарання обставин і не містять застереження, що вони мають зазначатися лише за наявності таких обставин. Саме таким вимогам, на мій погляд, сприяють положення ч. 2 ст. 66 КК, які надають суду право при призначенні покарання визнати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, не зазначені в частині першій цієї статті.

Приклад судової практики:

Відсутність у обвинувальному акті обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання обвинуваченого, є підставою для повернення такого акта прокурору (Роздільнянський районний суд Одеської області від 23.12.2016 у справі № 511/2956/15-к).

А якщо суд обвинувальний акт прокурору не повернув, а згідно з відомостями обвинувального акта дані про обставини, що пом'якшують покарання, ніхто не з'ясував, суд позбавлений можливості виконати вимоги ст. 374 КПК щодо зазначення у вироку обставин, які пом'якшують покарання, а тим більш не має права зазначати у вироку, що такі обставини відсутні.

За таких умов суд також позбавлений можливості

виконати вимоги ст. 50, 65, 66, 69, 69-1, 75 КК та зробити правильний висновок щодо розміру справедливого та співмірного покарання, а в разі його призначення це буде означати істотне порушення кримінального процесуального законодавства та стане підставою для скасування вироку.

3. В обвинувальному акті, окрім іншого, має зазначатися розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (п. 7 ч. 2 ст. 291, п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК).

Розмір шкоди має бути встановлений та доведений незалежно від наявності цивільного позову.

Згідно із судовою практикою: «*відсутність заявленого цивільного позову не означає відсутність заподіяної особі шкоди, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 55 КПК України фізична особа набуває статусу потерпілого саме у зв'язку із завданням їй кримінальним правопорушенням моральної, фізичної або майнової шкоди*» (ВС ККС у справі № 533/951/21 від 26.06.2024).

Звертаю увагу, що обов'язок доведення стосується не тільки майнової шкоди, але й можливої фізичної та моральної.

Якщо в обвинувальному акті про розмір шкоди нічого не зазначено, це означає недоліки досудового розслідування і такий обвинувальний акт має бути повернутий прокурору для усунення недоліків за ініціативою суду.

Якщо цього не зроблено і на момент постановлення вироку в обвинувальному акті відсутні відомості про розмір шкоди, вважаю, що суд не може вийти за межі обвинувачення (а тим більше з погіршенням положення обвинуваченого) і самостійно встановити і зазначити цей розмір шкоди у вироку. А без встановлення та доведення розміру шкоди слідчим (прокурором) суд не може зробити висновок щодо законного та справедливого покарання.

Призначення покарання вироком суду, за таких умов, вважаю істотним порушенням кримінального процесуального законодавства та підставою для скасування вироку.

4. Щодо відсутності в обвинувальному акті згадки про цивільний позов, у разі його направлення безпосередньо до суду.

Частиною 1 ст. 128 КПК встановлено, що *особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/*

або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

Але пред'явлення цивільного позову до суду означає:

— по-перше, що в обвинувальному акті з цього приводу нічого не зазначено і суд, діючи в межах обвинувального акта, не може розглянути цей цивільний позов та задовольнити його;

— по-друге, це означає, що досудове слідство не виконало своїх обов'язків та не з'ясувало розмір шкоди та обставини, зазначені в цивільному позові.

За таких умов вважаю, що суд, навіть за власною ініціативою, має відправити обвинувальний акт прокурору для зміни та врахування даних цивільного позову. В іншому випадку існують всі підстави стверджувати про неможливість задоволення цивільного позову.

Окрім того, вважаю, що ч. 1 ст. 128 КПК щодо можливості подання цивільного позову безпосередньо в суд неоднозначно регулює питання кримінального провадження, а тому підпадає під дію ч. 6 ст. 9 КПК та положень ЄСПЛ, в яких установлена вимога щодо правової визначеності, та вимог *всі юридичні колізії тлумачити на користь особи* (справа «**Щокін проти України**», заяви № 23759/03 та № 37943/06, п. 50–56).

5. В обвинувальному акті, окрім іншого, має зазначатися **виклад фактичних обставин кримінального правопорушення та його формулювання** (п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК).

Питання формулювання обвинувачення більш детально висвітлено в інших моїх виданнях, між тим зверну увагу на наступне. У п. 2 ч. 3 ст. 374 КПК законодавець зазначив обов'язкові елементи для формулювання обвинувачення, такі як місце, час, спосіб вчинення та наслідки кримінального правопорушення, форма вини і мотиви кримінального правопорушення; які, безсумнівно, мають бути встановлені та зазначені в обвинувальному акті.

Ця вимога категорична і не допускає випадку, що такі дані слідству невідомі, в іншому випадку це означає відсутність формулювання обвинувачення

і недоведеність вини. На практиці ці вимоги стороною обвинувачення, як правило, не виконуються.

Приклад судової практики

Установлення мотиву вчинення злочину є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину. **Невиконання цих вимог** кримінального процесуального закону є істотним порушенням, що відповідно до ст. 438 ч. 1 п. 1 КПК України **є підставою для скасування вироку** (ВС ККС № 466/9158/14-к від 01.03.2018).

Також неможливо стверджувати про формулювання обвинувачення в разі його неконкретності та незрозумілості.

Чіткість та конкретність викладення у вирокі фактичних обставин кримінального правопорушення викликає сумнів, а тому вирок місцевого суду не може вважатися таким, що відповідає вимогам процесуального закону...» (ВС в справі № 521/11693/16-к від 22.03.2018).

Наприклад, одна із моїх підзахисних (Б.) обвинувачувалась за ч. 3 ст. 305 КК України (контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів в особливо великих розмірах).

В описовій частині підозри та обвинувачення стверджувалось про злочинну змову, попередню змову, реалізацію спільного злочинного плану Б. з К. та своєю матір'ю, що суперечило кваліфікації її дій, в якій *попередня змова групою осіб або дії організованою групою — не інкриміновані*. Таким чином, описова частина обвинувачення та підозри не відповідала її кваліфікації.

Більш того, в описовій частині підозри та обвинувачення **не стверджувалось** про те, що дії, передбачені об'єктивною стороною ст. 305 КК (переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю), здійснювала Б., тобто вони їй в описовій частині обвинувачення не інкриміновані.

За умови відсутності в обвинуваченні кваліфікації попередньої змови групою осіб або організованої групи та невиконання особисто Б. дій щодо переміщення будь-чого через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, кваліфікація за ч. 3 ст. 305 КК є неправильною та безпідставною.

В іншому кримінальному провадженні (що розглядається) в описовій частині обвинувачення йдеться

про відкрите заволодіння чужим майном (що є ознакою грабежу), а кваліфіковані такі дії, як розбій.

Такі ствердження обвинувальних актів неможливо зрозуміти та роз'яснити, що є порушенням права на захист і доказом відсутності сформульованого обвинувачення.

За таких умов, у разі неповернення обвинувального акта прокурору постановити обвинувальний вирок без порушень вимог закону неможливо.

Щодо вимоги викладати в обвинувальному акті фактичні, а не вигадані обставини кримінального правопорушення.

Оскільки факти і обставини встановлюються виключено на підставі доказів (ст. 84 КПК), то ствердження про фактичність обставин кримінального провадження щонайменше має бути продемонстровано дотриманням слідчим (прокурором) передбаченої КПК процедури оцінки доказів (ст. 94 КПК) та посилання на них, як на підставу певних стверджень.

Вважаю, що в разі якщо в змісті обвинувачення посилання на докази відсутні, а в обвинувальному акті чи долученому до нього реєстрі відсутні відомості про оцінку доказів, підстав вважати, що в обвинувальному акті наведені фактичні, а не вигадані дані, — немає.

Невиконання вимог КПК щодо зазначення в обвинувальному акті фактичних даних є підставою для повернення судом обвинувального акта прокурору. Якщо цього не зроблено, з'являються підстави стверджувати про упередженість суду та істотне порушення кримінального процесуального законодавства вже на стадії підготовчого судового розгляду.

Наведену правову позицію можливо застосувувати не тільки після постановлення вироку суду, але й до цього моменту.

Тактику захисту щодо скасування судового рішення шляхом використання типових порушень в оцінці доказів буде наведено в наступній статті та книзі автора.

ПОРУШУЮТЬ ТВОЇ ПРАВА?

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ
ПРАВ АДВОКАТІВ НААУ

☎ телефонуй

(067) 692-44-43*

*гаряча лінія працює цілодобово

НГО ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ В МЕЖАХ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ: ЛЕГКО «ОБРАХУВАТИ», ЩЕ Б ТАК ЛЕГКО БУЛО ВИТЯГ НА ВИКОНАННЯ РІШЕННЮ СУДУ СФОРМУВАТИ

Костянтин Рибалко, голова Комітету земельного та аграрного права при Раді адвокатів Харківської області

В Україні ще з 1995 року оподаткування землі базується на нормативній грошовій оцінці. За даними вебпорталу «Децентралізація»¹ у 2023 році місцеві бюджети отримали 80 млрд гривень від збору платежів за землю (земельного податку та орендної плати). В основі розрахунку цих надходжень до місцевих бюджетів була нормативна грошова оцінка земель. У структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів платежі за землю у 2021 — 2023 роках становили, в середньому, 10,49%, що робить їх одним із важливих джерел доходу для місцевих громад.

Війна внесла свої корективи в законодавство, яке регулює питання надання адміністративної послуги «видача витягу з технічної документації про нормативну грошову оцінку земельної ділянки» та висуває нові вимоги до механізму такої видачі:

за час триваючого воєнного стану набув чинності Закон України від 12.05.2022 № 2247-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану», були прийняті: — постанова Кабінету Міністрів України від 01.07.2022 № 753 «Про внесення змін до Методики нормативної грошової оцінки земельних ділянок»; — наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 24.06.2022 № 376 (зі змінами, внесеними наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18.07.2022 № 475) «Про затвердження усереднених показників нормативної грошової оцінки земель»; — наказ Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру від 16.01.2023 № 21 (у редакції наказу від 12.07.2024 № 203), які фактично визначили особливості видачі витягу з технічної документації про нормативну грошову оцінку земельної ділянки в сучасних умовах життєдіяльності країни — документа, який містить дані про нормативну грошову оцінку окремої земельної ділянки.

У теперішніх реаліях розвитку країни напрацьовується і судова практика, яка, враховуючи новели законодавства в розумінні надання адміністративної послуги «видача витягу з технічної документації про нормативну грошову оцінку земельної ділянки», робить неможливим надання такої послуги, фактично зіштовхуючи лобами нормативно-правову і технічну складові в застосуванні норм земельного законодавства — про це детальніше в статті.

СУТНІСТЬ НОРМАТИВНОЇ ГРОШОВОЇ ОЦІНКИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

Стаття 2 Закону України 11.12.2003 № 1378 «Про оцінку земель»² передбачає, що правове регулювання

оцінки земель здійснюється відповідно до Конституції України, Земельного кодексу України³, Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», цього Закону, законів

¹ Дашборд «Бюджети територіальних громад України» / Децентралізація. 2024. URL: decentralization.ua/finance/dashboard.

² Далі за текстом — Закон № 1378.

³ Далі за текстом — ЗК.

України, інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до них.

Згідно зі ст. 5 Закону № 1378 нормативна грошова оцінка земельних ділянок використовується для визначення розміру земельного податку, державного мита при міні, спадкуванні (крім випадків спадкування спадкоємцями першої та другої черги за законом (як випадків спадкування ними за законом, так і випадків спадкування ними за заповітом) і за правом представлення, а також випадків спадкування власності, вартість якої оподатковується за нульовою ставкою) та даруванні земельних ділянок згідно із законом, орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності, плати за суборенду (у разі передачі в суборенду земельних ділянок державної власності, які орендуються акціонерним товариством, товариством з обмеженою відповідальністю, 100 % акцій (часток) у статутному капіталі якого належать державі, що утворилося шляхом перетворення державного підприємства, у постійному користуванні якого перебували такі земельні ділянки), втрат лісгосподарського виробництва, а також при розробці показників та механізмів економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель.

Нормативна грошова оцінка земельних ділянок проводиться відповідно до норм, правил, а також інших нормативно-правових актів на землях усіх категорій та форм власності.

Нормативна грошова оцінка земельних ділянок проводиться:

- для розташованих у межах населених пунктів незалежно від їх цільового призначення — не рідше ніж один раз на 5 — 7 років;
- розташованих за межами населених пунктів земельних ділянок сільськогосподарського призначення — не рідше ніж один раз на 5 — 7 років, а не-сільськогосподарського призначення — не рідше ніж один раз на 7 — 10 років.

Нормативна грошова оцінка земельних ділянок проводиться особами, які є розробниками документації із землеустрою відповідно до Закону України «Про землеустрій» (ст. 18 Закону № 1378).

Технічна документація з бонітування ґрунтів та нормативної грошової оцінки земельних ділянок затверджується відповідною сільською, селищною, міською радою (ч. 1 ст. 23 Закону № 1378).

ОСОБЛИВОСТІ НАРАХУВАННЯ НОРМАТИВНОЇ ГРОШОВОЇ ОЦІНКИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Статтею 38 Закону України від 22.05.2003 № 858 «Про землеустрій» передбачено, що земельно-оціночні роботи при здійсненні землеустрою виконуються з метою визначення якісних характеристик, економічної цінності та вартості земель у порядку, встановленому законом.

Оцінка земель проводиться для порівняльного аналізу і прогнозу ефективності використання землі як природного ресурсу та основного засобу виробництва, а також при здійсненні цивільно-правових угод, для визначення розміру земельного податку, втрат лісгосподарського виробництва, справляння державного мита та в інших випадках, визначених законом.

Оцінка земель проводиться відповідно до Закону № 1378 за методиками, затвердженими Кабінетом Міністрів України.

Так, відповідно до ст. 20 Закону № 1378 та п. 19 Методики нормативної грошової оцінки земельних ділянок, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.2021 № 1147, за результатами проведення нормативної грошової оцінки земельних ділянок складається технічна документація. Дані про нормативну грошову оцінку окремої земельної ділянки оформлюються як витяг з технічної документації з нормативної грошової оцінки земель.

Видача витягу з технічної документації про нормативну грошову оцінку земельної ділянки є безоплатною адміністративною послугою (додаток 3 «Перелік адміністративних послуг, що надаються Держгеокадастром та його територіальними органами на безоплатній основі» до постанови Кабінету Міністрів України від 01.08.2011 № 835 «Деякі питання надання Державною службою з питань геодезії, картографії та кадастру та її територіальними органами адміністративних послуг» (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 783).

Типові інформаційна та технологічна картки адміністративної послуги «видача витягу із технічної документації з нормативної грошової оцінки земельних ділянок» затверджені наказом Держгеокадастру від 29.11.2022 № 365 (у редакції наказу Держгеокадастру від 01.12.2023 № 397).

Постановою Кабінету Міністрів України від 01.07.2022 № 753 «Про внесення змін до Методики нормативної грошової оцінки земельних ділянок», яка набрала чинності 06.07.2022, передбачено, що витяг із технічної документації з нормативної грошової оцінки земельних ділянок оформляється і видається автоматично в електронній формі з використанням програмного забезпечення Державного земельного кадастру⁴.

У разі відсутності в ДЗК відомостей про нормативну грошову оцінку земельних ділянок, що унеможлиблює автоматичну видачу витягу із технічної документації з нормативної грошової оцінки земельних ділянок із використанням програмного забезпечення ДЗК, такий витяг оформляється протягом трьох робочих днів з дати надходження відповідної заяви із наявної технічної документації з нормативної грошової оцінки земельних ділянок за підписом працівника відповідного територіального органу Держгеокадастру, до посадових обов'язків якого належить надання зазначених витягів.

У разі подання заяви в електронній формі витяг із технічної документації з нормативної грошової оцінки земельних ділянок або мотивована відмова в наданні такого витягу видається в електронній формі за допомогою технічних засобів електронних комунікацій із накладенням кваліфікованого електронного підпису, а за бажанням заявника може також надаватися в паперовій формі.

Варто зазначити, що функціонал автоматичного формування витягів з технічної документації про нормативну грошову оцінку земель населених пунктів дозволяє розрахувати нормативну грошову оцінку земельних ділянок населених пунктів з використанням програмного забезпечення ДЗК за умови внесення до ДЗК відомостей про оцінку таких населених пунктів. Нормативна грошова оцінка розраховується автоматично на дату формування витягу.

Крім того, відповідно до п.п. 20 п. 27 розд. X «Перехідні положення» ЗК центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері земельних відносин, затверджує усереднені показники нормативної грошової оцінки земель на одиницю площі, які застосовуються у випадках обов'язкового проведення нормативної грошової оцінки земель, передбачених ст. 13 Закону України

«Про оцінку земель», у разі неможливості надання витягу з технічної документації про нормативну грошову оцінку окремої земельної ділянки.

Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 24.06.2022 № 376 (зі змінами, внесеними наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18.07.2022 № 475) «Про затвердження усереднених показників нормативної грошової оцінки земель» затверджено усереднені показники нормативної грошової оцінки земель на одиницю площі.

Усереднені показники нормативної грошової оцінки земель на одиницю площі застосовуються у період дії правового режиму воєнного стану.

Разом з тим, що на виконання п. 3 вищезазначеного наказу Державною службою України з питань геодезії, картографії та кадастру, наказом від 16.01.2023 № 21 (у редакції наказу від 12.07.2024 № 203), затверджено Перелік адміністративно-територіальних одиниць, у яких неможливе надання витягу з технічної документації про нормативну грошову оцінку окремої земельної ділянки, зокрема, на території Харківської області, до зазначеного переліку увійшли Дворічанська селищна територіальна громада та Петропавлівська сільська територіальна громада Куп'янського району, Липецька сільська територіальна громада Харківського району, Вовчанська міська територіальна громада Чугуївського району.

ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ НЕ НА БОЦІ ДЕРЖАВИ

Відповідно до ч. 5 та 6 ст. 13 Закону України від 02.06.2016 № 1402 «Про судоустрій» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановях Верховного Суду⁵, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановях ВС, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права.

Нерозуміння ВС особливостей надання адміністративної послуги «видача витягу з технічної документації про нормативну грошову оцінку земельної ділянки» призводить до неможливості виконання рішень /

⁴ Далі за текстом — ДЗК.

⁵ Далі за текстом — ВС.

постанов судів першої / другої інстанцій адміністративного судочинства та лише штовхають адекватний розгляд спорів у глухий кут і знаходять цапа-відбувайла в особі держави — територіальних органів Держгеокадастру, яскравим підтвердженням слугують висновки, викладені в постанові ВС у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 04.07.24 р. у справі № 520/16250/23.

СПРАВА № 520/16250/23

У червні 2023 року ОСОБА_1 (далі — позивач, ОСОБА_1) звернувся до суду з адміністративним позовом до Головного управління Держгеокадастру у Харківській області (далі — Держгеокадастр, відповідач, скаржник), третя особа — Харківська міська рада (далі — третя особа), в якому просив:

— визнати протиправними дії Головного управління Держгеокадастру у Харківській області із формування витягу від 24.06.2019 вих. № 1040/0/45-19 із технічної документації про нормативну грошову оцінку земельної ділянки з кадастровим номером 6310138800:03:007:0003 із застосування локального коефіцієнта «Земельна ділянка, що примикає до вулиці без твердого покриття» із значенням 0,98858;

— скасувати витяг Головного управління Держгеокадастру у Харківській області із формування витягу від 24.06.2019 вих. № 1040/0/45-19 із технічної документації про нормативну грошову оцінку земельної ділянки з кадастровим номером 6310138800:03:007:0003.

В обґрунтування позовних вимог ОСОБА_1 зазначив, що при формуванні витягу з технічної документації про нормативну грошову оцінку земельної ділянки 6310138800:03:007:0003 відповідач протиправно застосував значення 0,98858 локального коефіцієнта «Земельна ділянка, що примикає до вулиці без твердого покриття» у розмірі, значення якого не відповідає рішення Харківської міської ради від 03.07.2013 № 1209/13 «Про затвердження Технічної документації з нормативної грошової оцінки земель міста Харкова станом на 01.01.2013» та перевищує граничний розмір, передбачений Порядком нормативної грошової оцінки земель населених пунктів, затвердженим наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 25.11.2016 № 489 (далі — Порядок № 489).

Протиправність дій відповідача має своїм наслідком неправильне визначення нормативної грошової оцінки земельної ділянки 6310138800:03:007:0003,

щодо якої Харківською міською радою надано позивачу дозвіл на розробку технічної документації із землеустрою щодо відновлення (встановлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості).

Рішенням Харківського окружного адміністративного суду від 29.08.2023 адміністративний позов ОСОБА_1 до Головного управління Держгеокадастру у Харківській області, за участю третьої особи Харківської міської ради, про визнання дій протиправними та скасування витягу залишено без задоволення.

Постановою Другого апеляційного адміністративного суду від 07.12.2023 апеляційну скаргу ОСОБА_1 задоволено. Рішення Харківського окружного адміністративного суду від 29.08.2023 скасовано. Прийнято постанову, якою позов задоволено. Визнано протиправними дії Головного управління Держгеокадастру у Харківській області та скасовано витяг від 24.06.2019 за вих. № 1040/0/45— 19 із технічної документації про нормативну грошову оцінку земельної ділянки з кадастровим номером 6310138800:03:007:0003, виданий із застосування локального коефіцієнта «Земельна ділянка, що примикає до вулиці без твердого покриття» із значенням 0,98858.

Ключовим є те, що колегія суддів відхиляє доводи касаційної скарги стосовно того, що витяг з технічної документації про нормативну грошову оцінку земельної ділянки не є рішенням суб'єкта владних повноважень та не може бути предметом судового розгляду.

При цьому Суд також не бере до уваги твердження про необхідність врахування висновків ВС, викладених у постановках від 12.11.2018 у справі № 814/789/17, від 01.02.2021 у справі № 804/5304/16, від 20.01.2021 у справі № 160/2185/20, від 30.06.2021 у справі № 804/1472/17, від 21.06.2022 у справі № 160/3248/20 про те, що витяг з технічної документації про грошову оцінку землі не зумовлює виникнення будь-яких прав і обов'язків для осіб, а лише носить інформаційний характер, з огляду на відступлення Судовою палатою з розгляду справ щодо захисту соціальних прав Касаційного адміністративного суду у постанові від 24.11.2021 у справі № 817/1780/17 від указанного правозастосування. Колегія суддів зазначає, що така позиція є сталою, що підтверджується, зокрема, висновками, викладеними у постановках ВС від 17.05.2023 у справі № 807/168/18, від 05.07.2023 у справі № 240/2816/21, від 13.03.2024 у справі № 160/1745/20 та від 24.06.2024 у справі № 460/14725/22, і жодних мотивів відступу

від неї у касаційній скарзі Держгеокадастром не наведено.

Колегія суддів вважає, що рішення про затвердження технічної документації про нормативну грошову оцінку земельної ділянки в силу положень ст. 59 та 73 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» є нормативно-правовим актом, обов'язковим для виконання всіма розташованими на відповідній території органами виконавчої влади, а також підприємствами, установами і організаціями, зокрема і територіальними органами Держгеокадастру при наданні витягів з технічної документації про нормативну грошову оцінку земельної ділянки.

Відповідач, формуючи спірний витяг, зобов'язаний був перевірити правомірність та обґрунтованість вказаних у ньому даних, які впливають на вартість грошової оцінки земельної ділянки. Формування витягу в автоматичному режимі не може бути підставою для встановлення в ньому розмірів коефіцієнтів, які не відповідають вимогам чинного законодавства, а також підставою для відмови позивачу в захисті судом його порушеного права (пп. 70, 71, 93 та 101 постанови ВС у складі колегії суддів Касаційного адміністративно-суду від 04.07.2024 у справі № 520/16250/23).

Результат. Зобов'язати Головне управління Держгеокадастру у Харківській області видати новий витяг з технічної документації про нормативну грошову оцінку земельної ділянки кадастровий номер 6310138800:03:007:0003 із застосуванням локального коефіцієнта «Земельна ділянка, що примикає до вулиці без твердого покриття» у значенні, що відповідає рішенню Харківської міської ради від 03.07.2013

№ 1209/13 «Про затвердження Технічної документації з нормативної грошової оцінки земель міста Харкова станом на 01 січня 2013 року» та Порядку нормативної грошової оцінки земель населених пунктів, затверженому наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 25.11.2016 № 489.

ВИСНОВКИ

Реалії безперервно триваючого воєнного стану вносять свої корективи в чинне земельне законодавство, враховуючи нормативно-правову і технічну складові застосування таких норм, які зараз активно використовуються під час щоденної реалізації повноважень територіальними органами Держгеокадастру.

Однак абсурдність судової практики, яка нівелює технічну складову застосування новел земельного законодавства та знаходить «крайнього» в особі держави — територіальних органів Держгеокадастру, потребує невідкладних змін.

Подолання такої негативної тенденції можливе лише через процеси дерегуляції таких відносин і в передачі повноважень стосовно надання адміністративної послуги «видача витягу з технічної документації про нормативну грошову оцінку земельної ділянки» до повноважень органів місцевого самоврядування, що дозволить отримати останнім вантаж «комплексної» відповідальності як щодо затвердження технічної документації з нормативної грошової оцінки земельної ділянки, так і за формування витягу технічної документації про нормативну грошову оцінку земель, фактично створеного на підставі інформації з вказаної документації із землеустрою.

СВОБОДА РОЗСУДУ ДЕРЖАВИ У ЗДІЙСНЕННІ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИКИ (ЧАСТИНА 1)

Віталій Ковтун, доцент кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доцент, к. ю. н.

Марина Ковтун, шеф-редактор Вісника НААУ, адвокат, доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доцент, к. ю. н.

Перед ЄСПЛ поставало питання можливості вибору між двома діаметрально різними підходами — з одного боку, заборона будь-якого перегляду в бік зменшення соціальних виплат, ліквідації пільг та гарантій, а з іншого — дозвіл на повну дискрецію законодавця у проведенні політики у сфері соціального захисту. Саме комбінаторика ключових засад — демократичної, правової та соціальної держави — при вирішенні соціальних питань здатна відповідати принципам правової визначеності (певності), юридичної безпеки та правової стабільності. Тому, за загальним правилом, у питаннях реалізації економічної та соціальної політики застосовується широка свобода розсуду.

Рішення у справі Шиліна проти України (SHYLINA v. UKRAINE)¹, заява № 2412/19, від 15 лютого 2024 р. (остаточне від 15 травня 2024 р.). Ця справа стосується скарг заявниці, які розглянуті відповідно до статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції, взятої окремо та в поєднанні зі статтею 14 Конвенції, на те, що призупинення виплат їй (заявниці) на підставі підзаконного нормативно-правового акта (постанова КМУ), в якому зазначалося, що з 1 липня 2016 року соціальні виплати внутрішньо переміщеним особам («ВПО») можуть бути виплачені лише на рахунки, відкриті у визначеному державному банку, є дискримінаційним та втручається в її право на мирне володіння своїм майном.

Аналіз суду

Суд перш за все зазначає, що сторони не заперечують, що призупинення соціальних виплат (допомоги)

заявниці становило втручання в її право на мирне володіння майном, гарантоване статтею 1 Протоколу № 1 до Конвенції. На думку Суду, скарги заявниці слід розглядати з точки зору другого абзацу статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції щодо контролю за використанням власності (див. *Croitoru v. Romania* (déc.), № 3205/03, 14 вересня 2010 р.) (п. 32 рішення).

(а) Загальні принципи

Згідно з усталеною практикою Суду, щоб відповідати ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, оскаржуваний захід має відповідати трьом умовам: бути законним, переслідувати легітимну мету та забезпечувати справедливий баланс між загальним інтересом суспільства та основоположними правами особи (див. «*Beyeler v. Italy*» [GC], № 33202/96, §§ 108-14, ECHR 2000-I) (п. 33 рішення).

¹ Справа Шиліна проти України (SHYLINA v. UKRAINE), заява № 2412/19, від 15 лютого 2024 р. (остаточне від 15.05.2024). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-230878>.

Наявність правової основи у національному законодавстві сама по собі не є достатнім для задоволення принципу законності, який, крім того, передбачає, що застосовні положення національного законодавства є достатньо доступними, точними та передбачуваними у їх застосуванні (див., серед іншого, *Centro Europa 7 S.r.l. and Di Stefano v. Italy* [GC], № 38433/09, § 187, ЄСПЛ 2012, і *Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia* [GC], № 71243/01, § 96, 25 жовтня 2012 р.). Відсутність достатньо чіткого та передбачуваного законодавчого положення може бути виправлено національними судами шляхом надання чіткого та точного тлумачення цього положення (див. *Vijatović v. Croatia*, № 50200/13, § 54, 16 лютого 2016 р.). Якщо тлумачення не є довільним або явно необґрунтованим, роль Суду обмежується встановленням того, чи наслідки такого тлумачення сумісні з Конвенцією (див. *Radomilja and Others v. Croatia* [GC], № 37685/10 і 22768/12, § 149, 20 березня 2018 р. з подальшими посиланнями) (п. 34 рішення).

Крім того, Суд зазначає, що будь-яке втручання державного органу в мирне володіння майном може бути виправданим, лише якщо воно служить законним суспільним (або загальним) інтересам. Завдяки безпосередній обізнаності зі своїм суспільством та його потребами національні органи влади, в принципі, мають кращі позиції, ніж міжнародний суддя, щоб вирішувати, що є «суспільним інтересом». Відповідно до системи захисту, встановленої Конвенцією, саме національні органи влади повинні зробити початкову оцінку щодо існування проблеми, що викликає стурбованість суспільства, що вимагає вжиття заходів, які перешкоджають мирному володінню майном. Суд вважає природним, що свобода розсуду, надана законодавчому органу у здійсненні соціальної та економічної політики, повинна бути широкою і поважати рішення законодавчого органу щодо того, що є «суспільним інтересом», за винятком випадків, коли таке рішення є «явно необґрунтованим» («*manifestly without reasonable foundation*») (див. *mutatis mutandis, Wiczorek v. Poland*, № 18176/05, § 59, 8 грудня 2009 р., та *Gogitidze and Others v. Georgia*, № 36862/05, § 96, 12 травня 2015 р.) (п. 35 рішення).

Суду залишилося визначити, чи існувало розумне співвідношення пропорційності між засобами, використаними владою для досягнення заявленої законної мети, та захистом права заявника на мир-

не володіння своїм майном. Необхідного балансу не буде досягнуто, якщо зацікавленій особі доведеться нести індивідуальний і надмірний тягар (див. *Perdigão v. Portugal* [GC], № 24768/06, § 67, 16 листопада 2010 р., та *Bélané Nagy v. Hungary* [GC], № 53080/13, § 115, 13 грудня 2016 р.). Досліджуючи пропорційність втручання, Суд також приділяв особливу увагу таким факторам, як ступінь втрати виплат, чи був елемент вибору та ступінь втрати засобів до існування (див. *Fábián v. Hungary* [GC], № 78117/13, § 73, 5 вересня 2017 р.) (п. 36 рішення).

(б) Застосування вищезазначених принципів до цієї справи

(i) Чи було втручання законним

Суд зазначає, що вимога щодо наявності у ВПО рахунку в Ощадбанку для отримання соціальних виплат була прямо передбачена положеннями відповідних постанов Кабінету Міністрів (див. пункти 20 і 21 вище). Спірний підзаконний акт видається достатньо чітким, доступним та передбачуваним у застосуванні. Щодо твердження заявниці про те, що оскаржуваний підзаконний нормативно-правовий акт не передбачав припинення виплати допомоги у разі невідкриття рахунку в Ощадбанку, Суд зазначає, що, як впливає з матеріалів справи, соціальні виплати їй не було припинено, а лише призупинено до виконання законодавчої вимоги (п. 37 рішення).

Суд також зазначає, що навіть припускаючи відсутність визначеності в оскаржуваних законодавчих положеннях, національні суди у своїх рішеннях аргументували це тим, що спеціальне законодавство (зокрема, постанова № 637) чітко передбачало виплату соціальних виплат ВПО лише на рахунки, відкриті в Ощадбанку, тому призупинення виплати допомоги сім'ї заявника було визнано законним (див. пункти 11, 13 та 15 вище). Суд не вважає таке тлумачення довільним або явно необґрунтованим (п. 38 рішення).

З огляду на наведені вище міркування, Суд доходить висновку, що втручання у права власності заявника ґрунтувалося на законі (п. 39 рішення).

(ii) Чи переслідувало втручання законну мету

Беручи до уваги широку свободу розсуду держави у здійсненні соціальної та економічної політики (див. пункт 35 вище), Суд не знаходить підстав сумніватися в тому, що законодавча вимога щодо наявності у ВПО

рахунків в Ощадбанку для отримання соціальних виплат служила «суспільному інтересу». Зокрема, Суд готовий погодитися з Урядом, що положення відповідних постанов Кабінету Міністрів, які обмежують право ВПО обирати банк, через який вони отримуватимуть соціальні виплати, були спрямовані на забезпечення належної виплати цих виплат ВПО, одночасно забезпечуючи державний нагляд за такими платежами через призначений державний банк. Таким чином, Суд не може прийняти твердження заявника про те, що проголошені цілі не були законними або що вони ґрунтувалися на припущеннях про зловживання без доказового обґрунтування (п. 40 рішення).

Викладених вище міркувань достатньо, щоб дозволити Суду дійти висновку, що втручання у права власності заявника переслідувало законну мету (п. 41 рішення).

(iii) Чи було втручання пропорційним переслідуваній законній меті

Перш за все, Суд погоджується із заявником у тому, що, в принципі, ймовірно, існували інші заходи, які могли бути запроваджені для забезпечення державного нагляду за соціальними виплатами ВПО, як-от дозвіл їм отримувати соціальні виплати через інші банки, ніж Ощадбанк (у тому числі державні) або через відповідні державні установи. Однак оскільки наявність альтернативних рішень є важливим фактором при визначенні того, чи можна вважати обрані засоби розумними та придатними для досягнення переслідуваної законної мети, це саме по собі не робить втручання в право невиправданим (див. *mutatis mutandis*, *Borzonov v. Russia*, № 18274/04, § 61, 22 січня 2009 р.). Ось чому Суд продовжить розгляд втручання у майнові права заявниці у світлі інших критеріїв пропорційності, наприклад чи повинна вона нести надмірний тягар (п. 42 рішення).

Суд зазначає, що заявниця отримувала спеціальну допомогу для своєї сім'ї, щоб допомогти покрити витрати на проживання як ВПО, яка була спрямована на підтримку їхньої адаптації під час періоду переселення. Відмова заявниці відкрити рахунок у визначеному державному банку для отримання допомоги призвела до призупинення відповідних щомісячних виплат (до виконання законодавчої вимоги) і не означала втрати права на ці допомоги. Зрештою, заявниця втратила право на допомогу, оскільки вона стала без-

робітною; виплати за період відсторонення вона не отримала, оскільки не відкрила рахунок в Ощадбанку. Тим не менш, її чоловік зміг отримати наступні виплати допомоги, виконавши вимоги оскаржуваного підзаконного нормативно-правового акта (див. пункт 16 вище) (п. 43 рішення).

Суд також зазначає, що заявниця не стверджувала, що існували будь-які об'єктивні труднощі, які перешкождали їй відкрити рахунок у визначеному державному банку, як того вимагає відповідний підзаконний нормативно-правовий акт. Натомість, щоб пояснити свою відмову відкрити там рахунок, вона посилалася переважно на нібито низьку якість послуг, які надає Ощадбанк. Такі причини, навіть якщо вони були обґрунтованими, не є достатніми, щоб вважатися надмірним тягарем для заявника (див. і порівняйте *Croitoru* (цит. вище), де законодавчі положення, які зобов'язують заявника у цій справі, громадянина Румунії, який живе за кордоном, який втратив усі контакти зі своєю рідною країною, призначити довірену особу для збору належних йому пенсійних виплат — що він міг би зробити без необхідності їздити до Румунії — не було визнано явно надмірним для заявника) (п. 44 рішення).

Нарешті, Суд має достатні підстави вважати, що не існувало ризику того, що заявниця та її сім'я втратять засоби до існування, оскільки, об'єктивно кажучи, вони могли будь-коли припинити призупинення виплат допомоги, відкривши рахунок у визначеному державному банку (п. 45 рішення). У світлі вищевикладеного Суд приходить до висновку, що зобов'язання заявниці відкрити рахунок в Ощадбанку для отримання соціальних виплат не можна вважати таким, що поклало на неї індивідуальний та надмірний тягар (порівняйте *Dukmedjian v. France*, № 60495/00, §§ 55-59, 31 січня 2006 р.) (п. 46 рішення).

(iv) Висновок

Беручи до уваги наведені вище міркування та широкую свободу розсуду, якою користується держава при здійсненні соціальної та економічної політики, Суд вважає, що втручання у право заявниці на мирне володіння своїм майном було законним, переслідувало законну мету і не було непропорційним (п. 47 рішення).

Отже, порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції не було (п. 48 рішення).

З ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. Оголошує скарги за статтею 1 Протоколу № 1 до Конвенції прийнятними, а решту заяви неприйнятною;

2. Постановляє, що порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції не було.

Як висновок, призупинення виплати щомісячної грошової допомоги внутрішньо переміщеній особі через невиконання вимог законодавства (підзаконного нормативно-правового акта) щодо відкриття рахунку в державному банку (Ощадбанк), не призводить до фактичного порушення права власності згідно з вищевказаним рішенням ЄСПЛ.

Рішення у справі Білер проти Швейцарії (BEELER v. SWITZERLAND)², заява № 78630/12, від 11 жовтня 2022 р. Ця справа стосується скарги заявника, яка розглянута відповідно до статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 Конвенції, зокрема, щодо дискримінаційного ставлення до вдівця, який повністю піклується про дітей, шляхом припинення виплати пенсії у зв'язку з втратою годувальника, коли молодша дитина досягла повноліття, в той час як вдови продовжували її отримувати.

С. Оцінка суду

2. *Розвиток та сучасний стан судової практики щодо соціальних виплат*

Суд зауважує, що Конвенція, прийнята в 1950 році, відображала ідею розмежування громадянських та політичних прав, з одного боку, та економічних, соціальних і культурних прав, з іншого. Перелік прав, гарантованих Конвенцією та Протоколом № 1, прийнятим у 1952 році, чітко базувався на громадянських і політичних правах, до яких Європейська соціальна хартія 1961 року додала економічні та соціальні права. Крім того, *підготовчі матеріали* Соціальної хартії вказують на те, що цей інструмент мав на меті створити «доповнення» («*pendant*») до Конвенції в соціальній сфері (п. 50 рішення).

Тим не менше, як зазначив сам Суд, «хоча Конвенція встановлює те, що по суті є громадянськими та політичними правами, багато з них мають наслідки соціального чи економічного характеру»; крім того,

тлумачення Конвенції може поширюватися на сферу соціальних та економічних прав, оскільки «немає чіткого поділу, який відокремлює цю сферу від сфери, на яку поширюється Конвенція» (див. *Airey v. Ireland*, 9 жовтня 1979 р., § 26, Серія А, № 32, і *Stec and Others* (dec.), згадане вище, § 52) (п. 51 рішення).

Згодом Суд розвинув цей підхід щодо статті 1 Першого протоколу, зокрема у сфері соціального забезпечення, встановивши, що його підхід має відображати реальний спосіб, у який наразі організований захист соціального забезпечення в державах-членах Ради Європи, що впливає, зокрема, з положень Соціальної хартії (див. згадане вище рішення у справі *Stec та інші* (déc.), §§ 50 і 52) (п. 52 рішення).

У зв'язку з цим слід одразу зазначити, що Швейцарія не ратифікувала ані Соціальну хартію, ані, насамперед, Протокол № 1, і причини цього конкретного політичного вибору були пояснені Урядом (див. пункт 38 вище). Таким чином, на Протокол № 1 не можна посилалися проти Швейцарії (див., *mutatis mutandis*, *Demir and Baykara v. Turkey* [GC], № 34503/97, §§ 57, 60 і 149, ЄСПЛ 2008) (п. 53 рішення).

У контексті цієї справи слід підкреслити, що у переважній більшості справ, у яких Суд виносив рішення щодо передбачуваної дискримінації у сфері права на соціальні виплати, він ґрунтував свій аналіз на статті 1 Першого протоколу, а не на статті 8 Конвенції. Перш за все, Суд постановив, що сплата внесків до Пенсійного фонду або системи соціального забезпечення може, за певних обставин, призвести до виникнення права власності для цілей статті 1 Протоколу № 1 (див. *Bellet, Huertas and Vialatte v. France* (dec.), № 40832/98 and 2 others, 27 квітня 1999 р.; *Skorkiewicz v. Poland* (dec.) № 39860/98, 1 червня 1999 р.; *Gaygusuz v. Austria*, 16 вересня 1996 р. §§ 39 and 41, Reports 1996IV; and *Kjartan Ásmundsson v. Iceland*, no. 60669/00, § 39, ECHR 2004IX) (п. 54 рішення).

Згодом у своєму рішенні у справі *Stec and Others*, Суд постановив, що для цілей застосування статті 1 Протоколу № 1 більше не існує жодних підстав для проведення різниці між виплатами, що базуються на внесках, та виплатами, що не базуються на внесках (див. згадане вище рішення у справі «*Stec and Others*» (déc.), §§ 52-53). Суд також підкреслив, що принципи, які загалом застосовуються у справах за статтею 1 Протоколу № 1, однаково стосуються і соціальних виплат.

² Справа Білер проти Швейцарії (BEELER v. SWITZERLAND), заява № № 78630/12, від 11 жовтня 2022 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-220073>.

Таким чином, не може бути жодних сумнівів у тому, що ця стаття не обмежує свободу Договірної держави вирішувати, чи запроваджувати будь-яку форму системи соціального забезпечення, а також обирати тип або розмір виплат, що надаються в рамках будь-якої такої системи. Однак якщо Договірна держава має чинне законодавство, що передбачає виплату соціальної допомоги або пенсії на підставі права, це законодавство має розглядатися як таке, що створює майновий інтерес, що підпадає під сферу дії статті 1 Протоколу № 1 для осіб, які відповідають його вимогам (там само, § 54), і воно має відповідати статті 14 Конвенції (див. *Stec and Others v. the United Kingdom [GC]*, № 65731/01 і 65900/01, § 53, ЄСПЛ 2006 р. — VI) (п. 55 рішення).

Багато справ, розглянутих на сьогоднішній день Судом (зокрема, *Willis, cited above; Muñoz Díaz v. Spain*, no. 49151/07, ECHR 2009; *Moskal v. Poland*, no. 10373/05, 15 вересня 2009 р.; *Si Amer v. France*, no. 29137/06, 29 жовтня 2009 р.; *Santos Hansen v. Denmark (dec.)*, no. 17949/07, 9 березня 2010 р.; *Hasani v. Croatia (dec.)*, no. 20844/09, 30 вересня 2010 р.; *Sulcs and Others v. Latvia (dec.)*, no. 42923/10, 6 грудня 2011 р.; *Guberina v. Croatia*, no. 23682/13, 22 березня 2016 р.; and *Bélané Nagy v. Hungary [GC]*, no. 53080/13, 13 грудня 2016 р.) показують, що у сфері соціальних виплат Суд регулярно проводить аналіз насамперед відповідно до статті 1 Першого протоколу або відповідно до статті 14 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу, де заявник скаржиться на те, що його або її позбавили пільги на дискримінаційних підставах. Зокрема, у справі *Moskal and Bélané Nagy* (обидва згадані вище) Суд вирішив розглядати скарги щодо соціальних виплат за статтею 1 Першого протоколу, а згодом не вважав за необхідне продовжувати розгляд за статтею 8 Конвенції (п. 56 рішення).

На підставі всіх вищезазначених міркувань Суд зауважує, що його прецедентна практика набула достатньої зрілості та стабільності (*sufficient maturity and stability*), щоб дати чітке визначення порогового рівня, необхідного для застосовності статті 1 Першого протоколу, в тому числі у сфері соціальних виплат. У зв'язку з цим слід ще раз підкреслити, що ця стаття не створює права на придбання майна чи отримання пенсії в певному розмірі. Її захист поширюється лише на фактичне володіння, й за певних обставин на «законне очікування» отримання активу; для ви-

знання володіння, що полягає в законних очікуваннях, заявник повинен мати право, яке можна захистити і яке не може не відповідати достатньо встановленому, матеріальному майновому інтересу відповідно до національного законодавства (див. згадане вище рішення у справі *Bélané Nagy*), §§ 74-79) (п. 57 рішення).

Таким чином, якщо заявник не відповідає або перстає відповідати юридичним умовам, установленим національним законодавством для отримання будь-якої конкретної форми допомоги чи пенсії, втручання в права, передбачені статтею 1 Протоколу № 1, відсутнє, якщо ці умови змінилися до того, як заявник набув право на відповідну допомогу або пенсію. Якщо призупинення або зменшення пенсії було зумовлено не змінами у власних обставинах заявника, а змінами в законодавстві або його застосуванні, це може призвести до втручання у права, передбачені статтею 1 Протоколу № 1. Відповідно якщо національні юридичні умови для отримання права на будь-яку конкретну форму допомоги або пенсії змінилися і, як наслідок, відповідна особа більше не відповідає їх вимогам у повному обсязі, ретельний розгляд індивідуальних обставин справи — зокрема, характеру зміни умов — може бути виправданим з метою перевірки наявності достатньо встановленого, матеріального майнового інтересу відповідно до національного законодавства (там само, §§ 86-89) (п. 58 рішення).

Ситуація є менш зрозумілою щодо меж застосування статті 8 Конвенції в цій сфері. Хоча немає сумніву в тому, що поняття «сімейне життя» у значенні статті 8 також охоплює, окрім соціальних, моральних і культурних відносин, певні матеріальні інтереси, які мають необхідні матеріальні наслідки, таке тлумачення було прийнято переважно у випадках щодо невизнання в судовому порядку батьківських прав на дитину та наслідків такого невиконання для передачі майна між приватними особами (див., серед інших джерел, *Marckx v. Belgium*, 13 червня 1979 р., Series A no. 31; *Camp and Bourimi v. the Netherlands*, no. 28369/95, ECHR 2000-X; *Pla and Puncernau v. Andorra*, no. 69498/01, ECHR 2004-VIII; *Merger and Cros, cited above; Schaefer v. Germany (dec.)*, no. 14379/03, 4 вересня 2007 р.; and *Brauer v. Germany*, no. 3545/04, 28 травня 2009 р.) (п. 59 рішення).

Було менше випадків, коли скарги на соціальні виплати, тобто виплати з державних фондів, у тому

числі фондів соціального страхування, розглядалися Судом лише за статтею 8 (див., наприклад, рішення у справах *La Parola and Others v. Italy* (dec.), № 39712/98, 30 листопада 2000 р.; *McDonald v. the United Kingdom*, № 4241/12, 20 травня 2014 р.; та *Belli and Arquier-Martinez*, згадані вище). Суд не робить висновку з цих справ, що статтю 8, розглянуту окремо, можна тлумачити як таку, що накладає на державу будь-які позитивні зобов'язання у сфері соціального забезпечення (п. 60 рішення).

Однак певні вказівки щодо визначення факторів, які можуть підвести факти справи такого роду під дію статті 8, можна отримати з більш численних справ, в яких Суд розглядав скарги щодо соціальних виплат за статтею 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8. Хоча стаття 8 не гарантує право на соціальну допомогу, якщо держава вирішує вийти за межі своїх зобов'язань за статтею 8 і створити таке право — можливість, відкрита для неї статтею 53 Конвенції, — вона не може, застосовуючи це право, вживати дискримінаційних заходів у значенні статті 14 (див., *mutatis mutandis*, *Stec and Others*, § 53; (judgment), § 53; *Konstantin Markin*, § 130; and *Aldeguer Tomás*, § 76, усі згадані вище)(п. 61 рішення).

Отже, сфера застосування статті 14 у поєднанні зі статтею 8 може бути ширшою, ніж сфера застосування статті 8 окремо. Визнаючи, що скарги на соціальні виплати підпадають під сферу дії статті 8, що призводить до застосування статті 14, Суд з часом взяв до уваги низку різних чинників (п. 62 рішення).

З ЦИХ ПІДСТАВ СУД

1. *Відхиляє* дванадцятьма голосами проти п'яти попереднє заперечення Уряду про те, що скарга заявника не підпадає під сферу дії статті 8 Конвенції;

2. *Постановляє* дванадцятьма голосами проти п'яти, що мало місце порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8;

3. *Постановляє* дванадцятьма голосами проти п'яти, що:

(а) держава-відповідач має сплатити заявнику протягом трьох місяців такі суми, які мають бути конвертовані у валюту держави-відповідача за курсом на дату платежу:

(i) 5000 євро (п'ять тисяч євро) плюс будь-які податки, які можуть бути стягнені, відшкодування моральної шкоди;

(ii) 16500 євро (шістнадцять тисяч п'ятсот євро), плюс будь-які податки, які можуть бути стягнені із заявника, як відшкодування судових витрат;

(б) зі спливом вищезазначених трьох місяців і до остаточного розрахунку на вищезазначені суми нараховуватиметься простий відсоток у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку протягом періоду несплати плюс три відсоткові пункти;

4. *Відхиляє* одноголосно решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції³.

³ Аналітичний огляд окремих рішень ЄСПЛ має науково-практичний та консультативний характер. Для повного розуміння суті висловленої в судових рішеннях юридичних позицій необхідно ознайомитися з їх повними текстами, що розміщені на вебресурсах ЄСПЛ: URL: hudoc.echr.coe.int.

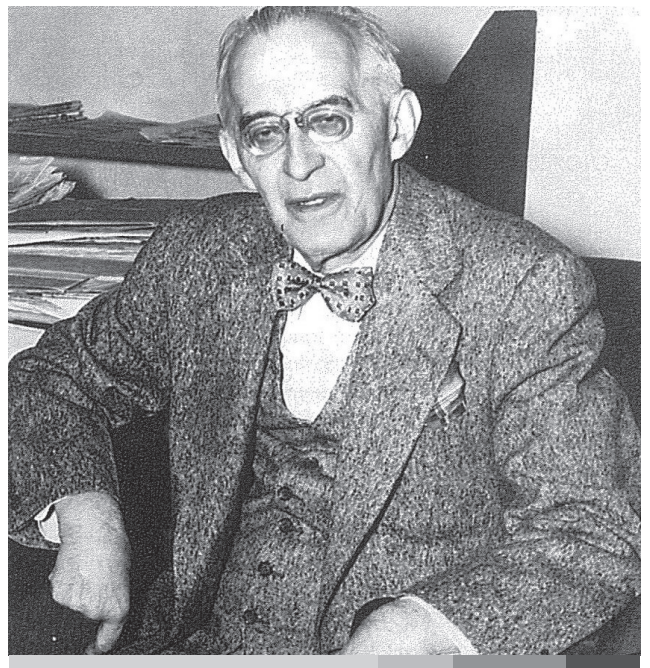
ЛОНГИН ЦЕГЕЛЬСЬКИЙ — ПАТРІОТ, НАЦІОНАЛ-КОНСЕРВАТОР, СОБОРНИК (ЧАСТИНА 2)

Павло Гай-Нижник, доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, учасник Всеукраїнського Проєкту «Історія адвокатури України» Центру досліджень адвокатури і права НААУ

Лонгин Михайлович Цегельський — особистість воістину непересічна і багатогранна, як з огляду на його місце в історії України, так і зважаючи на спектри, сфери і обшари його діяльності — державний і громадсько-політичний діяч, дипломат і адвокат, журналіст і публіцист, видавець і емігрант...

На початку жовтня 1918 р., коли офіційний Відень у переддень мирних переговорів з Антантою був вимушений визнати «14 пунктів» В. Вільсона, з боку Української парламентської репрезентації (Є. Петрушевич, К. Левицький) було виголошено низку заяв з вимогою негайного утворення української автономії в Австрії. У них було категорично зазначено, що у випадку невиконання цих вимог, українці, виходячи з права на самовизначення, домагатимуться прилучення усіх українських земель Австро-Угорщини, включаючи й угорське Закарпаття, до гетьманської Української Держави¹.

12 жовтня 1918 р. представники польських кіл з Галичини на прийнятті в імператора заявили від імені Галичини, що вони відокремлюються від Австрії й воз'єднуються з Польщею. З цієї метою 28 жовтня 1918 р. на нараді у Кракові галицькі поляки створили Польську ліквідаційну комісію, яка повинна була зайнятися питанням переобрання влади в Галичині від Австрії

Лонгин Цегельський

до Польщі, визначивши місцем свого постійного урядування м. Львів. Своєю чергою Українська Національна Рада², членом якої став і Л. Цегельський, у своєму статуті від 18 жовтня 1918 р. заявила, що вважає за свій

¹ Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1917 und 1918. XXII Session. Wien, 1918. Bd. 1. S. 4553.

² Українська Національна Рада (УНРада) постала 18 — 19 жовтня 1918 р. після проведеної у Львові у приміщенні Народного Дому конституанти — представницького зібрання (бл. 500 осіб). Головною метою було втілення права на самовизначення українських земель Австро-Угорської монархії, що перебувала у стадії перманентного розпаду. До складу УНРади входили усі українські депутати обох австрійських палат (Палати послів і Палати панів), крайових сеймів Галичини й Буковини, представники єпископату, по три представники українських партій з цих земель; крім того, до неї було кооптовано видатніших непартійних фахівців, представників молоді, проведено вибір від повітів та міст й надано місце представництву національних меншостей, які цим правом не скористалися. Усього УНРада налічувала 150 членів (передбачалося ж: усього — 226, з них (пропорційно до відсотка від загальної кількості громадян) українці — 160, поляки — 33, євреї — 27, німці — 6).

обов'язок «виконати в хвили, яку признає за відповідну, іменем українського народу австро-угорської монархії, його право самоозначення та рішення про державну долю всіх областей, заселених тим народом»³. А вже наступного дня УНРада проголосила, що «ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині, зокрема Східна Галичина з граничною лінією Сяну з влученням Лемківщини, північно-західна Буковина з містами Чернівці, Строчище і Серет та українська полоса північно-східної Угорщини — творять одноцілу українську територію»⁴. У вказаній прокламації також зазначалося, що «Українська Національна Рада виготовить конституцію для утвореної тим способом держави, на основах: загального, рівного, тайного і безпосереднього права голосування з пропорціональним заступництвом, з правом національно-культурної автономії та з правом заступництва в правительстві для національних меншин»⁵. Автором декларації та маніфесту, ухвалених конституантою, був Л. Цегельський.

Аби не допустити переходу влади в Східній Галичині до рук Польської ліквідаційної комісії, урядникам української національності, котрі працювали в державних установах, було наказано до остаточної передачі влади УНРаді виконувати обов'язки австрійських урядників⁶. 29 жовтня 1918 р. львівська делегація ухвалила «Устав і Інструкції для повітових органів Української Національної Ради», де були сформульовані способи організації та компетенція створюваних на національній основі повітових, міських і сільських виконавчих структур⁷. 31 жовтня делегація УНРади, членом якої був і Л. Цегельський, поставила перед галицьким намісником генералом Г. Гуйном вимогу передати владу в її руки. Проте намісник відмовився зробити це, посилаючись на відсутність відповідних директив віденського уряду⁸.

Відтак українці розпочинають підготовку до силового перейняття влади у столичному Львові шляхом

національного перевороту, дієву участь у розробці і підготовці якого брав Л. Цегельський. «Назагал все настільки відлагоджене, що остаточно наша справа перемаже! Я був упевнений, — згадував він, — що ми, політики, зробили своє і завтра вранці далі робитимемо, що треба, — а буде цього аж надто на наші сили! Тепер, уночі, у фізичному захопленні Львова ми були ні при чому. Діло було віддане в руки рішучих молодих людей, а вони своє завдання виконають. Можна спокійно спати, аби збудитись у вільному українському Львові. Чи не дивно це: засинати в Австрії, а прокинутись в Українській державі?..»⁹. 1 листопада 1918 р. над львівською ратушею замайорів український синьо-жовтий прапор.

Одразу ж після українського національного перевороту владу від австро-угорської адміністрації перебрала на себе Українська Національна Рада. 9 листопада 1918 р. на засіданні УНРади було вирішено дати державі назву — Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР). До її складу, окрім Східної Галичини, входили Північна Буковина і Закарпаття, тобто землі колишньої Австро-Угорської монархії, населені українцями. Держава ЗУНР охоплювала близько 70 тис. кв. км території з населенням 6 млн громадян (у тому числі: 71 % українців, 14 % — поляків, 13 % — євреїв, 2 % — угорців, румунів та ін.)¹⁰. Того ж дня УНРадою було сформовано вищий виконавчий і розпорядчий орган — Тимчасовий Державний секретаріат (Рада державних секретарів) на чолі з К. Левицьким. Наступного дня, 10 листопада, він склав урочисту присягу на вірність українському народові і державі. «Вступаючи в уряд, — заявив К. Левицький, — уважаємо за відповідне зазначити, що стоїмо на демократичнім принципі. Ми вийшли з народу і для народу буде присвячена наша праця. Нашим обов'язком буде — берегти добра і права Західно-Української Держави; нашим змаганням — забезпечити лад, спокій і добробут держави. Лиш український

³ Левицький К. Великий зрив (До історії української державности від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів). Львів: Червона калина, 1931. С. 113 — 114.

⁴ Там само. С. 115 — 116.

⁵ Там само.

⁶ Львівська делегація Національної Ради // Діло, 1918, 29 жовтня.

⁷ З Делегації Української Національної Ради у Львові // Діло, 1918, 31 жовтня; ЦДІАЛ, ф. 581, оп. 1, спр. 93, арк. 12 — 12 зв.

⁸ Матейко Р. Галицькі лицарі волі. Українські визвольні змагання на Тернопільщині 1900 — 1920 років у контексті історії України. Тернопіль: Принтер-інформ, 2002. С. 65.

⁹ Цегельський Л. Від легенд до правди. Львів, 2003. С. 28.

¹⁰ Докладніше дивіться: Гай-Нижник П. ЗУНР — ЗО УНР: становлення органів влади і державного управління (1918 — 1919 рр.). Київ, 2018. 146 с.; Гай-Нижник П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917 — 1920 рр.). Київ: ЩЕК, 2010. 304 с.

режим буде в нашій державі. Цілому населенню без огляду на національність і віросповідання, без огляду на соціальне становище будуть забезпечені всі права і рівні так соціальні, як і політичні»¹¹.

В уряді ЗУНР Л. Цегельський 9 листопада 1918 р. посів міністерське крісло державного секретаря внутрішніх справ. 10 листопада 1918 р. УНРада доручила Раді державних секретарів здійснити необхідні заходи для об'єднання усіх українських земель в одну державу. 12 листопада 1918 р. до УНРади були кооптовані представники від політичних партій та війська, а вже наступного дня (13 листопада 1918 р.) Українська Національна Рада визначила конституційні засади новоствореної держави, прийнявши Тимчасовий Основний Закон «Про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії»¹². Закон поділено на п'ять артикулів, які мають назви, що відображають їх зміст, і наскрізну нумерацію, однак немає підписів відповідних посадових осіб. Структура акта ґрунтується на логічному викладі його змісту.

В Артикулі I закону закріплювалася назва держави — Західно-Українська Народна Республіка.

В Артикулі II записано, що її територія включає українські етнографічні землі колишньої Австро-Угорської монархії, тобто — коронні краї Галичини і Буковини та українські комітати Закарпаття — згідно з «етнографічною картою Австрійської монархії». «Простір ЗУНР покривається з українською суцільною етнографічною областю в межах бувшої австро-угорської монархії — то є з українською частиною бувших австрійських коронних країв Галичини з Володимирією і Буковини та з українськими частинами бувших угорських столиць (комітатів): Спиш, Шариш, Земплин, Уг, Берег, Угоча і Марморос — як вона означена на етнографічній карті австрійської монархії Карла барона Черніга, *Ethnographische Karte der osterreichischen Monarchie, entworfen von Karl Freiherrn Czernig, herausgegeben von K. K. Direktion der administrativen Statistik. Wien 1855. Masstab 1:864.0*», — зазначалося в Основному Законі¹³. Ця територія творить самостійну Західно-Українську Народну Республіку (Артикул III).

В Артикулі IV закріплювалося верховенство і суверенітет народу в державі, який здійснює їх через свої представницькі органи, обрані на підставі загального, рівного, прямого, виборчого права при таємному голосуванні, за пропорційною системою. Виборчим правом наділялися усі громадяни держави, без різниці національності чи статі. Найвищим органом влади мали стати Установчі збори ЗУНР, а до їх обрання уся повнота законодавчої влади належала Українській Національній Раді, виконавчої — Державному секретаріатові.

Гербом ЗУНР був затверджений золотий лев на синьому полі, обернутий у праву сторону; прапором — традиційний синьо-жовтий. Затверджено й державну печатку ЗУНР (Артикул V)¹⁴.

На Л. Цегельського, як на державного секретаря внутрішніх справ, в новій і молодій державі лягли не лише визначні завдання та обов'язки, але й широкі повноваження. Зокрема, до його обов'язків входили: охорона громадського порядку, організація адміністративного апарату в містах та на периферії (забезпечувати внутрішню роботу держсекретаріату було доручено заступнику держсекретаря Р. Перфецькому), формування народної міліції, жандармерії, продовольчих відділів, запис добровольців до українського війська. Водночас Л. Цегельський здійснював діяльність з вдосконалення державного апарату влади на законодавчому рівні: 15 листопада з подання Держсекретаріату внутрішніх справ було ухвалено Закон «Про доповнення складу Української Національної Ради відпоручниками повітових і міських організацій»; 16 листопада УНРада схвалила один з найважливіших актів — «Закон про тимчасову адміністрацію областей ЗУНР», а також згодом й інші законодавчі акти та рішення щодо налагодження функціонування державного апарату, місцевого самоврядування, судів, пошти, телеграфу, залізниці тощо¹⁵.

Між тим, 30 листопада 1918 р. Л. Цегельський і Д. Левицький прибули у Наддніпрянську Україну до Фастова, де зустрілися з членами Директорії В. Винниченком, П. Андрієвським, Ф. Швецем та А. Макаренком, до яких 1 грудня приєднався С. Петлюра.

¹¹ В Галичині // Нова Рада, 1918, 24 (11) листопада.

¹² ЦДАВО України, ф. 2192, оп. 2, спр. 3, арк. 35 — 35 зв.; Там само, ф. 3505, оп. 1, спр. 135, арк. 169 — 169 зв.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Докладніше дивіться: Гай-Нижник П. ЗУНР — ЗО УНР: становлення органів влади і державного управління (1918 — 1919 рр.). Київ, 2018. 146 с.; Гай-Нижник П. П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917 — 1920 рр.). Київ: ЦеК, 2010. 304 с.

Після бурхливих перемовин представники Директорії погодилися з пропозицією галицької делегації розпочати підготовку до злуки обох українських держав, при цьому Л. Цегельський наполіг на галицькій автономії в майбутній соборній Україні. Того ж дня, 1 грудня, у Фастові було укладено т. зв. Передвступний договір про злуку «обох українських держав в одну державну одиницю», автором якого був Л. Цегельський.

Тим часом, від 21 листопада 1918 р. до 2 січня 1919 р. уряд ЗУНР перебував у Тернополі. Урядові установи розташовувалися в українській гімназії по вул. Камінна (будинок не зберігся), у польській гімназії по вул. Конарського (тепер — вул. М. Грушевського), а також у магістраті (будинок не зберігся) та в готелі «Подільський» (нині — готель «Україна»).

2 січня 1919 р. влада ЗУНР переїхала до Станіслава (тепер — Івано-Франківськ). У 1919 р. також і УНРада продовжила свої засідання у Станіславі, де відбулися три сесії (2 — 4 січня, 4 — 15 лютого та 25 березня — 15 квітня 1919 р.). Тут перше засідання УНРади відбулося 2 січня 1919 р. у залі кінотеатру «Аустрія» (сьогодні — готель «Дністер» на вул. Шевченка, 1). Доповнена представниками від повітів та міст, УНРада номінально мала складатися з близько 150 членів. Але в сесіях брали участь близько 130 делегатів — частина депутатів постійно перебувала у Відні та в дипломатичних від'їздах, інші залишилися у захоплених польськими і румунськими військами землях (частина з них була інтернаціоналізована). УНРада, на відміну від наддніпрянської Центральної Ради, не була індокринена соціалістичним доктринерством. Більшість у ній (майже дві третини) склали націонал-демократи, радикали та соціал-демократи. Інші члени були або безпартійними, або належали до дрібних партійних груп, як, наприклад, селянсько-радикальна група (фракція) К. Трильовського, що відкололася від радикалів. За соціальною ознакою в парламенті ЗУНР переважали середні й заможні селяни, світська інтелігенція та духовенство. Національні меншини відмовилися брати участь в УНРаді, а відтак вона мала суто український характер і спрямування.

3 січня 1919 р. у Станіславі на засіданні УНРади була einstайно прийнята Ухвала про Злуку ЗУНР з УНР. Саме на ньому Л. Цегельський доповідав про свою поїздку

до Києва, її результати, а також про ситуацію на сході України. «Піднявся я з двома аркушами паперу в руці: один — оригінал договору у Хвастові, датований 1 грудня 1918 р., а другий — проект резолюції, яку я маю запропонувати Українській національній Раді до ухвалення. Обидва документи укладені мною, — згадував про ті події Л. Цегельський. — Я сам, признаюся, в урочистому настрої, свідомий того, що відбувається великий, приснопам'ятний акт з історії українського народу, що оце за яких десять хвилин народиться — бодай у принципі, в юридичному виразі волі українського народу Галичини й Буковини — соборна Українська держава. Я говорив коротко. Підкреслив, що історичним ідеалом українського народу є політична незалежність і політична єдність усієї української землі в суверенній Українській державі. Від смерті Ярослава Мудрого (1054 р.) ми вперто стреміли до здійснення цього ідеалу»¹⁶. Зрештою einstайно було прийнято резолюцію, через акламацію, в якій, зокрема, зазначалося: «Українська Національна Рада, виконуючи право самоозначення Українського Народу, проголошує торжественно з'єднене з нинішнім днем ЗУНР з УНР.

Зміряючи до найскорішого переведення сеї злуки, Українська Національна Рада затверджує Передвступний договір про злуку, заключний між ЗУНР та УНР дня 1 грудня 1918 р. у Хвастові, та поручає Державному Секретаріатови негайно розпочати з київським правительством для сфіналізованя договору про злуку...»¹⁷. Варто, щоправда, однак зауважити і на тому, що вже 12 січня 1919 р. на засіданні Ради державних секретарів несподівано знов розгорілися суперечки щодо злуки з УНР й про можливу «страту» суверенності ЗУНР (була пропозиція спершу провести вибори до Трудового конгресу, а вже потім розглядати питання злуки), проте більшість все ж ухвалили таки надіслати делегацію з 65 урядовців і парламентарів ЗУНР до Києва для «нотифікування» Акта Злуки¹⁸. Тож 13 січня 1919 р. Л. Цегельський де-юре склав повноваження секретаря внутрішніх справ і повністю присвятив себе закордонним справам (номінально він був заступником секретаря зовнішніх зносин, оскільки В. Панейко перебував у Версалі), в тому числі й підготовкою до втілення в життя Акта Злуки¹⁹. З цієї метою 16 січня до Києва для «урочистого нотифікування» Акта й для участі

¹⁶ Цегельський Л. Від легенд до правди. Нью-Йорк, Філадельфія, 1960. С. 210.

¹⁷ ДАЛО, ф. 257, оп. 1, спр. 36, арк. 1.

¹⁸ ДАЛО, ф. 257, оп. 1, спр. 36, арк. 9.

¹⁹ ЦДАВО України, ф. 1118, оп. 1, спр. 5, арк. 3.

в роботі Трудового конгресу України вирушила галицька делегація на чолі з віце-президентом УНРади Л. Бачинським, до складу якої входив також і Л. Цегельський.

По приїзду у Києві члени делегації відвідали святкову вечерю, влаштовану очільниками Осадного корпусу, на якій від імені галичан-гостей виступили Л. Цегельський і Т. Старух. 22 січня 1919 р. на урочистих заходах на Софіївському майдані, ставши обличчям до членів Директорії, державний секретар закордонних справ ЗУНР Л. Цегельський оповістив вірчу грамоту, основу якої становила Ухвала УНРади від 3 січня 1919 р. про об'єднання ЗУНР з УНР. Коли ж, своєю чергою, член Директорії Ф. Швець закінчив читання Універсалу Соборності, він під схвальні вигуки присутніх і у супроводі церковних дзвонів передав його текст Л. Цегельському. Після урочистостей на столичному майдані від 19-ї години і майже до опівночі в Українському національному клубі відбувалися банкет і урочисте вшанування західноукраїнської делегації, на якому з промовою від імені західноукраїнської делегації виступив Л. Цегельський. Оратор відзначив важливість якнайшвидшої ліквідації психологічних кордонів, які виникли між західними та східними українцями внаслідок впливу різних культур, а також наголосив на необхідності утворення єдиної загальноукраїнської культури.

Того ж дня, 22 січня 1919 р. Л. Цегельського було призначено заступником народного міністра зовнішніх справ УНР, на якій він перебував до 13 лютого. Проте на цій посаді він значився лише номінально й, до того ж, навідріз не сприймав дій Директорії, зокрема її соціалістичного характеру, як наддніпрянську складову Трудового конгресу у Києві. «Якби не присутність галичан і буковинців на Конгресі, був би це не конгрес України, а тільки конгрес соціалістів з України», — зауважував Л. Цегельський²⁰.

В ЗО УНР по цьому, 4 лютого 1919 р. Виділ УНРади призначив новий уряд республіки, який очолив націонал-демократ С. Голубович, що водночас став і секретарем фінансів, торгівлі і промислу. У цьому новому уряді ЗО УНР державним секретарем закордонних справ спочатку став ненадовго В. Панейко, якого де факто до 12 лютого заміняв його заступник Л. Цегельський. З середини березня 1919 р. він — заступник

нового секретаря закордонних справ М. Лозинського, а від листопада 1919 р. — Є. Петрушевича, який перебрав кермо зовнішньої політики у власні руки.

Евакуйовуючи галицьку делегацію з Києва, який ось-ось мав перейти під більшовицьку окупацію, по дорозі у Вінницю Л. Цегельський зустрівся з С. Петлюрою й отримав від нього доручення поїхати у Прагу до Т. Масарика та його уряду як «надзвичайний уповноважений посол». Галичанин погодився. «Місія не була легка, бо Аліанти гляділи на Україну (Придніпрянщину) як на частину неподільної Росії, що була союзником Аліантів у світовій війні, — згадував Л. Цегельський. — Але я не міг відмовити. Треба було поспробувати всіх можливостей. Отде я згодився поїхати до Праги. Мені видано повноважність «спеціального уповноваженого посла» від Директорії Української Народньої Республіки з місією до президента Чесько-Словацької Республіки — Масарика та до влади в Празі взагалі. До того Чехівський вложив на мене ще другу місію, а то відвідати посольства Української Народньої Республіки у Відні, Празі і в Берліні та поінформувати їх про положення в Україні»²¹. Тож у лютому 1919 р. Л. Цегельський веде перемовини з президентом Т. Масариком, чеським прем'єром В. Тусаром, міністром національної оборони В. Клофачем. Він також домігся зустрічі з французьким маршалом М.-С.-Ж. Пелле й подав йому меморіал про Україну «як важливу проблему Сходу Європи».

Коли ж 29 січня 1919 р. у рамках Паризької мирної конференції створено спеціальну міжнародну комісію з польських справ на чолі з французом Ж. Камбоном й нею було сформовано військову місію під керівництвом французького генерала Ю. Бартелемі, яка в лютому попрямувала до Польщі з метою її замирення з ЗО УНР, Є. Петрушевич доручив саме Л. Цегельському захист українських інтересів. Тоді місія Ю. Бартелемі підготувала план припинення війни, згідно з яким до Польщі відходили Львів, Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн, а загалом — більше половини території ЗУНР. 22 лютого 1919 р. антантівська місія зустрілася з представниками ЗУНР²². Переговори не увінчалися успіхом, оскільки 28 лютого УНРада у Станіславові та командування Галицької Армії двома третинами голосів не прийняли умов перемир'я,

²⁰ Патер І. Лонгин Цегельський // Західно-Українська Народна Республіка. 1918 — 1923. Уряди. Постаті. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. С. 320.

²¹ Цегельський Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні, зв'язані з першим листопада 1918 р. Львів: Свічадо, 2003. С. 304 — 305.

²² Омелянович-Павленко М. Спогади українського командарма. Київ: Планета людей, 2002. С. 145 — 146.

запропонованих генералом Ю. Бертелемі. Слід проте зауважити, що Л. Цегельський, який вважав за потрібне прийняти умови перемир'я, аби забезпечити суверенітет хоча б над якоюсь територією й отримати визнання держав Антанти, виступив з різкою незгодою такого кроку й подав у відставку.

Проте на цьому дипломатична кар'єра Л. Цегельського не завершилася, позаяк диктатор Є. Петрушевич доручив йому переїхати спочатку до Відня, а згодом утворити посольство ЗУНР у Вашингтоні²³. Влітку 1919 р. Л. Цегельський виїхав за межі України. Тоді у Празі він, поряд з іншими діячами, безуспішно намагався через брак коштів заснувати Український культурний інститут²⁴, потім він прибув до Відня, де у жовтні 1919 р. екзильним урядом ЗУНР і галицькими емігрантами було вирішено відправити Л. Цегельського першим послом до США, яке у грудні погодили з диктатором Є. Петрушевичем.

4 січня 1920 р. Є. Петрушевич видав у Відні декрет про створення місії до Сполучених Штатів Америки і Канади на чолі з Л. Цегельським. Її метою було одержання при співучасті українських організацій США і Канади фондів на підтримку ЗУНР (Галичини та Буковини), зокрема фондів для допомоги жертвам польсько-української війни, на національні інституції в Галичині та Буковині та на ведення політики і державних справ ЗУНР, розвиток українських організацій та утримання уряду. На це Л. Цегельський та його заступник І. Боберський отримали від диктатора ЗУНР повноваження й 4 тис. 400 дол. США²⁵. Крім того, 24 лютого 1920 р. президія Комітету допомоги у Відні видала Л. Цегельському від свого імені «вірчі грамоти» й доручала йому та І. Боберському виїхати до США з метою організації серед місцевих українців масового збору

коштів на допомогу жертвам війни у Галичині та Буковині (пожертви мали надходити Комітетові допомоги у Відень, а звідти — до Українського горожанського комітету у Львові)²⁶. 12 березня 1920 р. Л. Цегельський отримав короткий «регумемін» з підписами О. Бурачинського та С. Голубовича (від уряду ЗУНР), В. Сінгалевича (від посольства ЗУНР у Відні), К. Левицького та І. Семака (від Комітету допомоги у Відні) й 23 березня 1920 р. на чолі делегації ЗУНР (Л. Цегельський, І. Боберський, С. Герасимович і В. Струк) виїхав до США.

Після відвідин Парижа й отримання усних доручень від Є. Петрушевича, 11 квітня 1920 р. Л. Цегельський прибув до США й осів у Нью-Йорку. Американські українці, натомість, зустріли місію ЗУНР надзвичайно прохолодно й з великим недовір'ям. Тож за океаном Л. Цегельський заснував і очолив Тимчасовий український головний рахунковий комітет (ТУГРК) у США, який розгорнув потужну агітаційну кампанію у пресі, листах, відозвах та на численних мітингах про збір пожертв для уряду ЗУНР²⁷. Природно, що чи не на усіх публічних акціях виступав особисто Л. Цегельський й під час одного з таких мітингів у Клівленді ліво-комуністичні емігранти-українці навіть важко побили його²⁸. Невдовзі Є. Петрушевич «відручним» листом від 24 вересня 1920 р. призначив Л. Цегельського ще й «політичним агентом для заступництва інтересів ЗУНР перед американським урядом»²⁹.

Утім, справи просувалися аж надто несприятливо й відтак в допомогу Л. Цегельському 31 травня 1921 р. було створено Надзвичайну дипломатичну місію у складі Р. Березовського (голови) та Л. Мишуги (секретаря)³⁰, а його статус змінено з «політичного агента» на «дипломатичного представника», що й засвідчували видані Є. Петрушевичем Л. Цегельському того ж дня нові «вірчі грамоти»³¹.

²³ Панейко В. З'єдинені держави Східної Європи: Галичина і Україна супроти Польщі й Росії. Відень, 1922. С. 67.

²⁴ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914 — 1920). Мюнхен: Укр. вид-во, 1969. С. 467.

²⁵ ЦДАВО України, ф. 4460, оп. 1, спр. 2, арк. 3.

²⁶ Батюк Т. Надзвичайна дипломатична місія УНР-ради ЗУНР до США // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 17: Українсько-польсько-білоруське сусідство: XX століття / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2008. С. 117.

²⁷ ЦДАВО України, ф. 4460, оп. 1, спр. 2, арк. 4 — 5.

²⁸ «В неділю, дня 30-го сього місяця стався в Клівленді страшний злочин, якого серед українців на Американській землі не було ще, відколи зачалася українська іміграція на сю вільну землю; злочин, якого не було ніколи на Галицькій Україні. Того дня більшовицька банда напала в розбишацький спосіб на д-ра Лонгина Цегельського серед улиці і в звірський спосіб побила його так, що тяжко раненого, непритомного і отікаючого з крові відвезено його до тутешнього шпиталю» [Скритовбивчий замах на життя д-ра Лонгина Цегельського // Свобода (Нью-Джерсі), 1920, № 68, 5 червня. С. 1].

²⁹ ЦДАВО України, ф. 4460, оп. 1, спр. 2, арк. 4 — 5.

³⁰ Батюк Т. Дипломатична місія Лонгина Цегельського у США (1920 — 1921). Дрогобич, 2008. С. 52 — 53.

³¹ Павлюк О. Боротьба України за незалежність і політика США (1917 — 1923). Київ: Вид. дім «KM Akademia», 1996. С. 107.

Зрештою, у липні 1921 р. Л. Цегельському вдалося укласти фінансову угоду з американсько-канадським бізнесменом Ф.-А. Боером про започаткування в Канаді Державної позики щодо продажу облігацій («бонів») уряду ЗУНР на суму 1 млн дол. і 9 млн дол. під заставу державного майна (землі, лісів, копалень та іншого) майбутньої незалежної ЗУНР, проте Є. Петрушевич та уповноважений у справах фінансів, торгівлі та промислу В. Сінгелевич її не затвердили. Заручився Л. Цегельський й підтримкою провідних діячів Республіканської партії, що були дотичні до нафтових монополій, зокрема й до «Стандарт ойл компанії» і які мали розрахунки у майбутньому орендувати нафтові поля Східної Галичини³², проте й цей проєкт, очевидно, не мав дієвого втілення.

Між тим, із прибуттям до США вищезгаданої надзвичайної дипломатичної місії ЗУНР Л. Цегельський хоч і перебував на чолі галицького дипломатичного представництва у Вашингтоні, що було відкрите 1 липня 1921 р., проте на особистому рівні його стосунки з Р. Березовським та Л. Мишугою не склалися³³. Після того як 7 липня 1921 р. зазначена надзвичайна місія увійшла до складу дипломатичного представництва ЗУНР, його було реструктуризовано на два відділи: дипломатичний і фінансово-торговельний³⁴. І хоча головою місії та дипломатичним представником залишився надалі Л. Цегельський (Р. Березовський очолював фінансово-торговельний відділ, а Л. Мишуга став секретарем місії та членом фінансово-торговельного відділу) за умов рівних голосів усіх її членів, налагодити спільну діяльність так і не вдалося. Відтак, в атмосфері постійних конфліктів і скарг Є. Петрушевичу Л. Цегельський 23 липня 1921 р. подає до Відня прохання про відставку³⁵.

Демісію Л. Цегельського Є. Петрушевич не прийняв, натомість у серпні 1921 р. листом від імені уряду йому було доручено посилити західноукраїнську політичну справу у США і перебратися з цією метою до Вашингто-

на. У столиці США Л. Цегельському вдалося налагодити зв'язки з сенатором-республіканцем від Нью-Джерсі Д. Фрелінгаузеном, а через нього — з новим держсекретарем Ч. Гюзом. Проте потрапити на аудієнцію до того ж таки Ч. Гюза чи до президента В.-Г. Гардінга все ж не вдалося, позаяк офіційна адміністрація США не підтримувала контактів з невизнаними державними утвореннями, які до того ані де-юре, ані де-факто ж не контролювали задекларованих територій. І хоча Л. Цегельському все ж таки вдалося 17 вересня 1921 р. зустрітися з начальником відділу Західної Європи Держдепартаменту США В. Кеслом, а 20 вересня — з референтом цього відділу професором Ч.-В. Мартином, проте ці зустрічі так і не мали подальших наслідків³⁶.

Невдовзі безгрошів'я та внутрішньодипломатичні чвари змушують Л. Цегельського у листі від 27 листопада 1921 р. знову просити відставки у Є. Петрушевича. І хоча очільник Галицької Республіки знову відхилив його прохання та телеграфно 7 грудня наказав залишатися на посаді й чекати на подальші інструкції, Л. Цегельський одноосібно прийняв рішення і 10 грудня 1921 р. залишив США й виїхав до Відня³⁷. В австрійській столиці розслідування щодо діяльності Л. Цегельського у США розпочав його давній суперник К. Левицький, а потім продовжила спеціальна комісія (Дольницький, Керанович, Семака). Тож комісія виснувала, що у перший рік (10 квітня 1920 — травень 1921) його діяльність була «дуже видатною і корисною, чим причинився Цегельський до значної збірки підмог грошевих для Уряду та для потребуючих в краю і за кордоном українців, але коли з хвилиною як Л. Цегельський почав справу з позичкою для Уряду у різних американських фінансистів, почалися його промахи»³⁸, суть яких нібито полягала у перевищенні владних повноважень, фінансових махінаціях, підриві престижу уряду через аморальну поведінку та у розтраті державних грошей та у самовільному залишенні місії³⁹. Попри це

³² Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів: Олір, 1995. С. 329 — 330.

³³ Матвієнко В. Зовнішня політика Західноукраїнської Народної Республіки в персоналіях // Україна дипломатична: науковий щорічник. Київ, 2002. Вип. 2. С. 464.

³⁴ ЦДАВО України, ф. 4460, оп. 1, спр. 2, арк. 12.

³⁵ Там само, арк. 13.

³⁶ Павлюк О. Боротьба України за незалежність і політика США (1917 — 1923). Київ: Вид. дім «KM Akademia», 1996. С. 111 — 112.

³⁷ Батюк Т. Надзвичайна дипломатична місія УНР до США. Дрогобич, 2008. С. 120.

³⁸ ЦДАВО України, ф. 4460, оп. 1, спр. 2, арк. 19.

³⁹ Водотика Т. С., Іваницький І. В. Слідча справа Лонгіна Цегельського: джерелознавча характеристика // Архіви України, 2014, № 3 (291). С. 109 — 110.

та подальші розходження з Є. Петрушевичем щодо спроб диктатора у співпраці з українськими більшовиками, той все ж таки викликав взимку 1921–1922 рр. Л. Цегельського до Відня з наміром відрядити дипломата зі спеціальним дорученням до Японії⁴⁰, яке, вочевидь, вже не мало свого продовження та втілення. Тим паче, що вже 14 березня 1923 р. Рада послів прийняла рішення про передачу Східної Галичини Польщі⁴¹, а дипломатичне представництво ЗУНР / Галицької Республіки припинило своє існування.

Зрештою Л. Цегельський, попри пропозицію польської сторони через консула Я. Ріпи повернутися до Львова, виїхав знов до Вашингтона й на знак протесту проти прорадянської політики Є. Петрушевича все ж остаточно припинив свою дипломатичну діяльність. У США Л. Цегельський не мав постійного місця роботи та заробітку: він підпрацьовував то викладачем українознавчих студій у протестантській теологічній семінарії, зокрема в її українському філіалі у Балтиморі, то деякий час редагував часопис у Нью-Йорку «Український вістник», то у Філадельфії редагував часопис «Шлях»⁴². Тоді ж він видав книгу «Про історію протестантизму», а у 1937 р. монографію про свого особистого знайомого: «Митрополит Андрій Шептицький. Короткий життєпис і огляд його церковно-народної діяльності». У ній автор небезпідставно виснував про національно-соціальну трагедію українства в Західній Україні досить влучною характеристикою: «Наша аристократія, всі оці Сапіги, Сангушки, Чорторийські, Шептицькі, Дідушицькі, Тишкевичі, коли згадати тільки західноукраїнську адміністрацію, — погрішила проти нашого народу. Але й українська суспільність не без вини проти цих старих та багатих родів, бо відганяла їх від українства гайдамацьким радикалізмом, а то й просто відкидала їх оферту співпраці на українській ниві», додаючи, що «українство та любов до народу можуть жити не тільки у курній хаті, але й у магнатській палаті, та що поворот наших магнатів до нашого народу ще сьогодні попри всі перевороти і радикальні зміни лежить в інтересі України»⁴³.

Влітку 1938 р. Л. Цегельський здійснив одномісячну подорож до Європи, де мав приватні зустрічі з японським консулом у Львові, німецьким міністром Й. фон Ріббентропом у Берліні, Т. Масариком і Е. Бенешем у Празі, польським міністром закордонних справ Ю. Беком у Варшаві, бачився з колишніми колегами та родичами (зокрема, 6 серпня побував у Львові на весіллі сина Юрія, який одружився із Веронікою Дроздовською)⁴⁴.

По поверненні до Філадельфії Л. Цегельський став одним з співзасновників Українського конгресового комітету Америки, що був створений 24 травня 1940 р. на 1-му Конгресі українців Америки, який відбувся у Вашингтоні. У подальші роки він неодноразово брав участь у численних з'їздах, конференціях УККА, дискусійних семінарах в американських університетах тощо, переймався наданням допомоги українцям

Лонгин Цегельський (праворуч) у Камінці Струмиловій з родиною, 1938 р.

⁴⁰ Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову. Ellicott City: Смолоскип, 1992. С. 360.

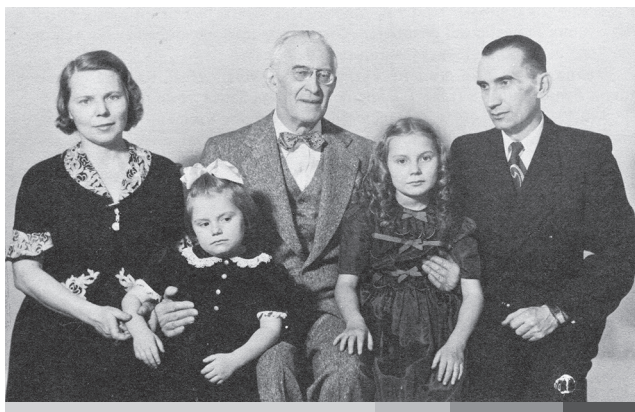
⁴¹ ЦДІАЛ, ф. 581, оп. 1, спр. 104, арк. 1.

⁴² Патер І. Лонгин Цегельський // Західно-Українська Народна Республіка. 1918 — 1923. Уряди. Постаті. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. С. 321 — 322.

⁴³ Цегельський Л. Митрополит Андрій Шептицький: короткий життєпис і огляд його народно-церковної діяльності. Львів: Місіонер, 1995. С. 6, 50.

⁴⁴ Патер І. Лонгин Цегельський // Західно-Українська Народна Республіка. 1918 — 1923. Уряди. Постаті. Львів, 2009. С. 321 — 322; Дашкевич Я. Лонгин Цегельський та українська політична думка 1900 — 1917 рр. // Цегельський Л. Русь-Україна і Московщина-Росія. Історико-політична розвідка. Львів: Апіріорі, 2007. С. 9.

Лонгин Цегельський з сином Юрієм, його дружиною Веронікою Дроздовською та онучками Анізією і Олею, Філадельфія, 1949 рік

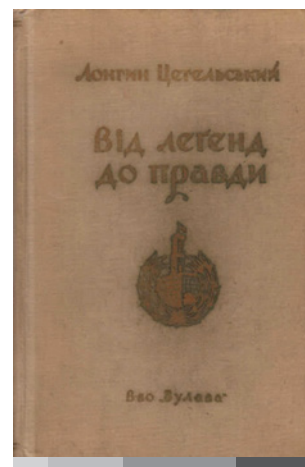
Український цвинтар святої Марії у передмісті Фокс Чейз у Філадельфії, штат Пенсильванія, США

у переселенні з Європи до Америки. У 1940–1943 рр. Л. Цегельський — викладач Українських освітніх курсів для молоді Канади й Америки⁴⁵, а від 1943 по 1950 рр. — працював на посаді редактора діаспорного популярного видання «Америка»⁴⁶.

Після війни Л. Цегельський публікує в українській емігрантській пресі статті за загальною назвою «Більше правди про гетьмана П. Скоропадського», в яких з позитивістсько-державницького боку переосмислює його роль і місце в історії України й нещадно полемізує з вітчизняними соціалістами з т. зв. демократичного табору⁴⁷ (а ще раніше, у 1931 р., у часописі «Америка» він опублікував велику за обсягом полемічну статтю «Правда про Гетьманщину. Що говорять і пишуть про українську державну політику і що з того правда, а що баламута»⁴⁸). Саме у ті часи в «Америці» друкувалися його спогади та роздуми про події, пов'язані з 1 листопада 1918 р. та зі становленням ЗУНР, на основі яких згодом була й написана книга «Від легенд до правди», перевидання якої пропонується нижче читачам у цьому сучасному виданні.

Невтомний борець за волю і державність України помер за своїм робочим столом у редакції часопису

Книга Лонгина
Цегельського
«Від легенд
до правди»

су «Америка» 13 грудня 1950 р. у Філадельфії. Поховано Л. Цегельського на філадельфійському цвинтарі Фокс-Чейз.

Минули роки, але й донині заповітом-уроком і пересторогою-настановою лунають до українців його слова: «Самостійна й соборна Українська держава була в наших руках. Усі обставини спершу склалися так, що можна було втримати та закріпити її... Однак нам не вдалося здійснити це. І не вдалося не тому, що об'єктивно було це неможливо — навпаки, я твердо переконаний, що ми мали ідеальну нагоду збудувати самостійну державу. Та нам забракло політичного розуму»⁴⁹.

⁴⁵ Ясинчук Л. Українське шкільництво поза рідними землями // Українці у вільному світі. Нью-Джерсі: Вид-ня Українського народного союзу, 1954. С. 164 — 167.

⁴⁶ Хімяк О. Українська преса на Американському континенті (кінець XIX — початок XX ст.) // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2012. Вип. 24. С. 27 — 31.

⁴⁷ ЦДІАЛ, ф. 789, оп. 1, спр. 18, арк. 102.

⁴⁸ Цегельський Л. Правда про Гетьманщину. Що говорять і пишуть про українську державну політику і що з того правда, а що баламута // Америка, 1931, ч. 3, 15 травня. С. 25 — 33.

⁴⁹ Цегельський Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні, зв'язані з першим листопада 1918 р. Львів: Свічадо, 2003. С. 293.